

MASARYKOVA UNIVERZITA

PRÁVNICKÁ FAKULTA

Teorie práva

Katedra právní teorie

HNUTÍ PRÁVO A LITERATURA KONCEM 20. A NA POČÁTKU 21. STOLETÍ

Markéta Klusoňová

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS

IURIDICA
Editio Scientia

vol. 535

HNUTÍ PRÁVO A LITERATURA KONCEM 20. A NA POČÁTKU 21. STOLETÍ

Markéta Klusoňová

Masarykova univerzita
Brno 2015

Vzor citace:

KLUSOŇOVÁ, Markéta. *Hnutí právo a literatura koncem 20. a na počátku 21. století*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015. 156 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia, sv. č. 535. ISBN 978-80-210-8025-6.

Katalogizace v knize – Národní knihovna ČR

Klusoňová, Markéta

Hnutí právo a literatura koncem 20. a na počátku 21. století / Markéta Klusoňová. – 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2015. - 156 stran. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia ; svazek č. 535. ISBN 978-80- 210-8025-6.

34:82* 34:81'373.46*

- právo a literatura
- právní jazyk
- monografie

34 – Právo [16]

Recenzent: doc. JUDr. PhDr. Jan Wintř, Ph.D.

© 2015 Markéta Klusoňová

© 2015 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8025-6

Zde bych chtěla poděkovat doc. PhDr. Martině Urbanové, Ph.D., dále mé rodině, Terezii Smejkalové, Michalovi Malaníkovi a Pavlovi Štěpáníkovi za jejich neomezenou podporu ve všech ohledech a především doc. JUDr. Mgr. Martinu Škopovi, Ph.D., za všechno, co pro mě za dobu mého studia udělal. Bez něho bych nikdy nebyla tím, kým jsem nyní, ani profesně, ani lidsky.

Markéta Klusoňová

Obsah

1 VÝCHODISKA A STANOVENÍ IDEÁLNÍHO MODELU ARGUMENTACE KRÁSNOU LITERATUROU	19
1.1 Možnost vlivu umění na společnost a právo.....	19
1.1.1 Vliv umění na právo.....	19
1.2 Současný stav zkoumané problematiky: přehled odborných názorů na danou problematiku	29
1.2.1 Law and Literature.....	29
1.2.2 České prostředí	34
1.2.3 Současný stav poznání ve věci citací krásné literatury v právním odůvodňování	35
1.2.4 Jazykový a kulturní kontext citování krásné literatury v právním odůvodňování	38
2 PRAKTICKÁ ČÁST	45
2.1 Analýza českých soudních rozhodnutí.....	46
2.1.1 Srovnání použití citací krásné literatury v odůvodnění českých soudní rozhodnutí a rozhodování Soudního dvora Evropské unie	47
3 SOCIOLOGICKO-PRÁVNÍ A RÉTORICKÉ ASPEKTY VYUŽITÍ KRÁSNE LITERATURY V PRÁVNÍM ODŮVODŇOVÁNÍ	53
3.1 Nová rétorika jako vysvětlení použití odůvodnění krásnou literaturou	53
3.1.1 Efektivní komunita myslí.....	54
3.1.2 Publikum, jeho typy a efektivita přesvědčování.....	55
3.1.3 Epideiktický projev.....	59
3.1.4 Hodnoty jako premisa argumentace	64
3.1.5 Loci communes.....	77
3.1.6 Rétorické figury.....	90
3.1.7 Styl.....	102
3.1.8 Shrnutí	103
3.2 Sociologické aspekty použití Nové rétoriky v právním odůvodňování	104
3.2.1 Výchozí poznámky	105
3.2.2 Communitas	107
3.2.3 Univerzální publikum.....	111
3.2.4 Communion.....	114
3.2.5 Totemická autorita justice.....	116

4 ZÁVĚR	119
5 LITERATURA A DALŠÍ POUŽITÉ ZDROJE	123
5.1 Odborné publikace	123
5.2 Internetové zdroje.....	130
5.3 Soudní rozhodnutí.....	131
5.3.1 Ústavní soud.....	131
5.3.2 Nejvyšší správní soud	132
5.3.3 Soudní dvůr Evropské unie	133
6 PŘÍLOHY	143
6.1 Chronologický přehled rozhodnutí Nejvyššího správního soudu, která obsahují dohledatelnou citaci krásné literatury.....	143
6.2 Chronologický přehled rozhodnutí citací krásné literatury před NSS.....	144
6.3 Chronologický přehled rozhodnutí rozhodnutí Ústavního soudu, která obsahují dohledatelnou citaci krásné literatury.....	145
6.4 Chronologický přehled rozhodnutí citací krásné literatury před ÚS	148
6.5 Chronologický přehled rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie, která obsahují dohledatelnou citaci krásné literatury.....	150
6.6 Chronologický přehled rozhodnutí citací krásné literatury před SD EU	152
7 RESUMÉ	155

Úvod

Pavel Molek v rozhovoru ke své publikaci o právu na spravedlivý proces¹ uvedl, že ji zcela záměrně napsal populárně-naučným stylem. Vysvětloval to tím, že v ní chtěl problematiku lidských práv přiblížit i širší veřejnosti. A zdůraznil přitom, že jako jeden z nástrojů tohoto přiblížení zvolil uvození každé kapitoly literárním citátem, přičemž jako příklad výslovně zmínil Shakespearova *Romea a Julii*. Údiv redaktora, vedoucího rozhovor, nad čtivým stylem Molkovy knihy, který je v rozporu s tradičním stylem právních textů, i nad jeho snahou o popularizaci práva je pro současné právo a právní vědu příznačný.² Jak upozorňuje i Molek, právnícký jazyk je běžně synonymem pro nesrozumitelné ptydepe,³ které laika nejenže nepřesvědčí, ale on mu nemůže ani rozumět. Pro právníka sice většinou srozumitelný je, ale o přesvědčivosti nebo čtivosti také často nemůže být řeč. Ve své práci se proto chci zaměřit na jeden z nástrojů, kterým lze právní projev zkultivovat.

Když James Boyd White napsal svoji zásadní knihu *Legal Imagination*, zamýšlel ji primárně jako učebnici pro výuku právního psaní. Na příkladech z literatury dokládal, že na právní odůvodňování jsou kladeny obdobné požadavky srozumitelnosti a přesvědčivosti jako na literární texty a že právo může z literatury v tomto ohledu smysluplně čerpat.⁴ Nastavil tak nový způsob chápání vztahu práva a umění a dal tím Law and Literature, směru založenému o půlstoletí dříve, nový praktický rozměr. Tuto svoji vizi White rozpracovává dodnes⁵ a postavil na ní svůj akademický věhlas. Možnost kultivace práva, včetně stylu právního odůvodňování pomocí umění, potom akademiky láká neustále a rozšiřuje se od literatury ke stále rostoucí škále oblastí.⁶ Přesto

1 MOLEK, Pavel. *Právo na spravedlivý proces*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, 573 s.

2 POVOLNÝ, David. Molek: Lidé mají nárok na srozumitelný výklad práva. *Věda.muni.cz* [online]. Masarykova univerzita, publikováno 12. července 2015 [cit. 4. 9. 2015].

3 MOLEK, 2012, op. cit., s. 11.

4 WHITE, James B. *The legal imagination: studies in the nature of legal thought and expression*. Boston: Little, Brown and Company, 1973, xxxv, 986 s.

5 Viz např. WHITE, James Boyd. *Living speech: resisting the empire of force*. Princeton, NJ: Princeton University Press, c2006, xii, 236 s.

6 Viz např. BEN-DOR, Oren (ed.). *Law and art: ethics, aesthetics, justice*. London: Routledge-Cavendish, 2010, 336 s.

se v současnosti mluvívá o krizi tohoto přístupu.⁷ Já se však domnívám, že se tento přístup stává stále aktuálnějším coby protíváha rostoucího vlivu technologií na rozhodovací procesy v právu. Navíc platí, že současný stav, kdy se právník často velmi úzce specializuje na jedinou oblast, sice může vést k jeho detailní znalosti dané problematiky, ale ve svém důsledku mu zneumožňuje přehled o širším kontextu problému. Právě Law and Literature přitom právě důležitost znalosti tohoto kontextu opakovaně zdůrazňuje.

V oblasti common law přístup Law and Literature vznikl a jeho odrazy v praxi jsou tam poměrně běžnou věcí. Na kontinentě je však tradice právního stylu velmi odlišná a stejně je to i s přijímáním přesahů mezi právem a uměním.⁸ Přesto zhruba v téže době, jako White napsal *Legal Imagination*, přišli v Belgii se svou teorií Nové rétoriky Chaim Perelman a Lucie Olbrechts-Tyteca. Vyhlásili návrat k základům antické rétoriky a adaptovali ji na podmínky moderního odůvodňování. Nabídlí tak alternativní doplnění postupů formální logiky a přidali k ní zejména důraz na publikum a kulturní kontext projevu.⁹ Jejich teorie se přitom v mnohém s tou Whiteovou shoduje nebo doplňuje.

Tento rétorický obrat však v českém právu žádnou zásadní odezvu nezpůsobil. Když potom téměř o půl století později vydal Martin Škop svoji knihu *Právo a vášně* a tvrdil, že právo je jazyk a literární postupy v něm mají své přirozené místo, jednalo se v českém kontextu stále jen o výjimku, nanejvýš první krok ve směru možné změny. Byť se v mezidobí situace v mnohém změnila, ohledně praktického využití literatury v právu panují i dnes pochybnosti. K tomu se bohužel přidává i skutečnost, že mnozí autoři zpracovávají témata z oblasti Law and Literature bez předchozího seznámení se s prameny nebo i jen základními myšlenkami tohoto směru. Nakládají s nimi, jaky by šlo vždy jen o jejich volnočasovou aktivitu, nikoliv o vědeckou práci. To potom ale vede ke zkreslení významu a možností využití celé této teorie.¹⁰ Mým cílem v této práci je ukázat, že příklady takového využití v právní

7 OLSON, Greta. De-Americanizing law and literature narratives: Opening up the story. *Law & Literature*. 2010, roč. 22, č. 2, s. 338-364.

8 MOOTZ, Francis J. *Rhetorical knowledge in legal practice and critical legal theory*. Tuscaloosa, Ala.: University of Alabama Press, c2006, s. xv –xvi.

9 HLOUCH, Lukáš. *Teorie a realita právní interpretace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, 348 s.

10 BOBEK, Michal; ŠMÍČEK, Vojtěch. *Jiné právo literární*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, s. 99.

praxi existují, a vysvětlit, jak fungují. Vybrala jsem si téma odůvodňování krásnou literaturou v právní argumentaci, a tak oblastí, kde ho lze nejlépe nalézt a popsat, je soudní rozhodování.

Vycházím z předpokladu, že pokud literatura skutečně působí na právo, působí pravděpodobně na všechny právníky, jejich argumentační schopnosti i jejich právní vědomí, a to bez rozdílu právní profese. Působí i na právní vědomí laiků i na samotného zákonodárce. To se potom může projevit kdekoliv od alternativních metod právního vzdělávání na právnických fakultách přes zápletky populárních detektivních seriálů až po vnitřní úvahy každého konkrétního člena parlamentu. Nic z toho však nelze zkoumat nástroji právní vědy. Situace se nepatrně zlepšila až u oborů kombinujících právo se sociologií, antropologií nebo literaturou. Přesto je získání relevantních poznatků problematické. Částečnou výjimku tvoří citace literatury v právním odůvodnění soudů, protože jsou zachyceny v textu rozhodnutí a v databázích jednotlivých soudů nebo obecných právních databázích je lze dohledat. Peter Schneck je dokonce označuje za tzv. literární důkazy, byť použití pojmu důkaz je tu bohužel zavádějící.¹¹ Odůvodňování krásnou literaturou může být zkoumáno i interpretováno vědecky, jeho uchopení jakožto důkazů je však mylné. Má totiž svoje specifika a tedy i vlastní pravidla použití a použití analogie s dokazováním je zavádějící.

Citace krásné literatury v právním odůvodňování je jen jedním z možných nástrojů výstavby odůvodnění a s váhou skutkových důkazů ji lze srovnávat jen těžko. Pro styl právního psaní v kontinentálním systému je cizorodým prvkem, vsuvkou epideiktického stylu, vlastního právě umění, v právním odůvodnění.

Jenže i Ronald Dworkin přirovnává právní interpretaci k psaní románu více autory na pokračování.¹² Byť mu přitom Stanley Fish vytýká hned několik pochybení,¹³ pointa zůstává stejná: na rozhodnutí lze nahlížet jako na část románu, který píše postupně více autorů. Každý z nich do své části vnáší

¹¹ SCHNECK, Peter. *Law and Literature : Rhetoric and Evidence : Legal Conflict and Literary Representation in U.S. American Culture* [online], s. 33.

¹² DWORKIN, Ronald. Law as Interpretation. *Critical Inquiry* [online]. 1982, roč. 9, č. 1, s. 179–200 [cit. 9. 9. 2015].

¹³ FISH, Stanley. Working on the chain gang: Interpretation in law and literature. *Texas Law Review* [online]. 1981, vol. 60, s. 551 – 568 [cit. 9. 9. 2015].

svoji vlastní představu o záplatce, postavách i možném vyústění děje. Je přitom ale limitován svými předchůdci, jejich pojetím všech komponentů příběhu, a zároveň i nutností zachování prostoru pro případné nástupce, který ve vyprávění příběhu naváží. Podle Dworkina se to neliší od postavení soudce, který píše svůj příběh v návaznosti na předchozí rozhodnutí i s vidinou těch budoucích.

Navíc využívání literatury a rétoriky v právu není nic tak nezvyklého, protože v neliterárních dílech obecně hrají velkou roli rétorické prostředky, „*u nichž se předpokládalo, že jsou pro literaturu rozhodující, zatímco v jiných typech diskursů byly považovány pouze za ozdobu.*“¹⁴ Koneckonců platí, že právník je především překladatelem z běžného jazyka do jazyka právních norem a naopak,¹⁵ přičemž aby byl dobrým překladatelem, může mu pomoci Law and Literature tak, jak to navrhovali Wigmore a Cardozo a jako to metodologicky uchopil White.¹⁶

¹⁴ CULLER, Jonathan D. *Krátký úvod do literární teorie*. Nové, rozš. vyd. Brno: Host, 2015, s. 30.

¹⁵ ŠKOP, Martin ... *právo, jazyk a příběh*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2013, s. 35.

¹⁶ Tamtéž, s. 35-37.

Základní metody práce

V první části práce bude na základě teoretických poznatků hnutí Law and Literature sestaven ideální model, kterým může být literární dílo využito v právním odůvodnění. První část tak bude rozdělena na tři kapitoly, přičemž v první z nich je obsažena úvaha o možnosti vlivu umění na společnost a právo, ve druhé budou formou kompilace shrnuty poznatky dosavadní relevantní literatury k tématu a ve třetí bude stanoven model, podle kterého by mělo být teoreticky uchopeno odůvodnění krásnou literaturou. Druhá část obsahuje výsledky empirického výzkumu a následně budou v třetí části představeny vybrané rétorické a právně-sociologické aspekty využití krásné literatury v právním odůvodňování.

Znění hlavní výzkumné otázky je následující: „*Jak jsou rétoricky používány citace krásné literatury v odůvodnění soudů?*“ Důvodem pro zkoumání této otázky je právě skutečnost, že umění, je-li s ním nakládáno správně, může být cestou ke kultivaci práva,¹⁷ zejména ke zlepšení přesvědčivosti soudních rozhodnutí, a to jak po formální, tak i po obsahové stránce.

Lze tedy shrnout, že podle hierarchie konceptů bude za účelem dosažení vnitřní konzistence, validity a koherence výzkumnou oblastí této práce hnutí Law and Literature, výzkumným tématem citace krásné literatury v právním odůvodňování soudů a obecnou výzkumnou otázkou pak to, jakým způsobem jsou používány citace krásné literatury v právním odůvodňování soudů. V návaznosti na předchozí úroveň hierarchie konceptů vyplývá nutnost zodpovědět následující specifické výzkumné otázky.

- V jaké části rozhodnutí je nejčastěji používána citace krásné literatury?
- K jakému literárnímu žánru lze nejčastěji přiřadit citované dílo?
- Jakou formu zpravidla má citace takového díla?

Otázky při sběru dat budou v návaznosti na výše popsanou hierarchii stanoveny následujícím způsobem.

- Je argument obsažen v rozhodnutí jednou nebo vícekrát?
- Jaké dílo je citováno?
- Kdo je jeho autorem?

¹⁷ NUSSBAUM, M. C. *Cultivating Humanity*. London: Harvard University Press, 1998, s. 85.

- Kdo je autorem citace?
- Obsahuje odůvodnění zdroj citace díla?
- Je součástí samotného rozhodnutí, nebo disentančního stanoviska?

Vyhledávání relevantních rozhodnutí bylo prováděno v databázích ASPI (v sekci judikatury) a CURIA. Pro vyhledávání jsem využívala pouze klíčová slova bez jakéhokoliv dalšího omezení, časového nebo jiného. Výsledky jsem potom rozdělila na relevantní a nerelevantní podle toho, zda se citace skutečně vztahovala k literatuře. Vyloučila jsem proto ty výsledky, kde bylo klíčové slovo pouze součástí osobních či místních údajů stran apod. Následně jsem vybraná rozhodnutí analyzovala v návaznosti na specifické otázky určené v metodologii.

Vymezení pojmů

Pro účely této práce jsou jednotlivé pojmy chápány následujícím způsobem.

Pojem argument není v této práci chápán tradičně jako sekvence, v níž jsou premisy důvodem pro přijetí závěru, ale spíše v širším smyslu jako souhrn důvodů pro přijetí určitého závěru, tedy ve smyslu vlastním běžné řeči.¹⁸ Za argumentaci budeme v souladu se Sobkovým pojetím označovat proces sdělování argumentu od řečníka k publiku, a to v ústní i psané podobě.¹⁹

Pojem objektivita označuje vlastnost určitého soudu, který není zatížen osobními specifiky hodnotícího subjektu a je tedy platný bez ohledu a mimo sféru tohoto subjektu.²⁰

Pojem literatura podle Terryho Eagletona označuje souhrn prací čistě fiktivních, ale i některých filozofických, autobiografických nebo ekonomických. Rozdíl mezi fiktivní a ostatní literaturou tedy podle něho není pro definici literatury určující. Ke stejnému závěru potom dochází u imaginativnosti. Spíše než v těchto vlastnostech vidí určující znak ve způsobu využívání jazyka, odlišného od běžné řeči. Zároveň však vidí problém v určení, co je tím běžným jazykem. Jazykový aspekt literatury je tak určující spíše pro chápání pojmu literárnosti, než pro určení obsahu pojmu literatura. Literatura tak

¹⁸ SOBEK, Tomáš. *Argumenty teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 11.

¹⁹ Tamtéž, s. 11.

²⁰ DAVIDSON, Donald. *Subjektivita, intersubjektivita, objektivita*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2004, 260 s.

není ani nepragmatickým diskursem. Není však vždy ani pouhým souhrnem děl psaných vybroušeným stylem ve smyslu belles lettres, protože zaprvé je určení takového stylu relativní a zadruhé by vystihovalo jenom část děl spadajících pod pojem literatura. Určení obsahu pojmu „literatura“ je tak založeno na hodnotovém soudu a jako takové je proměnlivé a subjektivní.²¹

Je zřejmé, že Eagletonův přístup žádnou definici pojmu literatury nenabízí. To Antoine Compagnon tvrdí, že tradičně „(l)iteratura je v nejširším smyslu slova všechno, co má tištěnou (nebo psanou) podobu, všechny knihy, které se nacházejí v knihovně (včetně toho, co nazýváme ústní slovesností, jež je dnes ostatně už také zaznamenávána písemně).“²² Toto chápání pojmu literatury dle Compagnona zahrnuje všechna díla rétoriky, poetiky, historie, filozofie, vědy a řečnického umění a převažovalo v 19. stol. Od období romantismu se pod pojmem literatura rozumí spíše literatura v užším smyslu, a to jako román, divadlo a poezie, navíc omezená autorstvím tzv. velkých tvůrců. Od 20. stol. se sem vrátily autobiografie a cestopisy. Compagnon navíc řadí do systému pojmenovaného souhrnně literatura i paraliteraturu, která zahrnuje knihy pro děti, detektivní román nebo komiks. Současnou obecnou definici však ani Compagnon neposkytuje a tvrdí, že definice literatury je vždy bludný kruh.²³

Jiný úhel pohledu na otázku definice literatury přináší Jonathan Culler, když uvádí, že taková definice nemá v praxi až tak velký význam. Zdůvodňuje to tím, že současná literární zkoumání mají tak jako tak multidisciplinární přesah, takže lpění na dělení textů na literární a neliterární je z hlediska metodologie literární vědy zbytečné.²⁴ Moduluje proto otázku a ptá se, co je společnou charakteristikou všech děl, která jsou obecně považována za literaturu. Nadhazuje přitom tuto skeptickou myšlenku: „Možná, že s literaturou je to jako s plevelem.“²⁵ Nakonec ale dochází k tomu, že „Literatura

²¹ EAGLETON, Terry. *Úvod do literární teorie*. 2. vyd. Praha: Plus, 2010, s. 11-27.

²² COMPAGNON, Antoine. *Démon teorie: literatura a běžné myšlení*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009, s. 30.

²³ COMPAGNON, 2009, op. cit., s. 30-34.

²⁴ CULLER, Jonathan D. *Krátký úvod do literární teorie*. Nové, rozš. vyd. Brno: Host, 2015, s. 29-30.

²⁵ Tamtéž, s. 33.

*je hlasem kultury a stejně tak i její informací. Je entropickou silou a zároveň kulturním kapitálem. Je písemným projevem, který volá po tom, aby byl čten, a vtahuje čtenáře do problematiky významu.*²⁶

Martin Škop pojem literatury používá ve smyslu synonyma krásné literatury, tj. románů, povídek, dramát a dalších literárních žánrů.²⁷

Pro naše účely tedy budeme v souladu se Škopovým pojetím literaturou rozumět souhrn psaných prací a rovněž ústní slovesnost nebo dramata, navzdory tomu, že nemusí existovat v písemné podobě. Odlíšujícím kritériem od neliteratury pro nás bude imaginativní charakter a nebudeme rozlišovat mezi literaturou a paraliteraturou, kam se tradičně řadí sci-fi, fantasy, detektivní příběhy apod.

Nejméně zpochybňovanou součástí množiny literatury jsou díla patřící do tzv. literárního kánonu. Toto pojetí literatury nás přitom v souladu s přístupem tradičního Law and Literature bude zajímat nejvíc. Aleš Haman vysvětluje literární kánon tak, že vychází z představy hodnoty literárního díla. Literárním kánonem rozumí „*tradiční relativně ustálený soubor uměleckých literárních děl považovaných v určité sociální komunitě za kulturní hodnoty.*“²⁸ To Jonathan Culler vidí literární kánon jako vzorek kultury ve smyslu nazírání literatury v perspektivě kulturních studií.²⁹ V této práci bude literární kánon chápán v tradičním pojetí, jak ho popisuje Haman.

Pojem žánr bude v této práci používán jako souhrnné označení pro jednotlivé konvenčně ustálené klasifikace literárních děl podle stylu. Haman k definici žánrů uvádí, že se jedná o nástroje klasifikace a třízení literatury, poskytující výkladové rámce umožňující rozlišení a interpretaci literárních děl. Původně se dělily na mimetické (epika, drama) a monologické (lyrika). Strukturalisté potom chápali žánry jako „*neuvědomované (zautomatizované) „kódy“; učením osvojená pravidla ovlivňující tvůrčí postupy jednotlivých umělců.*“³⁰ Haman tu však upozorňuje na to, že v současné literární vědě se rozlišování žánrů téměř neužívá.³¹ Culler dodává, že žánry jsou pro čtenáře sou-

²⁶ CULLER, 2015, op. cit., s. 51.

²⁷ ŠKOP, 2013, op. cit., s. 9.

²⁸ HAMAN, Aleš. *Literární dílo a soudobá literární věda*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2012, s. 30-40.

²⁹ CULLER, 2015, op. cit., s. 58-60.

³⁰ HAMAN, 2012, op. cit., s. 42.

³¹ Tamtéž, s. 42.

borem konvencí a očekáváníí.³² Tradičně se tři hlavní druhy literárních děl a ty následně do žánrů. Poezie obsahuje žánry ódu, lyru, elegii a satiru, próza zahrnuje epopej, román, povídku a drama se člení na tragédii, autosity a frašky. Výčet žánrů však ani v jednom z výčtů není vyčerpávající.³³

Pojem rétorika budeme chápat jako záměrné využití řeči za účelem dosažení co nejpřesvědčivějšího efektu v mluveném či psaném projevu. Jonathan Culler definuje rétoriku jako nauku „o *přesvědčovacích a expresivních prostředcích jazyka: o jazykových a myšlenkových technikách, kterých je možno využít ke konstruování účinných diskursů.*“³⁴

Zásadním rétorickým pojmem, který bude v této práci opakovaně používán, je figura. Lze ji chápat jak v širším smyslu, zahrnujícím rétorické figury a tropy, tak v užším smyslu, z něhož jsou tropy vyňaty. Figura se vyznačuje odklonem od běžného doslovného významu použitého pojmu nebo pořádku slov ve větě, čímž posouvá důraz právě na sdělení v nezvyklé podobě. U prvního případu jde o trop, v druhém o figuru v užším smyslu. Culler ale připomíná, že v současnosti už se jen málokdy dělá rozdíl mezi figurou a tropem. Mezi základní figury v širším smyslu patří metafora, metonymie, synekdocha a ironie.³⁵

³² CULLER, 2015, op. cit., s. 83.

³³ KRČ, Eduard; ZBUDILOVÁ, Helena. Úvod do teorie literatury: literární terminologie a analýza literárního díla. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 15.

³⁴ CULLER, 2015, op. cit., s. 80.

³⁵ Tamtéž, s. 81-83.

1 VÝCHODISKA A STANOVENÍ IDEÁLNÍHO MODELU ARGUMENTACE KRÁSNOU LITERATUROU

1.1 Možnost vlivu umění na společnost a právo

1.1.1 Vliv umění na právo

Existence vlivu umění na společnost je základním předpokladem vlivu umění na právo. Příkladem za všechny je soudní scéna ze Shakespearova *Kupce benátského*, která působivě zobrazuje dilema posuzování střetu práva plynoucího z porušení obchodní smlouvy a zákazu ohrozit lidský (křesťanský) život. Představuje ho srozumitelněji než příslušná ustanovení trestních zákoníků, a to bez ohledu na právní systém nebo konkrétní národní právo jejich původu. A zanechává silný dojem na právníky i laiky téměř bez rozdílu. Odlišnost je jen v tom, k jakému řešení konkrétní publikum dochází ve svém vlastním řešení předestřeného sporu. A v tom je ostatně i zakódována podstata oboustranného vlivu mezi uměním a právem.

Umění ve své základní podobě totiž nedává jasné odpovědi o tom, jaké právo je nebo jaké by mělo být. Neurčuje, jaké právní postoje a hodnoty by společnost nebo jedinec měli zastávat. A už vůbec neučí, co je obsahem pozitivního práva v té které době a v konkrétním státě. Jeho role spočívá v podněcování kritických úvah o nastoleném tématu, znejist'ování zdánlivých jistot a pravd zakořeněných v publiku, v zobrazování vždy subjektivním a zaujatém, ale i tak často až bystrozrace vidoucím. Pokud umění tuto svoji roli naplní, promluví dostatečně hlasitě a publikum včetně zákonodárce dopřeje sluchu této promluvě, může umění nakonec i iniciovat změnu toho vůči umění jinak imunního pozitivního práva.

Nejvýraznějším příkladem takového vlivu z poslední doby je přitom v českém kontextu dokumentární film *Šmejdi* režisérky Silvie Dymákové z r. 2013. Po uvedení tohoto filmu se rozpoutala v médiích i na půdě Parlamentu diskuse o právní i společenské nepřijatelnosti některých ve filmu zachycených praktik. A na ni navazovala iniciativa zasazující se o jejich právní zákaz.

Jen málo uměleckých děl má však takový dopad a je to přirozené a správné. Umění není primárně určeno k takovému působení. Koneckonců, diskuse o možnosti a vhodnosti takového vlivu umění na společnost obecně (a zpro středkovaně potom na právo) se vedou již od starověku.

Pojďme se nyní ptát, co vůbec umění ve vztahu ke společnosti zmůže a jestli mu to v postavení adresátů práva i zákonodárce vůbec můžeme dovolit. Nejdříve je třeba si tuto základní otázku rozdělit na dvě dílčí. Zaprvé, zda je vliv umění na společnost vůbec možný, a zadruhé, je-li přípustný. Jedná se o dvě strany téže mince, kladná odpověď na první ale rozhodně neznamená automatický souhlas s tou druhou.

Umění může právo utvářet a ovlivňovat ho dvěma způsoby: nepřímou a přímo, přičemž i tyto dvě podkategorie lze dále dělit. Nepřímou umění působí v případě, kdy dopadá na právní vědomí jednotlivce nebo společnosti jako celku. Tento dopad můžeme rozdělit v souladu s tím, jak je již tradičně strukturováno právní vědomí. To znamená, že se umění může odrážet buď ve znalosti práva včetně právní informovanosti a povědomí o právu, nebo můžeme nacházet jeho stopy v mínění o právu.

Projevuje se tak v právních postojích a hodnotícím pohledu na právo. Společnost nebo jedinec potom i nevědomě chápou právo v kontextu nastaveném uměním. Tento kontext přitom nemá přímý vliv na podobu práva, jen nastavuje jeho podmínky. Tento vliv je lehce myslitelný a lze ho i předpokládat. Koneckonců umění i právo jsou součástí sociokulturního systému, společně tvoří i kulturní kapitál. Přesto je tu na překážku velmi složitě proveditelný výzkum existence takové souvislosti.

Pokud by se projevovala v rámci legislativního procesu, byla by její existence spíše spekulací postavenou na interpretaci některých kroků zákonodárce. Obdobně by to platilo i u vlivu na soudní rozhodování. Na druhou stranu je však možné uvažovat i o přímém vlivu umění na právo. V případě soudního rozhodování na sebe bere podobu odůvodňování uměním, v případě legislativního procesu můžeme hledat důkazy vlivu v rámci dokumentů spojených s legislativním procesem. Přítomnost odůvodňování uměním v legislativním procesu je řídká, ale ani v České republice ne nemožná.

Předpokladem této práce je kultivující vliv umění na právo, otázkou však je, zda je takové instrumentální chápání funkce umění na místě a zda ji vůbec lze v tomto směru zkoumat a posuzovat. Na základě odpovědi na tuto otázku se totiž mění i možné přístupy k praktickému využití umění v právu. V následující podkapitole tohoto textu jsou proto shrnuty možné teoretické přístupy k vlivu umění na společnost, aby následně mohly být dále vyvozeny předpoklady pro správné použití umění v právu.

Právo a umění jsou neoddělitelně propojeny již od dob antického Řecka.³⁶ Jsou součástí humanitního vzdělání, které je nutnou podmínkou zapojení jednotlivce do občanské společnosti.³⁷ Umění je politickým nástrojem, zdrojem poznání lidské povahy, zrcadlem lidského chování a cestou k sebezdokonalování lidského individua až k ideálu kalokagathia. V českých podmínkách je rovněž nutnou součástí kvalitního vzdělání postaveného na základech společné evropské identity.³⁸

Tyto funkce umění se spojujícím prvkem ve vztahu práva a umění, který na počátku 20. stol. vyústil ve zformování právně-teoretického směru Law and Literature.³⁹ Bylo by však chybou se domnívat, že právě tento myšlenkový proud byl prvním přístupem postaveným na instrumentální funkci umění. Prvenství lze jeho autorům přiznat na poli výslovného pojmenování přínosu umění pro účely práva, ať už z hlediska Law in Literature nebo Law as Literature,⁴⁰ nikoliv však na poli jeho praktického využití. To musíme hledat prvně u antických rétorů,⁴¹ aby teprve po zkušenosti z doby, která dala ve jménu rozumu přednost zdánlivé racionalitě práva, mohl vzniknout prostor právě pro směr Law and Literature, resp. Law and Humanities.⁴²

³⁶ KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2011, s. 9.

³⁷ NUSSBAUM, M. C. *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton University Press, 2012, s. 14.

³⁸ PATOČKA, Jan; VOJTĚCH, Daniel; CHVÁTÍK, Ivan. *Umění a čas*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 27.

³⁹ ŠKOP, Martin. *Právo a nášeň: jazyk, příběh, interpretace*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 30-39.

⁴⁰ WIGMORE, John H. List of One Hundred Legal Novels. *Illinois Law Review* [online]. 1922, roč. 17, s. 26-41 [cit. 27. 1. 2015].

⁴¹ KRAUS, 2011, op. cit., s. 28-31.

⁴² SILBEY, Jessica M. What we do when we do law and popular culture. *Law & Social Inquiry*. 2002, roč. 27, č. 1, s. 139-168.

Idea vlivu umění na společnost (a zprostředkovaně i na právo) se line historií lidské civilizace jako červená nit a nejčastěji je spojována se schopností umění civilizovat společnost.⁴³ Zároveň se však po stejně dlouhou dobu objevují i vlivné protinázory, odmítající buď jakýkoliv, nebo pouze pozitivní vliv umění.

Tato zdánlivě akademická debata má zásadní praktické důsledky. Na jejich závěrech stojí rámec chápání ideologie, propagandy i narativity coby zásadního mechanismu chápání postmoderní reality.⁴⁴ V závislosti na odpovědích na otázku vztahu práva a umění navíc stát a zákonodárce formulují kulturní politiku, která je zásadním činitelem formování kulturní identity daného společenství.⁴⁵ Nepřímo potom musíme tuto debatu a její výsledky vzít v potaz i při uvažování o dopadech myšlenek Law and Literature v právní praxi.

Tři přístupy k možnosti vlivu umění na společnost a právo

Možnosti umění ve vztahu ke společnosti byly v historii nazírány různě. V antice převažovalo chápání spojující umění a rétoriku, ve středověku daná debata na chvíli téměř utichá a vynořuje se zase v 19. stol. v souvislosti s hledáním národních identit, aby plnou silou propukla na začátku 20. stol. se vznikem hnutí Law and Literature. V následující části textu je proto stručně představen tento vývoj sloužící jako kontext právě právnímu chápání Law and Literature.

Platónův přístup a otázka poznání pravdy prostřednictvím umění

Platón se vztahu společnosti a umění věnuje hned v několika ze svých dialogů, a to v zejména v dialogu *Faidros*. Ptá se, co dělá dobrý proslov dobrým proslovem a jaká řeč může hájit nepravdu a nespravedlnost. Jestli může být uměním řeč odporující moudrosti. Přes vývoj rétoriky vysvětlovaný ne náhodou zejména na příkladech soudních řečí se dostává k tomu, že umění (v tomto případě umění v podobě řečnického projevu) musí být

⁴³ NUSSBAUM, Martha Craven. *Cultivating humanity: a classical defense of reform in liberal education*. Cambridge: Harvard University Press, c1997, 328 s.

⁴⁴ RICCEUR, Paul. *Čas a vyprávění*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007, 413 s.

⁴⁵ SASSATELLI, Monica. *Becoming Europeans: cultural identity and cultural policies*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2009, 233 s.

pravdivé a spravedlivé, aby bylo uměním. Pokud je řeč práva řečí pravděpodobnosti a nikoliv pravdy, není uměním a není v konečném důsledku ani skutečným právem, protože pouze správně podaná řeč může být pravdivá a spravedlivá.⁴⁶

Pravdu ale Platón zároveň považuje za nesdělitelnou, je tedy na rétorice (často v podobě umění) a filozofii, aby ji částečně tlumočily.⁴⁷ Belfiore a Bennet proto dovozují, že v tomto smyslu Platón upřednostňuje filozofii před uměním, neb to mu připadá příliš nespolehlivé pro zjevování pravdy, příliš zneužitelné pro připuštění jeho vlivu na společnost správného státu.⁴⁸

Shrneme-li tak Platónův přístup k vztahu umění a práva a propojíme-li při tom jeho dialogy *Mimos*, který pojednává o právu, a *Faidros*, který přináší jeho pohled na rétoriku a umění, musíme nutně dojít k následujícímu závěru. Platón umění skrz rétoriku přiznává schopnost ovlivňovat, co je vnímáno jako právo. Na druhou stranu řadí „skladatele zákonů“ mezi ty, kdo v řečnickém umění zpravidla nevynikají, a zároveň vyzdvihuje Isokrata jako příklad rétora, který uměním založeným na skutečné znalosti a ctnosti dokáže odhalit pravdu. Není přitom překvapivé, že Platón a Isokratés měli mnoho společného a najdeme u nich podobné řečnické postupy i filozofické postoje.⁴⁹

Z právního úhlu pohledu je právě příklad Isokrata velmi žádoucí. Isokrates byl rétor kladoucí důraz na obsah řeči a politickou angažovanost. Měl vlastní rétorickou školu, v níž propagoval cit pro situaci, individualitu rétora a především jeho znalosti filozofie.⁵⁰ Platón tedy vidí možnost kultivace právní reality uměním v podobě rétoriky, jelikož spojuje uměleckou podstatu pronesené řeči s její správností a pravdivostí. Je však třeba si uvědomit, že v antické tradici rétoriky byla inspirace uměním přípustná a žádaná, ale přílišná vyumělkovanost řeči postavená na příkladech z umění apod. byla právě i podle Isokrata nežádoucí.⁵¹

46 PLATÓN. *Dialogy o kráse*. Praha: Odeon, 1979, s. 105-217.

47 KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře*. Vyd. 2. (přepřac.). Praha: Academia, 1998, s. 27.

48 BELFIORE, Eleonora; BENNETT, Oliver. *The social impact of the arts: an intellectual history*. New York: Palgrave Macmillan, 2008, s. 40-43.

49 MCCOY, Marina. *Plato on the Rhetoric of Philosophers and Sophists*. Leiden: Cambridge University Press, 2007, s. 9.

50 KRAUS, Jiří, 1998, op. cit., s. 34 -36.

51 Tamtéž.

Pro současné využití vztahu práva a umění je z Platónova pojetí této problematiky zásadní myšlenka přiměřenosti inspirace uměním co do formy projevu a požadavek morálnosti a pravdivosti projevu coby podmínky jeho kvality, tj. uměleckosti. Z právního úhlu pohledu je důležité si uvědomit, že Platón pracuje s myšlenkou rétoriky jakožto spojujícího prvku umění i práva a zároveň trvá na svém filozofickém pojetí zahrnujícím nepoznatelnost pravdy. Analogicky tak jeho postoj můžeme vztáhnout k pozdějšímu rozdělení hnutí Law and Literature na přístupy Law as Literature a Law in Literature. Je tak zjevné, že pro kvalitu projevu (včetně toho právního) je již od starověku zásadní z hlediska spojení s uměním čistý styl s přiměřeným množstvím řečnických figur a obsahové propojení s otázkami dobra a zla stejně, jako je tomu u kvalitního uměleckého díla.

Aristotelovo pojetí a narativ

Podobně k otázce vztahu umění a společnosti přistupuje Aristoteles, když ve svých spisech *Rétorice* a *Poetiky* vychází z názoru, že rétorika umožňuje dosáhnout společenského konsenzu. Zároveň však považuje rétoriku za druh umění, které sice nedokáže postihnout skutečnou podstatu věcí, a proto nevede k pravdě, ale které může poznání pravdy směřovat.⁵² V logice tohoto uvažování už není Aristoteles tolik neústupný v otázce možného pozitivního, a tedy přípustného vlivu umění na společnost. To z jeho názorů, co je ohledně vztahu práva a umění objevené a zásadní, však nalezneme jinde. Aristotelovo dílo neobsahuje definici umění,⁵³ ale lze v něm pozorovat dvě protichůdné tendence, a to snahu o osamostatnění umění od etiky a zároveň setrvávání u ideálu kalokagathia. Ústřední roli tu hraje katarze, která je hlavním hlediskem hodnocení díla, spočívajícím na hranici etiky a estetiky.⁵⁴ Katarze je v jeho pojetí klíčem k pochopení průniku světa umění se společenskou realitou, jelikož katarzní prožitek je společný jak uměleckým příběhům, tak dějům ve skutečném světě. Někdy jsou si podobné a v uměleckém publiku zesílí dojem zkušenost s reálnou katarzní situací, jindy se oba světy proloupe ve společné katarzi zároveň v jediném okamžiku. Katarze je přitom vždy součástí příběhu, ať už ve světě umění, nebo ve všednodenní lidské existenci.

⁵² KRAUS, Jiří, 1998, op. cit., s. 31.

⁵³ ARISTOTELES. *Poetika*. 6. vyd. (v Orbisu 2.). Praha: Orbis, 1964, s. 11.

⁵⁴ BELFIORE, BENNETT, 2008, op. cit., s. 79-91.

Jak má tedy podle Aristotela vypadat dobrý příběh, který umožňuje vliv umění na společnost? Podstatné je zobrazení jednání, nikoliv představení a prokreslení postav. Myšlenková stránka potom zahrnuje umění mistrné mluvy ve smyslu klasické rétoriky. Jednotlivé složky by však propadly do zmatku, pokud by samotný děj nebyl náležitě uspořádán. Publikum musí vidět a odlišovat začátek, střed a konec příběhu. Všech přísad přitom musí být ta správná míra, jaká jim náleží. Míra přitom dle Aristotela nemá co dělat s uměním, ale v podstatě s řemeslem. To učí, jaké jsou potřeby publika, co ještě snese a co už ho uvrhne do zmatku. Správná míra je taková, která umožňuje podle pravděpodobnosti nebo nutnosti v souvislé řadě událostí k převratu z jedné polohy děje do druhé.⁵⁵

Vypravěč příběhu chce pomocí slov dokazovat nebo vyvracet, ale vždy probouzí city. Povaha těchto citů ale závisí na tom, jak řečník svůj příběh podá.⁵⁶ Obecně vzato musí dát přednost nepřesné, ale pravděpodobné verzi události před přesnou, ale nepřesvědčivou. Neměl by použít ani nic nelogického. Problém je proto nutné řešit tak, aby bylo řešení skutečně možné, případně by takové bylo někdy v minulosti, nebo by takové alespoň mělo být v ideálním případě.⁵⁷

Aristoteles sice v *Poetice* pojednává o básnictví, ale pod tímto pojmem chápe něco jiného než dnešní čtenář. Ve své analýze se přitom zaměřuje především na tragédii. Jeho myšlenky je ale možné vztáhnout na většinu literatury včetně dramatu a analogicky proto i na právní argumentaci, v níž hraje narativita významnou roli. Aristoteles tak přichází s myšlenkou, která dá později vzniknout teorii narativity. Vzhledem k tomu, že i právo je řeč, komunikace a jako s řečí je možné s ním i pracovat, hýbat s ním a ohýbat ho, je příběh nástrojem k jeho ovládnutí. Příběh totiž tvoří v tomto kontextu základ práva – i umění. Jenže přesvědčit a dosáhnout tak požadovaného výsledku lze jen s dobrým příběhem. Ve vysvětlení podstaty dobrého uměleckého díla dává Aristoteles další stavební kámen teoriím o působení umění na právo, jelikož v důsledku podobnosti právních a uměleckých narativů můžeme uvažovat o kultivaci práva uměním cestou zdokonalování schopnosti řečníka vyprávět přesvědčivý příběh.

⁵⁵ ARISTOTELÉS, 1964, op. cit., s. 40 – 44.

⁵⁶ Tamtéž, s. 56-57.

⁵⁷ Tamtéž, s. 66-69.

Schiller a romantismus

Ze zcela jiného úhlu nahlíží na otázku možnosti vlivu umění na společnost Schiller. Ten patří mezi zástupce tzv. Výmarské školy, která je spojována s prosazováním společenského vlivu umění.⁵⁸ Stěžejním pramenem je jeho text *O mravním poslání divadla*, ve kterém umění přisuzuje možnost mravního vedení společnosti skrz možnost „soudního“ rozhodování při vnímání uměleckého díla. Byť se zde Schiller zabývá divadlem, lze jeho výklad generalizovat na umění jako celek, jelikož se zakládá na úvahách o vlivu umění na morálku.⁵⁹

Autor tu sice vychází z předpokladu, že divadlo vzniká kvůli lidské touze po vášnivých vztazích, činnosti a útěku ze stereotypu, což na mravní poslání umění nijak neodkazuje, ale současně nabízí, že řešením těchto lidských tužeb je právě touha po krásnu, které se v duchu filozofie pojí s pravdou a opravdovostí. Schiller z těchto důvodů hned na začátku své práce apeluje na zákonodárce, aby těchto přirozených lidských tendencí využil ke spojení výchovy lidu s nejušlechtlejší možnou zábavou. Požaduje tudíž, aby provedení tohoto potenciálu umění zrealizoval stát. Zásadní roli divadla ve společnosti spatřuje v povznášení diváků po duševní stránce, když tuto úlohu připodobňuje k náboženství coby nejpevnějšímu pilíři státu. Schiller tvrdí, že divadlo soudí tam, kde končí zákony. Odvolává se na morálku, pod jejíž záštitou divadlo posuzuje a poučuje. Dokonce považuje soudy divadla za trvalejší a nebezpečnější než rozsudky státní moci.⁶⁰

Co se týče praktického provedení Schillerovy teorie, sám upřednostňuje divadlo a především veselohru, která podle něho ironií a posměchem leckdy dosáhne lepších výsledků než tragédie svými krásnými promluvami. Divadlo je podle něho učitelem praktické moudrosti a občanské poslušnosti, protože nejsilněji působí na lidské emoce. A i když se mu to nedaří, alespoň nás informuje o stavu světa kolem nás, abychom tu cestu snáz hledali my sami, nebo nás učí snášet osud i náhodu. Právě proto Schiller spatřuje v divadle ideální způsob, jak ukázat skutečný život i samotnému zákonodárci, který

⁵⁸ BELFIORE; BENNETT, 2008, op. cit., s. 133.

⁵⁹ SCHILLER, Friedrich; ŠEDIVÝ, Prokop. *O mravním poslání divadla*. Praha: ČDLJ, 1955, s. 10-22.

⁶⁰ Tamtéž.

k němu obvykle nemá přístup. Zdaleka největší vliv však má divadlo podle Schillera na ducha národa. Zde se dostáváme k jádru jeho práce – Schiller je přesvědčen, že nejlepší cestou, jak ducha národa kultivovat, je vytvoření národního divadla, protože tehdy se z množiny občanů stává národ.⁶¹

Pokud tedy přizpůsobíme Schillerovo zdůvodnění současné situaci, můžeme po bok divadla zařadit většinu uměleckých disciplín. Co se týče idey národního divadla coby uměleckého hnutí podporujícího identitu nějakým způsobem ohrožené části společnosti, i zde lze nalézt současné paralely. Umění může právě prostřednictvím katarze a sdílení narativů působit na vytvoření a podpory soudržnosti komunity, kterou byl v 19. stol. především národ, ale kterou může být dnes např. EU nebo společnost v jednotlivých státech. Z hlediska působení umění na právo se tak Schiller zaměřuje na hodnotovou rovinu umění a již zcela opomíjí jeho případný řečnicko-vzdělávací aspekt. Pro dnešní chápání možnosti vlivu umění na právo je Schillerovo pojetí přínosné z hlediska prosazování možnosti působit uměním na hodnoty ve společnosti.

Argumenty pro a proti zohledňování vztahu práva a umění

Máme-li shrnout úvahy o vztahu umění, společnosti a práva, základním a nejspíš nejčastějším argumentem proti takovému vlivu umění na společnost je omezená funkce umění jako pouhé zábavy. Z filozofického hlediska ale právě tato funkce není tou hlavní, natož tou jedinou. Například Kant ve svém díle *Kritika čistého rozumu* upřednostňuje především kognitivní funkci umění a dokonce i v bavící rovině umění nachází přínos pro prospívání člověka po psychické i fyzické stránce.⁶² V tomto mu ostatně dává za pravdu i Schopenhauer, který ve svém *Světě jako vůle a představa* tuto představu dále rozvádí.⁶³

Umění je tak cestou k poznání společnosti a s ním je přirozeně spjata i edukativní role umění ve společnosti. Estetická a etická rovina umění se tak často dostávala a dodnes dostává do pomyslné rovnice. Právě psychologický, a tedy mravní vliv na člověka jako jedince i jako součást společnosti,

⁶¹ SCHILLER, ŠEDIVÝ, 1955, op. cit, s. 10-22.

⁶² KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2001, 567 s.

⁶³ SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1997, s. 143-217.

je očekávaným a ceněným výsledkem. Je třeba zmínit i skupinu okolo Denise Diderota, která podporovala vzdělávací a civilizující funkci umění ve vazbě na zpřístupnění „vysokého umění“ širším vrstvám obyvatelstva než dosavadní elitě. Posunula tak možný vliv umění směrem k demokratizaci a společensky angažované umění se náhle stalo hodnotnějším než pouhé „zábavné umění.“⁶⁴

V evropském měřítku je v této souvislosti nutné zmínit nejen Výmarskou školu, včetně Goetha a Schillera, podobně se k úloze umění vyjádřil i Shelley nebo Whitman. Z teoretického hlediska se tomuto tématu věnoval Arnold, který ve svém stěžejním díle *Culture and Anarchy* výslovně požaduje zdokonalení lidstva pomocí umění.⁶⁵ V tomto ho téměř o století následuje i Leavis, když ztotožňuje morální a estetickou hodnotu v tom smyslu, že estetická může zprostředkovat tu morální.⁶⁶ Ani v českých zemích však diskuse o významu umění nezapadla, a to především v době národního obrození.⁶⁷

Shrneme-li tak tento vývoj, získáme obraz neustále trvající diskuse počínající Aristotelem a Platónem a pokračující i v současnosti. Platón hodnotil vliv umění na společnost spíše negativně, ale připouštěl ho v rámci rétoriky. Aristoteles ho hodnotil pozitivně, opět ho propojoval i s rétorikou a s ním poprvé se ke slovu dostává narativita. Dalším obdobím, kdy získává otázka společenského vlivu umění na závažnosti, je romantismus a doba budování národních identit. Představa kultivujícího vlivu umění, jak je známá dodnes především z díla Marthy Nussbaum, má romantický původ a mezi její zastánce patřili Schiller, Goethe nebo v českém kontextu Šedivý. Domnívám se, že všechny tyto tendence daly vzniknout jak podmínkám pro založení směru Law and Literature, tak pro jeho současné přijetí v českých podmínkách.

64 BELFIORE, BENNETT, 2008, op. cit., s. 127.

65 Tamtéž, s. 135.

66 Tamtéž, s. 135.

67 SCHILLER; ŠEDIVÝ, 1955, op. cit.

1.2 Současný stav zkoumané problematiky: přehled odborných názorů na danou problematiku

1.2.1 Law and Literature

Pro právníky se již zmiňovaná debata o možném vlivu umění na společnost stává více zajímavou až ve chvíli, kdy se její směr stáčí k právu jako takovému, tedy kolem přelomu 19. a 20. stol. Za oficiálního zakladatele hnutí Law and Literature je považován John Wigmore, který v r. 1907 vydal svůj text *List of 100 Legal Novels*.^{68,69} Na něho potom navázalo hned několik autorů, mezi nimi např. Landis⁷⁰ nebo Birkett⁷¹.

Byl to ale až Whiteův text *Legal Imagination*,⁷² který byl prvním významným dílem z řady publikací zaměřených na a propagujících humanitně zaměřený přístup k právu s důrazem na jeho přímé praktické přínosy pro právní praxi.⁷³ Tuto svoji knihu autor koncipoval jako výukový materiál pro kurz o vztahu práva a literatury a na jednotlivých literárních dílech a jejich interpretaci představuje právní konsekvence takového uchopení. Zaměřuje se tak spíše na Law as Literature než Law in Literature. V tomto svém směru pokračoval i v dalších svých pro směr Law and Literature zásadních pracích *Justice as Translation*⁷⁴ a *Heracle's Bow*.⁷⁵

Spíš (byť ne pouze) tímto směrem se hnutí vyvíjelo i nadále a postupně nabýval na síle zejména zájem o narativitu v právu.⁷⁶ Za základní text v této oblasti je považován článek *Nomos and Narrative* Roberta M. Covera, který

⁶⁸ PAPKE, David R. Law and Literature: A Comment and Bibliography of Secondary Works. *Law Library Journal* [online]. 1980, roč. 73, s. 421–437 [cit. 27. 1. 2015], s. 421.

⁶⁹ WIGMORE, JOHN H. List of Legal Novels. *Illinois Law Review* [online]. 1908, roč. 1907-1908, č. II, s. 574–593 [cit. 27. 1. 2015].

⁷⁰ LANDIS, J. M.; CARDOZO, Benjamin N. Law and Literature. *Yale Law Journal* [online]. 1938, roč. 48, s. 489–507 [cit. 27. 1. 2015].

⁷¹ BIRKETT, Justice. Law and Literature: The Equipment of the Lawyer. *American Bar Association Journal* [online]. 1950, roč. 36 [cit. 27. 1. 2015].

⁷² WHITE, 1973, op. cit.

⁷³ DOLIN, Kieran. *A critical introduction to law and literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 22.

⁷⁴ WHITE, James Boyd. *Justice as translation: An essay in cultural and legal criticism*. University of Chicago Press, 1994, 332 s.

⁷⁵ WHITE, James Boyd. *Heracles' bow: Essays on the rhetoric and poetics of the law*. Univ of Wisconsin Press, 1989, 270 s.

⁷⁶ ŠKOP, 2013, op. cit., s. 92.

vyšel jako předmluva ke zprávě Nejvyššího soudu za rok 1982⁷⁷ a který dal základ vzniku tzv. narativní jurisprudence.⁷⁸

Ze současných publikací z oblasti Law and Literature lze jmenovat např. Dolinovu knihu *The Critical Introduction to Law and Literature*. Ta vychází z předpokladu, že právní argumentace je od svých počátků spojena s rétorikou. Uvádí, že až do vynálezu knihtisku převládal mluvený právní projev nad psaným a tomu odpovídal i styl právní argumentace. Když se toto v renesanci změnilo, přesunulo se těžiště právní komunikace od dvojice advokát-tribunál k dvojici pisatel – čtenář.⁷⁹ Přesto si rétorika své postavení částečně zachovala a její místo můžeme v současnosti nalézt právě v Law and Literature.

K současnému stavu vztahu práva a literatury Dolin uvádí, že mezi oblastí jejich propojování lze zařadit:

- a) Literární reprezentace právních procesů, právníků a právního jazyka, jak je již tradičně zařazována do Law in Literature;
- b) Roli narativů, metafor a dalších rétorických nástrojů v právní řeči a právním psaní včetně toho v soudních rozhodnutích, která tradičně vychází z Law as Literature a propojuje právo s rétorikou a literární vědou;
- c) Svobodu projevu v právu a právo ve svobodě projevu, což v českém prostředí spíše než do Law and Literature spadá do oblasti ústavního práva;
- d) Projevy právních idejí v literární kultuře různých období i prostředí, kde opět nacházíme spojitost s wigmorovským pojetím Law and Literature a přidává se právní komparatistika;
- e) Efekt společenských ideologií v právním jazyce, který je poměrně novým rozměrem vědeckého zkoumání v rámci Law and Literature a vychází z Critical legal studies;
- f) Teorii interpretace, kterou tu musíme chápat v širokém smyslu a vycházet právě z interdisciplinární perspektivy propojující literární nástroje interpretace s limity práva;

⁷⁷ COVER, Robert M. Foreword: Nomos and narrative. *Harvard Law Review* [online]. 1983, roč. 97 [cit. 27. 1. 2015].

⁷⁸ DOLIN, 2007, op. cit., s. 11.

⁷⁹ Tamtéž, s. 22.

- g) Význam teatrality pro vytváření právní autority, kde opět současný vývoj Law and Literature překračuje své původní vymezení a do škály svých přístupů přidává teatrologii či performance studies ve spojení s antropologií;
- h) Kulturní a politické souvislosti nových technologií v komunikaci, které ale postupně získávají vlastní vědecky uznávanou oblast práva a technologií na Law and Literature nezávislou;
- i) Právní vyprávění a narativní jurisprudence.⁸⁰

Tímto výčtem Dolin shrnuje, jak se rozsah Law and Literature v 21. stol. rozšířil právě směrem k Law and Humanities. Jeho práce nicméně v názvu slibovaný kritický přístup nenabízí.

Ten je naopak vrchovatě obsažen v nyní pravděpodobně nejcitovanější odborné publikaci na téma Law and Literature, kterou je *Law and Literature* Richarda Posnera. Tento autor má za to, že literatura nemá schopnost kultivovat právníky svým obsahem, čímž vylučuje hlavní motivace existence a propagace Law in Literature. Přesto první část své knihy věnuje zobrazování jednotlivých jevů společných právu a literatuře a jejich právní interpretaci. Ke slovu se tak dostává Shakespeare, Kafka, Kleist nebo Marlowe. V druhé části nazvané Legal Texts as Literary Texts se konečně dostává spíše k Law as Literature a zde je i tónu argumentace patrné, že tomuto přístupu je Posner více nakloněn. Ptá se, zda tu může být myslitelná nějaká pro právo přínosná paralela mezi právem a literaturou. Zaměřuje se tak na literární teorii a zejména na metody literární kritiky. Vychází z toho, že smysl interpretace je dán účelem této interpretace, který je dán zvenčí, a že schopnost interpretace se nutně nezlepšuje jejím teoretickým studiem. Dává do kontrastu tzv. Novou kritiku, spojení s dekonstrukcí a mimetickou teorií literatury, s intencionalismem v právu. Nakonec však dochází k závěru, že ani jeden z těchto přístupů nemá právu co nabídnout.⁸¹

Posner Nové kritice vytýká, že jí inspirované interpretace uměleckých děl jsou pouze návrhem, spíš nastíněním problému než jeho řešením. Naproti tomu staví, že např. zákon sice ambivalentní být může, ovšem jen do chvíle odstranění ambivalence soudním výkladem. Zdůrazňuje, že v právním

⁸⁰ DOLIN, 2007, op. cit., s. 10-11.

⁸¹ POSNER, 2009, op. cit., s. 273-302.

a zejména soudním výkladu jde o víc než v tom literárním. Kritizuje dokonce Fishovo tvrzení, že každá interpretace je ze své podstaty ovlivněná kontextem. Nesouhlasí s ním v tom, že v takovém případě je formalistická právní interpretace nemožná. Rovněž kritizuje Dworkinovo přirovnání tvorby soudních rozhodnutí k románu psanému na pokračování, tzv. chain novel, a to z důvodu údajného opomenutí hierarchie v soudním rozhodování.⁸²

Dalším aspektem, na který se někteří autoři Law and Literature soustředí a který Posner kritizuje, je otázka možnosti „překladu“ právní normy do soudního rozhodnutí. Nesouhlasí s Weisbergovým vyloučením jakékoliv možnosti přesného překladu a uvádí příklady, které dle jeho názoru toto tvrzení vyvrací. Jejich pointa spočívá v tom, že některé (např. právní) pojmy mají jasně daný překlad. To je však otázka chápání vlivu kontextu na čtení překládaného textu, ve kterém se zjevně Posnerovo pojetí rozchází s vnímáním většiny autorů hnutí Law and Literature, které už ze své podstaty vychází právě ze zdůraznění vlivu kontextu na chápání a uchopení práva.

Soudní rozhodnutí je častým předmětem zkoumání mnoha autorů Law and Literature a i Posner částečně uznává opodstatněnost tohoto zájmu.⁸³ Tu spatřuje ve stylu psaní, který kombinuje řemeslnou dovednost s kreativním přístupem. Rozlišuje přitom styl a rétoriku, přičemž styl vidí v koncepci obsahu a rétoriku v použití nástrojů stylistiky za účelem zvýšení přesvědčivosti projevu. I on sám však přiznává, že rétoriku lze chápat širěji v aristotelském smyslu nebo dokonce ještě širěji. Soudní rozhodnutí musí podle něho obsahovat popis stejně jako přesvědčovací část.⁸⁴

Na konkrétních případech jednotlivých rozhodnutí vybraných soudců Posner demonstruje možné metody stylu a rétoriky soudních rozhodnutí. Dochází k závěru, že ani překročení obecných pravidel ohledně struktury rozhodnutí, vyhýbání se zbytečným archaismům nebo preciznosti v objektivitě tvrzení není vždy na překážku. Jedním z důvodů je podle Posnera skutečnost, že publikum soudního rozhodnutí není primárně akademická veřejnost. Od soudního rozhodnutí tak můžeme očekávat spíše než ukázkou bravurního akademického psaní právě kombinaci zahrnující „zřetelnou

82 POSNER, 2009, op. cit., s. 309- 320.

83 Tamtéž, s. 321- 329.

84 Tamtéž, s. 339.

*či dokonce dramatickou prezentaci úvah soudce, přehledné představení podstatných údajů, jejich propojení s obecnějšími tématy, smysl pro intelektuální svět vně práva, cit pro historii a ducha doby, mínění překračující pouhé omezeně platné zájmy stran řízení, sílu jasného prohlášení, vysoký stupeň citlivosti vůči očekávání publika, snahu o stručnost a špetku důvtipu.*⁸⁵

Soudce se podle Posnera může z literatury naučit také nestrannosti, přesnosti a pečlivosti. Ty podle jeho názoru ve vzájemném souladu napomáhají estetické integritě rozhodnutí. Tvrdí, že v rámci této umělecké integrity rozhodnutí tak lze vytvořit škálu, kde na jedné straně budou neosobní, politicky korektní a formálně znějící rozhodnutí, a na druhé ty kontroverzní, intimní až démonicky vyhlížející. V návaznosti na to rozlišuje puristický a nepuristický styl, který v právu přirovnává k tomu v umění. Preferuje přitom první z nich, byť lze i díky použité paralele s uměním snadno namítat, že je to otázka vkusu a ne správnosti a nesprávnosti. Přístup bližší Law and Literature Posner popisuje jako ten určený hypotetickému laickému publiku, zdánlivě určený více k poslouchání než ke čtení.⁸⁶

Mezi kritiky Posnerova přístupu se řadí i Stanley Fish. Ten na rozdíl od Posnera vidí i u odlišných uměleckých a právních textů stále jen jednu možnost čtení a interpretace, bez ohledu na tradičně vytvářené dichotomie. Tvrdí, že všechny části diskurzu jsou rétorické a liší se jen prestiží.⁸⁷

Lze tak dovodit, že i Posnerem uznávaná vazba mezi právem a uměním ve službách zlepšení kvality soudních rozhodnutí je možnou cestou dalšího vývoje Law and Literature. V současnosti se navíc stále rozšiřuje výčet oblastí umění i humanitních věd, které mohou dle autorů Law and Literature mít na právo vliv. Dnes už tak pokrok ušel další kus cesty a do dnešního seznamu by bylo třeba zařadit nejen literaturu včetně dramatu, ale i film, hudbu nebo třeba komiksy.⁸⁸

⁸⁵ POSNER, 2009, op. cit., s. 353.

⁸⁶ Tamtéž, s. 361 - 372.

⁸⁷ FISH, Stanley Eugene. *Doing what comes naturally: change, rhetoric, and the practice of theory in literary and legal studies*. Oxford: Clarendon Press, 1989, x, s. 294-311.

⁸⁸ PETERS, 2005, op. cit., s. 442-453.

1.2.2 České prostředí

V českém prostředí lze z kolektivních publikací zaměřených na vztah práva a umění jmenovat *Jiné právo literární*⁸⁹ a sborník *Právo v umění a umění v právu*.⁹⁰ U první z těchto knih je z hlediska odpovědi na otázku praktického uplatnění idejí Law and Literature důležitý text Jiřího Přibáně. Ten se pozastavuje nad fascinací právníků literaturou a staví se k ní velmi kriticky. Tento svůj postoj zdůvodňuje naivitou těch, kteří se podivují, že se literatura zabývá právníky či soudními procesy, jako podstatou vzniku a existence Law and Literature.⁹¹ Namítá, že paralela mezi literaturou a právem je nevhodná, jelikož literatura je nerozhodnutelná, zatímco právo bez rozhodnutí není právem.⁹² Sborník z konference Olomoucké debaty mladých právníků, jehož část *Právo v umění* se soustředí právě na vztah práva a umění ve smyslu Law and Literature, je naproti tomu možností vlivu umění ve většině příspěvků pozitivně nakloněný. Už z podstaty věci je však spíše mozaikou příkladů z Law in Literature než uceleným představením tohoto přístupu.

Z jednotlivých autorů věnujících se v České republice dané problematice je nutno jmenovat Martina Škopa, jehož publikace *Právo a vášně: jazyk, příběh, interpretace*⁹³ a...*právo, jazyk a příběh*⁹⁴ jsou hlavními ucelenými publikacemi pojednávajícími o vztahu práva a umění v českém prostředí. V druhé z nich autor příznaně navazuje na své předchozí texty zabývající se vztahem práva a umění, stejně jako na přednášky a semináře předmětu Právo a umění, který vyučuje na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Nejedná se o přehledovou studii vývoje Law and Literature, koneckonců autor se již v předmluvě vzdává zásluhy za „objevení“ autorů tohoto hnutí a ve své práci neposkytuje ani přehled těchto prací, ani neshrnuje historii daného hnutí. Volí však vlastní přístup a svým způsobem se odklání i od klasických prací věnujících se tomuto tématu, když sleduje vlastní směr úvah o možnosti využití literatury v právu a využívá opory myšlenek autorů, kteří

89 HAMUEÁK, Ondrej. *Právo v umění a umění v právu: sborník odborných příspěvků z mezinárodní konference Olomoucké debaty mladých právníků 2011*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011, 447 s.

90 BÓBEK, Michal; ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Jiné právo literární*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, 407 s.

91 Tamtéž, s. 99.

92 Tamtéž, s. 101.

93 ŠKOP, 2011, op. cit., 205 s.

94 ŠKOP, 2013, op. cit., 182 s.

nepatří přímo ani do práva, ani do Law and Literature. Těžištěm publikace jsou úvahy autora na téma právního jazyka a jeho použití v právních textech, a to zejména v souvislosti s právní interpretací.

Lze tedy shrnout, že v současnosti už má směr Law and Literature určitý základ ve vědeckých kruzích, je vyučován na právnických fakultách a existuje původní česká odborná literatura na toto téma.

1.2.3 Současný stav poznání ve věci citací krásné literatury v právním odůvodňování

K otázce samotného použití argumentace krásnou literaturou, podřaditelného pod bod b) svého výše uvedeného seznamu, Dolin uvádí, že soudce Scalia použil v případě *Plaut vs. Spendthrift Farm* citaci konkrétní básně.⁹⁵ Dovojuje přitom, že Scalia vychází z předpokladu sdílené kulturní znalosti, bez přímého určení odkazuje k básni Roberta Frosta *Mending Wall* a používá tak tuto báseň jako podporu svého právního argumentu. Zde zdůrazňuje, že se jedná o obecně známého literárního tvůrce. Zároveň poukazuje na Scaliovo pojetí práva jako kulturního dědictví, což implicitně legitimizuje právě propojení umění a práva. Dolinův závěr z tohoto použití je, že právo a umění mohou společně vytvářet kulturní ideály a hodnoty. V tomto případě je navíc specifické, že soudce Breyer nabídl ve svém stanovisku svoji vlastní interpretaci básně a s ní provázal i vlastní rozhodnutí případu. Dolin dodává, že Frostovo postavení v kulturní sféře bylo a je velmi specifické, jelikož se mu dostává uznání od široké veřejnosti cestou zařazení do výuky a jelikož dostal Pulitzerovu cenu, stal se veřejnou osobností a kulturním emisarem.⁹⁶

Dá se tak dovodit, že Dolin za podmínky přípustnosti argumentace krásnou literaturou považuje obecnou známost tvůrce uměleckého díla a jeho uznávané postavení ve společnosti. Dolin rozebírá jeden konkrétní příklad, ale jeho pozadím, důvody použití takové citace v argumentaci se zabývá jen povrchně a ani neposkytuje žádný obecnější rámec takového použití.

Ten můžeme nalézt částečně v jednom z mála textů zabývajících se konkrétně používáním citace krásné literatury v soudních rozhodnutích, kterým je Hendersonův článek *Citing fiction* z r. 2008. Jeho obsah je pro téma použití

⁹⁵ DOLIN, 2007, op. cit., s. 22.

⁹⁶ Tamtéž.

argumentace krásnou literaturou v mnoha ohledech zásadní a co do metodologie i co do stanovení předpokladů ohledně teoretického modelu používání tohoto postupu z něho vycházím jakožto z hlavního zdroje poznatků pro moji práci.

Henderson dovozuje, že použití citace krásné literatury právě v argumentaci soudních rozhodnutí lze považovat za ukazatel reálného použití idejí hnutí Law and Literature v právní praxi. Pokládá si proto otázku, které autory soudci citují a proč, co vypovídá citace krásné literatury v soudním rozhodnutí o způsobu rozhodování daného případu, co ovlivňuje konkrétní soudce a konečně kdo je předpokládaným čtenářem takového rozhodnutí. Dochází přitom k následujícím závěrům.

Citace krásné literatury v argumentaci soudních rozhodnutí apelačních soudů USA jsou extrémně výjimečná věc, objevují se totiž jen v jednom z 10.000 rozhodnutí. Když už jsou použity, je to za účelem ukázání erudice toho, kdo citaci používá, a přidání vážnosti samotnému tvrzení. Soudci, kteří takovou citaci používají, mají podle Hendersona tendenci používat ji opakovaně, a to dokonce u konkrétních autorů a konkrétních děl. Dále dovozuje, že nároky na soudce pro schopnost použití takové citace jsou dvojího charakteru: znalosti literatury a zároveň rétorické dovednosti. Logicky z toho vyplývá, že takové nároky splňuje jen velmi málo soudců. Citaci literatury Henderson přesto přiznává schopnost budit emoční odezvu tak, jak to jiné druhy citací neumožňují. Co se časového zařazení této praxe v soudních rozhodnutích týče, dle Hendersonových zjištění se jedná o převážně moderní fenomén sílící teprve od 70. let 20. století. Jejich obsahem jsou většinou poznatky o práci a životě soudců a nejčastěji citovanými autory jsou Orwell, Shakespeare a Kafka. Doplnují je pak citace autorů jako Milton, Homér, Chaucer a Wilde. Z děl jsou nejužívanější Orwellův *1984* a Kafkův *Proces*.⁹⁷

Druhým z textů zabývajících se přímo použitím argumentace krásnou literaturou je článek *Literary references in United Kingdom common law judgements* od Geraldine Gadbín-George. Autorka vychází z přiznání samotných autorů soudních rozhodnutí, že často dluží za svůj styl právě literárním inspiracím.⁹⁸

97 HENDERSON, M. Todd. Citing fiction. *The Green Bag An Entertaining Journal of Law* [online]. 2008, roč. 11, s. 172-178 [cit. 27. 1. 2015].

98 GADBÍN-GEORGE, Geraldine. Literary references in United Kingdom common law judgments. *GRAAT Anglophone Studies Law and Literature* [online]. 2013, č. 14, s. 79–95 [cit. 28. 1. 2015].

Metodologicky postupovala obdobně jako Henderson, když vyhledávala citace krásné literatury přes klíčová slova zahrnující jména „klasických“ autorů a děl a některých tzv. neklasických. Došla tak k závěru, že taková citace může pomoci osvětlit skutkové otázky v případě, když se jejich popis díky literární zkratce stane pro čtenáře přístupnější a srozumitelnější,⁹⁹ a dále že může osvětlit právní otázky případu, když např. dokreslují význam jednotlivých právních pojmů.¹⁰⁰ Navrhuje také možný vliv literatury jako rétorického nástroje k lepšímu přenosu určité informace k stranám sporu či jejich zástupcům tak, kde by v případě čistě formalistického způsobu argumentace pro takové sdělení nebylo místo.¹⁰¹ Tento nápad doplňuje úvahou o možnosti použití literární citace coby „common parlance“ v právu, což znamená, že některá spojení, pojmy nebo jména jsou tak známá, vypovídající a přesvědčivá sama o sobě, že je možné je smysluplně použít i v právním kontextu.¹⁰²

Jako specifický příklad užití uvádí odkaz k známým literárním postavám, což může šetřit čas, když se s takovým odkazem pracuje podobně jako s notoriitou. Příkladem může být Alenka z Lewisovy *Alenky v Říši divů*, Stevensonovi Jekyll a Hyde nebo postavy z děl Charlese Dickense či Williama Shakespeara. Na rozdíl od Hendersona potom dochází k závěru, že nejenom klasičtí autoři a jejich díla jsou použitelná k citování v soudních rozhodnutích, byť první skupina je u soudců oblíbenější.¹⁰³ Ve stejném duchu potom postupovala u svého dalšího článku, zaměřeného tentokrát Soudní dvůr Evropské unie a Evropský soud pro lidská práva. Došla přitom ke stejným závěrům jako v předchozím případě.¹⁰⁴

V českém prostředí se citacím krásné literatury v právním odůvodňování věnovala Terezie Smejkalová ve svém příspěvku *Argumentace krásnou literaturou*. Postupovala také metodou určení klíčových slov a vyhledáváním v soudní databázi, tentokrát však šlo o slova označující literární žánry.

⁹⁹ GADBIN-GEORGE, 2013, op. cit., s. 83.

¹⁰⁰ Tamtéž., s. 83-84.

¹⁰¹ Tamtéž, op. cit., s. 85-87.

¹⁰² Tamtéž, s. 87-98.

¹⁰³ Tamtéž, s. 89-91.

¹⁰⁴ GADBIN-GEORGE, Géraldine. To quote or not to quote: “Literature in law” in European court decisions and legal English teaching. *AŠp. la revue du GERAS* [online]. 2013, vol. 64, s. 75-93 [cit. 9. 9. 2015].

Zaměřila se potom výhradně na Ústavní soud. Zjistila přitom, že literární citace slouží nejčastěji jako argumentační zkratka a vycházejí z potřeby soudce vybudovat v publiku *communio*, což je společná kulturní zkušenost, na kterou se soudce odkazuje.¹⁰⁵ Tato její úvaha, propojující argumentaci krásnou literaturou a Novou rétoriku, a rovněž upozornění na možnou kontraproduktivnost použití těchto citací jako ornamentů slouží jako hlavní východisko této práce.

1.2.4 Jazykový a kulturní kontext citování krásné literatury v právním odůvodňování

Na samém počátku uvažování o použití citace krásné literatury v právním odůvodňování se musíme vrátit ještě před samotný vznik *Law and Literature*. Chceme-li přemýšlet o vztahu práva, jazyka a diskurzu, který je nutně východiskem uvažování o použití argumentace uměním, musíme zákonitě vycházet od Gadamera a jeho hermeneutiky.

Umění je v některých svých projevech zhmotněním všeobecně sdílené společenské zkušenosti, jednotného vědomí, vyrůstajícího z historie a schopného předvídat následky současnosti. Gadamer dokonce jde až tak daleko, že tvrdí, že umění jakožto nejryzejší ztělesnění kultury formuje vlastní pravdy nezávislé na ostatních proudech kulturních projevů. Na tuto myšlenku sdílené zkušenosti, společného vědomí, navazuje právě médiem řeči jakožto nositele i tvůrce kultury. Řeč je ztělesněním existence společnosti, která ji užívá, a zároveň uměleckým artefaktem, který danou společnost nejvýstižněji popisuje. Zde se proto Gadamer distancuje od lingvistiky a filozofie jazyka a záměrně vylučuje logiku a dialektiku, aby vzápětí jako úhelný kámen své myšlenkové konstrukce stanovil záhadu pojmenování a významu jména. Rozlišuje proto mezi zkušeností a věděním, avšak zároveň zdůrazňuje význam dědictví vědění lidstva pocházející z dějinné minulosti. Toto vědění je podle Gadamera oním předpokladem systému, který jako jediný může umožnit propojení jednotlivých vědních disciplín, které se v 17. století oddělily a daly tak vzniknout povázhlivému napětí ve vnímání světa. Kant toto pnutí podle Gadamera rozpoznal a pojmenoval, když

¹⁰⁵ SMEJKALOVÁ, Terezie. Argumentace krásnou literaturou. In: HAMUEŽÁK, Ondrej (ed.) *Právo v umění a umění v právu*. Olomouc: Univerzita Palackého, Právnická fakulta, 2011, s. 23-31.

vymezil možnosti praktického a racionálního rozumu.¹⁰⁶ Toto poté podle jeho názoru do důsledků rozpracovali stoupenci fenomenologického hnutí, a to zejména Husserl se svými „fenomény přirozeného světa“. Gadamer tak postupně prochází historickým vývojem filozofie, aby došel ke konstatování, že antický a moderní stát spojuje jednotný základ – „předpoklad solidarity“.¹⁰⁷ Právě tento „předpoklad solidarity“ je pro Gadamera klíčem k vytvoření vědy o člověku v celé jeho rozmanitosti. Právě taková „věda“ je však i klíčem pro pochopení potřeb právní argumentace, která je bez jakýchkoliv pochybností neodlučně spojena se všemi vlastnostmi člověka jako druhu i jedince.

Řeč, argumentace a porozumění

Předpokladem každé argumentace je řeč. Koneckonců i na právo lze nahlížet jako na jazyk. Schopnost mluvit je vlastnost, která určuje lidství, jak ostatně tvrdil už Aristoteles a jak připomíná i Gadamer. Slovo „logos“ však znamená i pojem a zákon. Názornější zpodobnění propojenosti nádob práva a jazyka si už ani nejde představit. Přesto Gadamer upozorňuje na jedno úskalí. Jazyk nelze uchopit jinak než zase jazykem, což každé uvažování o řeči velmi komplikuje. I přesto je jazyk hlavním médiem, jímž vnímáme svět. Bylo by tedy chybou jeho možnosti omezovat na základě takového umělého rozdělení, jakým je odlišení jednotlivých vědních disciplín. Podstata jazyka spočívá v rozhovoru, tedy ve sdílení. Je tedy povinností každého mluvčího využít veškerých dostupných prostředků, které mohou umožnit porozumění protistraně rozhovoru. Rozhovor se tak stává hrou, kterou jsou všichni účastníci uneseni.¹⁰⁸ V tomto smyslu je třeba vidět i argumentaci v soudním rozhodnutí – jako nekonečný rozhovor autora soudního rozhodnutí a jeho čtenáře.¹⁰⁹

Cílem argumentace je potom rozumění, tedy kombinace srozumitelnosti a přesvědčivosti jako dvou kvalit každého dobrého zdůvodnění čehokoliv. V právu, kde je účelem argumentace zajištění autority daného právního jednání či rozhodnutí, to platí ještě mnohonásobně víc. Gadamer tak zmiňuje

¹⁰⁶ GADAMER, Hans-Georg. *Člověk a řeč. (výbor textů)*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenh, 1999, s. 9-11.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 11-19.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 22-29.

¹⁰⁹ PERELMAN, Chaïm; OLBRECHTS-TYTECA, Lucie. *The new rhetoric: a treatise on argumentation*. Repr. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2008, 566 s.

Aristotelovu myšlenku, že naše porozumění je závislé na našem vhledu do nutných souvislostí daného problému. V rozhovoru budujeme vzájemnou shodu, a tím vytváříme rozumění. To však nelze vytvořit pouhým převedením jazyka do jeho co nejtechničtější podoby. Jazyk se neskládá z izolovaných reálně bezobsažných výroků, musíme si vždy uvědomovat jeho pozadí a jako s takovým s ním i nakládat. Striktně technický přístup k nakládání s jazykem není tím hledaným řešením k problému hledání co nejpřesvědčivější argumentace, ať už patří k jakémukoliv oboru.¹¹⁰

To nás vrací zpět k umění jako tvůrci specifické pravdy vytvářené kulturou. Komunikace díla a diváka je ryzí a aktuální, jelikož dílo se sděluje samo. Vlastní bytí díla se realizuje v jeho obsahu, tudíž není závislé na čase. Ptá-li se pak Gadamer po podstatě umění, nabízí čtenáři Kantův pojem „intelektuovaného“ zalíbení. I bez ohledu na estetiku nám však umělecké dílo něco říká, tudíž je i předmětem hermeneutiky, která má za úkol vysvětlovat a zprostředkovávat tradici pro lepší porozumění sdělovanému, případně zabraňovat nedorozuměním.¹¹¹ Umění je potom tím symbolem, který sděluje, zpřítomňuje a činí srozumitelným nějakou skutečnost, která by, ač má svůj původ v dějinné zkušenosti, mohla zůstat nepochopena či nerozpoznána z důvodu nedorozumění zapříčiněného nedostatečným vysvětlením v rámci rozhovoru či obecněji komunikace. Využití umění v argumentaci pro dosažení srozumitelnějšího a přesvědčivějšího výsledku je proto zcela přirozenou reakcí na hrozbu nedostatku těchto kvalit.

Z výše nastíněného pojetí jazyka lze pro právo vybrat závěr, že řeč coby hlavní nástroj i ztělesnění argumentace má určující význam pro její přesvědčivost. Proto musí právník vycházet jak ze svých odborných znalostí, které jsou samozřejmě nutným obsahovým jádrem každé argumentace, tak i z mimoprávních argumentů. Ty zahrnují v ideálním případě všechny oblasti Gadamerovy „vědy o člověku“, jelikož každé dělení celku lidského světa je uměle vytvořené moderní empirickou vědou. Navzdory tomuto zavedenému vnímání jednotlivých věd a oblastí však člověk nadále uchopuje svět kolem sebe v jeho celistvosti a souvislostech. Argumentace toto nesmí opomíjet a své argumenty musí přizpůsobit těmto multidiscipinárním požadavkům.

¹¹⁰ GADAMER, 1999, op. cit, s. 30-44.

¹¹¹ Tamtéž, s. 45-52.

Nejsilnějšími z mimoprávních argumentů se v souladu s Gadamerovou koncepcí jeví argumenty řečové, a ještě konkrétněji argumenty umělecké, které mají nejsilnější návaznost na „dějinné vědomí“ i vlastní svébytnou přesvědčovací úlohu při prezentaci pravdy. Proto lze soudit, že argumenty uměním a obzvláště krásnou literaturou jsou nejen možné, ale i velmi příhodné, jelikož je lidskou přirozeností je vnímat nejsilněji.

Lze však namítnout, že toto tvrzení neplatí ve všech případech. Že tam, kde jde o jednoduchý případ, si právní argumentace vystačí s právními argumenty, mimoprávních není třeba.¹¹² Konečně i když Holländer začíná svoji Filozofii práva citátem ze Sofoklovy *Antigony*, rovnou předesílá, že souhlasí s Alexyho názorem, že pojem práva přichází na pořad jednání teprve ve složitých případech. Přitom právě na *Antigoně* beze slov a přesto velmi názorně demonstruje, co je podstatou takových složitých případů. Rozlišování na *soft cases* a *hard cases* vidí jako stěžejní dokonce pro celý systém právní filozofie, totiž jako všudypřítomné rozlišující hledisko mezi přístupy mající za východisko výpovědní sílu pojmu práva pro řešení *hard cases*.¹¹³

Jedná se o názornou ukázkou toho, že argumentace krásnou literaturou je ve většině případů spjata právě s *hard cases*. Pokud bychom však souhlasili s tím, že *hard cases* jsou spjata právě s *ius naturalismem*, zatímco *soft cases* jsou v souladu spíše s pozitivistickým přístupem k právu, protože pouze u nich dává tento přístup smysl, dopustili bychom se ve vztahu k odůvodňování krásnou literaturou nechtěného zkreslení. Nelze totiž říci, že odůvodňování krásnou literaturou přichází ke slovu pouze v případě přirozených práv, stejně jako nelze říci, že všechny *hard cases* jsou spojené s přirozenými právy či přirozenoprávním postojem k pojmu práva. Holländer přitom dochází k závěru, že étos přirozeného práva se projevuje nejvíce v kulturní percepci hodnot humanity a demokracie. Ta se posléze projevuje v profesionální garanci fungování systému. Zde potom Holländer výslovně zmiňuje soudcovské rozhodování.¹¹⁴

¹¹² Viz KÜHN, Zdeněk. *Aplikace práva ve složitých případech: k úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002, 419 s.

¹¹³ HOLLÄNDER, Pavel. *Filozofie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 17.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 46.

V tomto smyslu to znamená, že motivy rozhodování soudce určitým způsobem v určitém konkrétním případě vycházejí ve své základní bázi z přirozených práv coby základu systému práva, případně ještě obecněji z výše zmiňovaných postulátů spravedlnosti. I pokud bychom tedy měli situaci, kdy přichází do úvahy argumentaci přirozeným právem, je povinností soudce přiznat ji jako jedno z východisek svého rozhodnutí, byť třeba na první pohled se samotným případem nesouvisí a nedopadá na něho. Zde by se tak otevíral prostor právě pro argumentace krásnou literaturou. Kontinentální právní věda však vychází z tradice „dogmatické knihovně“ a navazuje na exegezi a pojmovou jurisprudenci. To v sobě nutně nese dědictví zdánlivě racionálního, logického a úplného práva. Musím však (tak jako Holländer) odmítnout tento „kult logického.“¹¹⁵ Tak jako oni se tedy ptáme po účelu práva, a přidejme k tomu otázku, zda k jeho naplnění může přispět citace krásné literatury v právním odůvodnění.

Radbruch vidí tři účely práva, a to obecné blaho, spravedlnost a právní jistotu.¹¹⁶ Holländer to doplňuje tak, že první z nich je ochranou celku (skupiny společnosti či celé společnosti), druhý v návaznosti na to chrání jednotlivce a třetí zaručuje kontinuitu dvou předchozích. V tomto smyslu je třeba s účely v právu i nakládat – záleží však na úhlu pohledu. Po svém je vidí normotvůrce, právní sociolog i soudce.¹¹⁷ Účely v právu lze argumentovat, otázkou však je, jak je poznat, uchopit a sdělit. Právě v závěrečné fázi je tak prostor pro použití argumentace krásnou literaturou, protože tam, kde sám normotvůrce ve vyjádření svých motivů selhává, může je interpret přecíst až „nadčíst“¹¹⁸ ve vazbě na předporozumění, které může demonstrovat právě argumentem postaveným na krásné literatuře.

Vytvoření ideálního modelu

V literární jurisprudenci jsou používána převážně díla klasických autorů, jako je např. Shakespeare, Kafka nebo Homér. Škop však upozorňuje, že je nutné si uvědomit, že tato díla a tito autoři nejsou širší veřejnosti

¹¹⁵ HOLLÄNDER, 2006, op. cit., s. 75.

¹¹⁶ RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, 157 s.

¹¹⁷ HOLLÄNDER, 2006, op. cit., s. 81-84.

¹¹⁸ ŠKOP, 2013, op. cit., s. 134-137.

přístupná, a to na rozdíl od populární kultury.¹¹⁹ Literární jurisprudencí tak čelí hned dvojitému problému bariéry mezi právem a jeho publikem, přičemž obě tyto vrstvy bariéry vyrůstají z náročnosti získávání kulturního kapitálu: znalosti práva a znalosti literatury.¹²⁰

Když se nyní dostáváme k otázce, zda v literární jurisprudenci klást důraz na tzv. vysokou literaturu nebo na populární literaturu, musíme brát v potaz obě nebezpečí, na která nás upozorňuje i Martin Škop. U vysokého umění je to již zmiňovaná nepřístupnost většině adresátů práva, u populární kultury její unifikáční a tedy omezující dopad na možnosti interpretace.¹²¹ Máme-li tedy vytvořit ideální model toho, jaká literární díla budou citována v právním odůvodnění soudů, musíme vzít v potaz tato hlediska: druh literatury (vysoká/populární), známost konkrétního díla, autorita autora daného díla, obsah díla a samozřejmě kulturní kontext v daném státě.

Jak již bylo řečeno výše, obecně platí, že častěji se používají citace děl z žánru vysoké literatury. Nejčastěji jde přitom o autory s vysokou uměleckou i společenskou autoritou. Ve většině případů se přitom jedná o autory nikoliv současné nebo jen z doby nedávno minulé. Ve většině případů tak jde o již zesnulé autory, jejichž autorita mezitím prošla testem času. Předpokládejme tedy, že tato teorií předpokládaná praxe je ideálním použitím citace krásné literatury v právním odůvodňování. Na jejím základě proto stanovíme ideální model použití citace krásné literatury v právním odůvodňování.

Pokud tedy soud použije ve svém odůvodnění citaci krásné literatury, mělo by se jednat o dílo

- patřící do krásné literatury vysokého žánru;
- v národním prostředí pokládané za všeobecně známé coby součást obecného přehledu;
- ne nutně přímo vytvořené v prostředí dané národní kultury; ale častěji právě s vazbou na ni;
- vytvořené autorem, který je tradičně zařazován mezi zásadní autory národní nebo světové literatury;
- tematicky se prolínající s právem.

¹¹⁹ ŠKOP, 2013, op. cit., s. 51-52.

¹²⁰ Tamtéž, s. 52.

¹²¹ Tamtéž, s. 52-53.

V případě uvedení přímé citace z díla je přitom možné některý či některé z uvedených požadavků překročit, jelikož je tam tento nedostatek vyvážen literární přesvědčivostí konkrétního projevu. V takovém případě se dá předpokládat, že budou citována i díla mimo zavedený literární kánon Law and Literature.

Co se případů, ve kterých lze vhodně použít citaci krásné literatury, týče, půjde pravděpodobně o

- hard cases,
- řešené před soudy na vrcholu soudní hierarchie,
- netypické v kontextu ostatních rozhodnutí, a to nejspíše díky jejich širšímu společenskému dopadu a/nebo velké medializaci.

2 PRAKTICKÁ ČÁST

Martin Škop zdůrazňuje Whiteovu myšlenku, že pro poznání práva je nezbytné studium judikatury.¹²² V následující části této práce se proto zaměříme na ni.

Jednotlivá rozhodnutí přitom budeme analyzovat za pomoci nástrojů literární vědy a rétoriky. Koneckonců i Škop už v úvodu své práce uvádí, že interpretace právního textu není nijak podstatně odlišná od interpretace jiných druhů textů a jako taková je také silně ovlivňována kontextem, který díky právní imaginaci získává jasnější obrysy a silnější postavení v chápání toho, jak právo působí či jak by působit mělo. A umění je nutnou součástí tohoto kontextu. Tak jako tvrdí Posner, že právní interpretace má zcela jiný účel a charakter než jiné druhy interpretace, tak i Škop uznává, že v právní interpretaci jde o něco víc než v jiných druzích interpretace, ale vidí to jako omezení i výsadu zároveň.¹²³ Nyní tedy budeme zkoumat, zda si závažná právní interpretace může vypůjčit prvky nevážné interpretace literární, aniž by přišla o svoji autoritu a naopak ještě získala na přesvědčivosti.

Škopovým výchozím předpokladem je tvrzení, že díky literatuře může právník lépe porozumět spravedlnosti a právním textům. Pro spojování literatury s právem přitom vidí důvod v jejich společném vztahu ke kultuře.¹²⁴ Tento postoj mi slouží jako východisko pro má následující zkoumání a je třeba uvést, že ve své práci nijak nechci tvrdit, že by literární přístup k právu měl být přístupem hlavním, převažujícím, prvotním nebo dokonce jediným. Naopak, stejně jako Škop, si jsem vědoma faktu, že tento přístup nemůže klasické vědecké metody nahradit či předejít a že vždy budou „jen“ jejich doplněním, alternativou ve chvílích jejich nedostatečného či problematického účinku.¹²⁵ Přesto se domnívám, že může jít přinejmenším o alternativu či doplnění s významným přesvědčovacím potenciálem.

¹²² ŠKOP, 2013, op. cit., s. 33.

¹²³ Tamtéž, s. 8-9.

¹²⁴ Tamtéž, s. 8-9.

¹²⁵ Tamtéž, s. 9.

2.1 Analýza českých soudních rozhodnutí

Ve své práci jsem analyzovala jednotlivá použití citace krásné literatury v právním odůvodňování. Jejich výčet není úplný vzhledem k limitům metodologie jejich vyhledávání. Vzhledem k nemožnosti určit předem seznam autorů a děl vhodných k citování v právním odůvodnění musela být totiž jako klíčová slova k vyhledávání v právních databázích použita označení literárních žánrů, literárních profesí, literárních útvarů a souvisejících pojmů. Tato klíčová slova byla doplněna o jména autorů z Weisbergem revidovaného Wigmoreova seznamu.¹²⁶ Vyloučeny byly ty výsledky, kde nešlo o použití klíčového slova v literárním smyslu, např. v případě dramatu ne jako divadelních her, ale jako dramatické životní situace. Podobně byly vyloučeny i výskyty citací, které se nevztahovaly ke krásné literatuře, ale např. k televiznímu vysílání nebo čistě žurnalistickým textům. V důsledku toho však mezi výsledky chybí výskyty citací, které nejsou nijak uvozeny nebo nepatří do zmiňovaného seznamu.

Přesto lze tvrdit, že tato neúplnost v ničem nenarušuje výsledky zkoumání, protože nalezený výčet slouží jako vzorek, z něhož je metodou generalizace vyvozováno obecné pravidlo o tom, jak se daná citace používá. Je nepochybné, že existuje více citací tohoto druhu, které ve výčtu zahrnuté nejsou. Z mé zkušenosti s citacemi, které nebylo možné vyhledat zvolenou metodou vyhledávání a se kterými jsem se přesto setkala za jiných okolností, však vyplývá, že se od těch ve výčtu zahrnutých nijak neliší právě kromě uvedení těch uvozovacích druhových označení, která sloužila jako klíčová slova pro citační analýzu.

Analýzy v plném rozsahu jednotlivých rozhodnutí lze nalézt v textu mé disertační práce, jejich přehled potom v přílohách této publikace.¹²⁷

¹²⁶ WEISBERG, Richard H. Wigmore's Legal Novels Revisited: New Resources for the Expansive Lawyer. *Northwestern University Law Review* [online]. 1976, roč. 71, s. 17-28 [cit. 9. 9. 2015].

¹²⁷ KLUSONOVÁ, Markéta. Hnutí Právo a literatura koncem 20. a počátku 21. století [online]. Brno, [cit. 1. 11. 2015]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Vedoucí práce Martina Urbanová. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/210387/pravf_d/>.

2.1.1 Srovnání použití citací krásné literatury v odůvodnění českých soudní rozhodnutí a rozhodování Soudního dvora Evropské unie

Ze srovnání praxe používání citací krásné literatury v právním odůvodňování českými soudy a v řízení před Soudním dvorem Evropské unie vyplynulo, že většina znaků je společných. Rozdílů je jen několik a je možné je vysvětlit pomocí využití námi předvídaného ideálního modelu a teorie, ze které vychází. Vzhledem k počtu citací u jednotlivých soudů a jejich hodnocení se následující srovnání zaměří zejména na shody a rozdíly mezi ÚS a SD EU.

V případě českého systému soudů je nejčastějším autorem citací krásné literatury v právním odůvodňování Ústavní soud, jenž je použil v 19 z 27 nalezených případů. Následuje ho Nejvyšší správní soud s osmi použitými, kde však čtyři případy nespočívají v zahrnutí citace do vlastní argumentace soudu, nýbrž pouze v zopakování citace, která byla použita dříve některým z účastníků nebo podřízeným soudem. V rozhodnutích Nejvyššího soudu nebyla žádná citace krásné literatury nalezena. V případě Nejvyššího správního soudu jsou literární citace používány v textech rozhodnutí a nově i v odlišných stanoviscích. V databázi rozhodnutí SD EU lze nalézt 19 případů s použitím literárních citací.

Začněme umístěním citací v textu odůvodnění. U Ústavního soudu jsou takové literární citace používány jak v textech většinových stanovisek, tak v disentech. V současnosti je poměr mezi prvním a druhým jmenovaným 8 ku 12, přičemž v rozhodnutí se sp. zn. Pl. ÚS 27/09 je citace krásné literatury použita jak ve většinovém stanovisku, tak i v disentu. U Nejvyššího správního soudu je tento poměr 7 ku 1, což je dáno poměrně novou možností soudců připojovat k rozhodnutím odlišná stanoviska. Je tak zjevné, že použití citace krásné literatury je častější v odlišných stanoviscích, ale zase ne tak zásadně. U Soudního dvora Evropské unie jsou rovněž citace krásné literatury v právním odůvodňování používány, nikoliv však v textech rozhodnutí, ale pouze ve stanoviscích generálních advokátů. Ty svou osobnější povahou a uvolněnějšími požadavky na styl a strukturu připomínají odlišná stanoviska před naším Ústavním soudem a lze tedy tvrdit, že co do umístění

je praxe českých soudů a SD EU v určitém ohledu obdobná. Přesto nelze opominout skutečnost, že české soudy používají literární citace i ve většinových stanoviscích, čímž se od SD EU významně liší.

Srovnáme-li autorství citací v disentech českých soudů a ve stanoviscích generálních advokátů SD EU, zjistíme, že v obou případech jde ve většině případů, nikoliv však ve všech, o jedinou osobu. U NSS byla zatím citace krásné literatury v disentu použita jen jednou, ale u ÚS je nejčastějším autorem použití literární citace soudce Stanislav Balík, jenž je jediným autorem či spoluautorem osmi disentů obsahujících literární citaci. Jeho doplňuje soudce Jan Musil se dvěma takovými disenty, soudce Pavel Holländer s jedním disentem a soudkyně Eliška Wagnerová s jedním disentem (oba náleží ke stejnému rozhodnutí) a na závěr soudkyně Formánková s jedním disentem ve spoluautorství se soudcem Stanislavem Balíkem. To v případě generálních stanovisek SD EU je podíl citací mezi jednotlivými generálními advokáty ještě nevyrovnanější. Damásu Ruiz-Jarabovi Colomerovi připadá autorství 15 z 19 takových stanovisek, Paires Maduro má dvě taková stanoviska a Verica Trstenjak a Eleonor Sharpston po jednom.

Z časového hlediska začíná námi zkoumaná praxe před ÚS na začátku r. 2000, před NSS v r. 2009 a u (dnešního) SD EU na začátku r. 1999. U ÚS a SD EU se tedy pohybujeme v téměř stejném období. Největší frekvence takových rozhodnutí před ÚS nastala v r. 2006, kdy vzniklo pět takových rozhodnutí. V současnosti jsou velmi řídké. Před SD EU kulminovalo používání literárních citací v r. 2008, kdy jich také vzniklo pět, v současnosti není tak časté. NSS přece jenom začíná s používáním literárních citací až v poslední době, nejvíce (po třech) jich bylo v r. 2010 a v r. 2014. I zde lze tedy mezi ÚS a SD EU pozorovat významné podobnosti. Praxe používání literárních citací je u těchto soudů ze systémů kontinentálního práva poměrně novou záležitostí spojenou se začátkem 21. stol. Po pomalých začátcích se četnost zvyšovala do určitého zlomového roku, kdy opět začala klesat, aby v současnosti stagnovala. V případě SD EU je úbytek literárních citací bohužel vysvětlitelný jednoduše, jelikož autor většiny z nich již na soudě nepůsobí. U ÚS to lze vysvětlit obdobně, jelikož v posledních dvou letech došlo k významné personální obměně soudu. I v tomto tedy panuje mezi praxí ÚS a SD EU shoda.

Co se začlenění citací do struktury odůvodnění týče, v praxi ÚS nelze vysledovat žádné zavedené pravidlo, a to ani co do umístění, ani co do uvedení formy zdroje, obdobně je tomu u NSS. Většinou u citace není uvedeno, z jakého díla přesně pochází, chybí tu bibliografické údaje zdroje. Jen u ÚS je ve čtyřech případech ze 17 dohledatelné, na co přesně autor citace odkazuje. Tato přesnost přitom není výsadou jediného autora, pouze disentů nebo většinových vót a dokonce nelze hovořit ani o jakémkoliv časovém vývoji. Výběr toho, kdy bude podrobně určen zdroj a kdy ne, je tak zjevně nahodilý vzhledem ke konkrétnímu rozhodnutí. To je přitom částečně v rozporu s praxí před SD EU. Je sice pravda, že v případě generálních advokátů Colomera a Madura najdeme podrobné ozdrojování citace a u generálních advokátek Trstenjak a Sharpston nikoliv, ale z toho vzhledem k počtu citací autorek z druhé skupiny nelze odvodit žádné obecné pravidlo. Jedinou jistotou je tak závislost formy uvedení zdroje citace pouze na preferenci citujícího generálního advokáta SD EU. Potud by tedy opět byla praxe ÚS a SD EU stejná, tentokrát je tu však shoda i s NSS.

Odlíšný prvek do této různorodé praxe ale vnáší stanoviska generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera. Vzhledem k počtu jeho stanovisek s použitím literární citace je třeba se u něho zastavit. Zpravidla používá citaci hned v úvodu svého stanoviska, v prvních odstavcích textu. Vybere dílo, které podle jeho názoru nejlépe dějem odpovídá situaci řešené v daném případě, a představí ho čtenáři jako jednoduchou analogii. Většinou používá přímé citace. V případě málo známého díla připojuje vysvětlení zápletky díla nebo kulturního kontextu díla, a to většinou v poznámce pod čarou. Zpravidla citovaná díla opatřuje podrobným uvedením bibliografických údajů. V tom lze hodnotit jeho postup jako vhodnou inspiraci pro používání citací krásné literatury v odlišných stanoviscích u ÚS, jelikož by to přispělo srozumitelnosti a publiku by to umožnilo kritické zkoumání použití citací krásné literatury.

Z hlediska násobení literárních citací v jediném odůvodnění jsou na tom ÚS, NSS a SD EU na rozdíl od shody ve stylu citací odlišně. V devíti stanoviscích z 19, tedy zhruba v polovině z nich, použili generální advokáti SD EU citace více literárních děl v jednom odůvodnění. To soudci ÚS volili vícenásobnou literární citaci pouze v pěti ze 17 případů, jde tedy o méně než

třetinu celkového použití. U NSS byla násobná literární citace použita pouze jednou. V komplexním hodnocení vhodnosti použití literárních citací jim lze tento postup schválit, jelikož násobení více citací často vede k nevyváženosti právních a mimoprávních částí odůvodnění a literární citace fungují pouze jako ornamenty bez praktického využití. Ztráta výjimečnosti totiž oslabuje jejich účinek a v důsledku toho zpochybňuje vhodnost použití těchto citací jako celku.

Při zkoumání výběru děl vhodných k citaci v právním odůvodňování u ÚS lze dojít k několika dílčím poznatkům. ÚS v textu rozhodnutí připustí jak autory a díla z tradičního literárního kánonu (např. Hellerova *Hlava 22*, *Soud pana Havleny* Karla Čapka nebo *Kulhajíci poutník* Josefa Čapka), tak i díla vymykající se našemu modelu (např. esej Salmana Rushdieho, divadelní hry Eugena Ionesca). V odlišných stanoviscích jsou potom soudci ÚS ještě dál, když připouštějí i díla z oblasti populární kultury (např. odkaz na detektivní romány či pohádku o princezně Koloběžce I.) či díla obecně spíše neznámá (např. *Wirth versus stát* nebo *Kronika o životě a smrti*). Překvapivě SD EU je bližší postup spíše konzervativního výběru děl pro citace v samotných rozhodnutích, protože téměř všechna citovaná díla patří do celoevropsky uznávaného literárního kánonu.

Ohledně nakládání s citacemi vybraných děl lze nalézt mezi praxí ÚS a SD EU mnohé podobnosti. Zaprvé se oba soudy shodnou ve výběru literátů Honoré de Balzaca, Johanna Wolfganga Goetha, Samuela Becketta a Franze Kafky jakožto autorů, jejichž díla a myšlenky jsou vhodné k citování v právních odůvodněních. Obdobně funguje i citování bible coby kulturního artefaktu a literárního díla. NSS se s ÚS a SD EU shodne na Kafkovi, s ÚS potom i na Čapkovi a Hellerovi, konkrétně *Hlavě 22*.

Zadruhé pro oba soudy platí, že někteří autoři literárních děl jsou (někdy i v závislosti na osobním literárním vkusu autorů citací) citováni opakovaně. V krajním případě je několikrát citováno dokonce stejné literární dílo. V případě Colomera u SD EU je to citace Balzacových děl hned ve čtyřech stanoviscích a Proustova *Hledání ztraceného času* ve dvou stanoviscích. Camus je citován ve třech stanoviscích, Goethe ve dvou, Shakespeare ve třech a Dickens ve dvou stanoviscích. Před ÚS se můžeme opakovaně setkat s citací Karla Čapka, George Orwella a Franze Kafky vždy ve dvou rozhodnutích nebo

citací Hellerovy *Hlavy* 22 opět ve dvou rozhodnutích. U NSS je opakovaně citován Kafka. I zde lze tedy najít podobnost mezi praxí ÚS a SD EU, částečně potom i mezi nimi a NSS. Zajímavostí je, že právě opakovaně citovaná díla jsou většinou i ta, která jsou používána jak ÚS, tak SD EU.

Znamená to, že i v tak (z podstaty použití) inovativním přístupu k právnímu odůvodňování vzniká konzervativní varianta, postavená na následování citací, které již dříve použity byly. Vzniká tak specifická skupina citací krásné literatury, které svoji legitimitu nečerpají pouze ze svých kvalit, ale z autority předchozí judikatury. Tato konzervativní varianta tak v sobě kombinuje vlastnosti odůvodnění judikaturou a citací krásné literatury. V případech vhodně použité citace se její postavení zesiluje, ale je třeba zdůraznit, že v takovém případě musí obstát jak jako argument judikaturou, tak i jako samostatná citace krásné literatury.

V návaznosti na ideální model použití citace krásné literatury v odůvodnění soudních rozhodnutí přitom lze říci, že pokud jsou naplněny všechny jeho charakteristiky, lze citaci považovat za velmi vhodnou. Z pohledu literatury se jedná o požadavky na žánr citovaného díla, jeho známost, vazbu na danou kulturu, autoritu autora díla a právní přesah obsahu díla. Z právního pohledu je to pak požadavek povahy případu jakožto hard case a umístění v rozhodnutí na vyšších úrovních soudní hierarchie. Citace splňující všechny podmínky může být hodnocena jako velmi vhodná. Scházející literární charakteristiky lze nahradit uvedením přímé citace, která přenáší autoritu citace z oblasti hodnot do rétorické sféry. Takové použití citace lze hodnotit jako spíše vhodné. Obě tato hodnocení jsou přitom kladná.

Pokud některá z literárních podmínek není naplněna ani nijak kompenzována, ale ostatní literární a obě právní jsou splněny, můžeme mluvit o spíše nevhodném použití. Pokud není bez vyvážení naplněno více literárních podmínek nebo některá z právních, jedná se o zcela nevhodné použití literární citace.

Z pohledu vhodnosti konkrétních citací a stanovisek SD EU tak lze hodnotit 16 použití citací krásné literatury jako spíše až velmi vhodných a pouze tři jako spíše nebo zcela nevhodné. U ÚS lze kladně hodnotit 12 použití literárních citací krásné literatury a spíše či zcela negativně šest použití citace. U NSS je možné hodnotit kladně tři použití literární citace, jedna byla použita nevhodně a zbytek nelze hodnotit, protože se nejedná o citaci krásné

literatury ve vlastním odůvodnění soudu. Jestliže tedy u ÚS byly vhodné dvě třetiny citací a u NSS tři čtvrtiny, tak před SD EU to bylo zhruba čtyři pětiny všech zkoumaných případů. Praxe SD EU je tedy o něco lepší než u NSS, kde je zase o něco lepší než u ÚS, ale v současné situaci se stávajícími počty výskytu literárních citací v právních odůvodněních se nejedná ani v jednom případě o nijak zásadní náskok. Celkově lze shrnout, že praxe českých soudů a SD EU v používání citací krásné literatury v odůvodňování liší pouze v tom, že české soudy někdy zahrnují citace krásné literatury i přímo do textů rozhodnutí, zatímco SD EU nikoliv.

3 SOCIOLOGICKO-PRÁVNÍ A RÉTORICKÉ ASPEKTY VYUŽITÍ KRÁSNÉ LITERATURY V PRÁVNÍM ODŮVODŇOVÁNÍ

3.1 Nová rétorika jako vysvětlení použití odůvodnění krásnou literaturou

Jestliže je Gadamerovo uchopení významu umění ideovým východiskem pro použití umění v právním odůvodňování, je použití nástrojů Nové rétoriky jeho přirozenou formou. Mootz dokonce tvrdí, že spravedlnost je produktem rétoriky.¹²⁸ Umění má totiž společenskou funkci, protože tvoří společenský konsenzus, a to jak v romantickém, tak hermeneutickém chápání.¹²⁹ Perelman a Olbrechts-Tyteca, propojující svět práva a umění prostřednictvím rétoriky, se během své kariéry zabývali právě i rétorikou používanou v právní argumentaci.¹³⁰ Ostatně Mootz je ve svých úvahách o úloze rétoriky v právní praxi označuje za stěžejní autory v této oblasti.¹³¹ Jádrem jejich úvah je tzv. communion, které podle nich zahrnuje společenskou shodu na určitých hodnotách a zároveň je variantou lingvisticko-stylistického přístupu. To je přitom to, co právu často chybí, a proto to hledáme v nejrůznějších oborech. Communion stojí na sociologických i logicko-dialektických základech, tudíž se jeví jako ideální řešení nedostatku humanitního přesahu právní argumentace. Nová rétorika tak vychází z koncepce jednotného diskurzu v dané společnosti a vede tak právě k možnosti mimoprávního odůvodňování v právu.¹³²

Největší přínos Nové rétoriky je spatřován v propojení antického řečnického umění a sociologického hodnotového pohledu. Tuto perspektivu uplatňovali Perelman a Olbrechts-Tyteca ve výstavbě argumentace při propojování

¹²⁸ MOOTZ, 2006, op. cit., s. xv.

¹²⁹ HAMAN, Aleš. *Literární dílo a soudobá literární věda*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2012, s. 32.

¹³⁰ PERELMAN, Chaïm; OLBRECHTS-TYTECA, Lucie, 2008, op. cit.

¹³¹ MOOTZ, Francis J. *Rhetorical knowledge in legal practice and critical legal theory*. Tuscaloosa, Ala.: University of Alabama Press, c2006, xix, s. 29.

¹³² GRAFF, Richard; WINN, Wendy. Presencing „Communion“ in Chaïm Perelman's New Rhetoric. *Philosophy & Rhetoric* [online]. 2006, roč. 39, č. 1, s. 45-71 [cit. 9. 9. 2015].

rétorické formy sdělení a jeho obsahu. Podle Perelmana a Olbrechts-Tytecy Aristoteles a další teoretici ochudili rétoriku tím, že ji pojali pouze jako uměleckou formu, aniž by brali ohled na její další funkce a obsahy. Přitom sociální funkci rétoriky považují Perelman a Olbrechts-Tyteca za tu stěžejní.¹³³

Jejich teorie tedy obsahově navazuje na Gadamerovo pojetí dějinného vědomí, když počítá s obousměrným působením stavu společnosti a rétorického rozměru argumentace. Takto chápaná rétorika má sociální funkci, protože jednotlivé argumenty musí souznit s hodnotovým základem a vědomím společnosti, aby byla argumentace přesvědčivá. Zároveň pak společnost reaguje právě na tyto argumenty a rozhoduje se a hodnotí právě na jejich základě.

Součástí právního vědomí jednotlivců i společnosti jako celku jsou právě hodnoty, které určují hodnotové postoje k právu a které potom významně ovlivňují, zda a jak je takové právo respektováno a dodržováno. Samotná znalost práva či právní informovanost nestačí, o nutnosti právo doržovat musí být adresáti právních norem přesvědčeni. K takovému přesvědčení vede cesta přes navázání argumentace o nutnosti určitého řešení právě na hodnoty. K tomu je sice prostor už i při tvorbě právních předpisů, ale vzhledem ke specifickému stylu textů právních předpisů se větší možnosti otevírají právě v odůvodňování soudních rozhodnutí. Část odůvodnění zaměřená na hodnoty má tak sociální funkci soustředěnou na publikum – společnost a buduje vztah publika k rozhodnutí za účelem posílení jeho autority i autority právní úpravy, na které je vystavěno.

3.1.1 Efektivní komunita myslí

Příhodně i sami Perelman a Olbrechts-Tyteca přiznávají, že jejich přístup je nutně v kontrastu k metodám formální logiky, a tedy že v případě odůvodňování krásnou literaturou nelze pravidla formální logiky použít. Vysvětlují to tím, že argumentace chápaná v mantinelech formální logiky nezohledňuje diskurz včetně publika.¹³⁴ Publikum je přitom nutným středobodem každé úvahy o přesvědčivosti argumentace. Jako nutné podmínky přitom Perelman a Olbrechts-Tyteca vidí shodu na zformování takové intelektuální komunity a dále na předmětu debaty.

¹³³ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op.cit., s. 13.

¹³⁴ Tamtéž, s. 13-14.

Z hlediska odůvodňování krásnou literaturou je právě ona komunita myslí základem většiny úvah. Jelikož ve své charakteristice odpovídá publiku v tom smyslu, jak ho chápe i divadelní věda a jak je chápáno v tomto textu, nadále budeme používat pojmy efektivní komunita myslí a publikum jako synonyma s tím, že v případě parafrází Perelmanovy teorie se budeme držet jeho pojmosloví a v případě použití jeho poznatků na případ odůvodňování krásnou literaturou bude dána přednost publiku.

Efektivní komunita myslí vzniká díky společnému jazyku a dále vzájemné přístupnosti debatě. K této přístupnosti je však třeba existence pozornosti a s ní související zaujatosti obou stran pro předmět debaty. A ta nevzniká sama od sebe. Jistě, její zformování může být dáno různými sociálními faktory, avšak všechny více či méně souvisí se vztahem mluvčího a publika.¹³⁵

3.1.2 Publikum, jeho typy a efektivita přesvědčování

Publikum Perelman a Olbrechts-Tyteca definují jako množinu těch osob, které chce mluvčí ovlivnit.¹³⁶ Tato velmi široká definice je sice vhodná a pochopitelná vzhledem k povaze jejich teorie, avšak ve svém praktickém důsledku je nicneříkající. Podstatu toho, kdo je skutečně tím přesvědčovaným, totiž nijak neodkrývá. Neepochopitelně tedy právě tato otázka tvoří osu většiny úvah Nové rétoriky, stejně tak jako určuje použití odůvodnění krásnou literaturou v právní praxi. Otázka *pro koho* je totiž prvotní otázkou rétoriky už z její podstaty, určuje podobu řečnickova projevu a v závislosti na tom i jeho efektivitu ve vztahu k publiku.

Zde je třeba se zastavit u toho, co chápeme pod pojmem efektivitu projevu. Je jím přesvědčení publika k určitému chování či jednání, ať už v plné míře toho, co řečník tvrdí a požaduje, nebo i částečně jako určitá korekce postoje publika k řešení otázky. Rozhodně se nejedná o měřitelnou veličinu ve smyslu měřitelnosti výsledků jako u exaktních věd. Spíše zde zabíháme do problematiky právního vědomí, konkrétně do postojů k právu než jeho konkrétní znalosti.¹³⁷ To však neznamená, že by nebylo možné a potřebné o efektivitě argumentace jakožto přesvědčivosti projevu uvažovat a zabý-

¹³⁵ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 15-17.

¹³⁶ Tamtéž, s. 19.

¹³⁷ VEČERA, Miloš; URBANOVÁ, Martina. *Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2015, 194 stran.

vat se jí. Pokud se ztotožníme s pojetím práva jako jazyka a s ním spjaté nekonečně trvající celospolečenské debaty o tom, co je právem, pak právě efektivita přesvědčivosti projevu je jednou z hlavních zbraní v tomto řečnickém klání. Otázkou, která je však nevyhnutelným důsledkem takového přístupu, je tak jako u Perelmana podstata publika, které má být efektivně přesvědčeno.

Publikum je třeba chápat jako více či méně umělou konstrukci.¹³⁸ Nikoliv však pouze teoretickou, nýbrž se zásadním praktickým využitím. Její uchopení je možno i z psychologického nebo sociologického pohledu a z nich rétorika vychází. A přidává k tomu ještě další úhel pohledu. Znalost publika totiž přímo určuje šance na jeho přesvědčení. Základem efektivity argumentace je tedy adaptace řečníka na publikum. To v sobě nutně nenese zneužití znalosti povahy publika ve smyslu manipulace, byť i tato varianta je možná a v minulosti vedla k diskreditaci rétoriky jako plnohodnotné disciplíny.¹³⁹

Je však třeba si uvědomit, že existuje rozdíl mezi rétorikou a manipulací, osvětlením a propagandou a mezi přesvědčováním ve smyslu anglického persuade a přesvědčováním ve smyslu convince. Začneme od poslední ze jmenovaných dvojic. Dělicí čarou mezi nimi je idea racionality rozhodnutí, kdy convince znamená přesvědčení na racionální bázi, zatímco persuade působí spíše na emoce. Frost k tomuto uvádí, že využívání emocí v právníké rétorice je běžnou praxí již od antiky. Tehdejší rétoři považovali emoce za silný nástroj pro tvorbu přesvědčivých argumentů, jehož působení na publikum přitom lze předvídat.¹⁴⁰ Perelman ale základ jakéhokoliv tradičního rozlišování mezi convince a persuade odmítá a volí raději přístup založený na publiku. Podle jeho názoru tak můžeme užít persuade u konkrétního publika, zatímco convince pouze u obecného publika složeného ze všech racionálních bytostí. Jak sami Perelman a Olbrechts-Tyteca připouštějí, tento přístup lze přirovnat ke Kantově rozlišení objektivního a subjektivního, byť se s ním přesně nepřekrývá a hlavní rozdíl lze spatřovat v připustnosti „subjektivních“ argumentů v přístupu Nové rétoriky.¹⁴¹

138 PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 19.

139 Tamtéž, s. 25.

140 FROST, Michael H. *Introduction to classical legal rhetoric: a lost heritage*. Burlington, VT: Ashgate, c2005, s. 61.

141 PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 26-30.

Publikum Nová rétorika rozlišuje na publikum univerzální, interlokutora, případně nahlíženého jako specifické publikum, a konečně řečníka samotného. Univerzální publikum by mělo být z hlediska práva nejpodstatnější a také by se k němu měla nejspíše vztahovat možnost *convince*.¹⁴² Univerzální publikum je však rovněž nejproblematictější z hlediska efektivity přesvědčování, jelikož je natolik rozsáhlé a natolik různorodé, že jakákoliv snaha o předpovězení jeho reakcí je více než problematická. To, co pro jednu z jeho částí může být silným argumentem pro, pro jinou může být ještě silnějším argumentem proti. Univerzální publikum se tak stává pouze teoretickou koncepcí, nikoliv praktickým jevem. Přesto je možné takové publikum předvídat a dá se uvažovat o jeho existenci, pokud je řečník toho názoru, že jeho věc je s to přesvědčit všechny racionální bytosti. Perelman a Olbrechts-Tyteca toto shrnují tím, že existence univerzálního publika je věcí práva, nikoliv faktu.¹⁴³

Právě a pouze univerzální publikum si přirozeně vyžaduje přesvědčování v tom smyslu, že se jedná o pravdu jasnou, absolutní a nadčasovou. Stručně řečeno, projev adresovaný univerzálnímu publiku si nárokuje objektivní pravdivost. V důsledku toho má být takové tvrzení všeobecně platné a nezpochybnitelné.¹⁴⁴ Je ale nutné si uvědomit, že takové tvrzení v právu není možné a je určeno pouze exaktním vědám. Nabízí se proto otázka, jak by právě idea univerzálního publika mohla pomoci efektivitě zdůvodňování mimo oblast exaktních věd, konkrétně pak v právu.

Odpovědí je existence specifického publika. V logice konkrétního kulturního kontextu a konkrétní situace se abstraktní idea univerzálního publika stává konkrétní realitou publika specifického, většinou specializovaného.¹⁴⁵ Takové publikum už má svoji více či méně homogenní charakteristiku a s takovým už lze pracovat ve smyslu řečníkova přizpůsobení se publiku, a to včetně toho právního.

U specifického publika se dostáváme na hranici mezi univerzálním publikem a interlokutorem, tedy jediným posluchačem. I ten tvoří plnohodnotné

¹⁴² PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 30-31.

¹⁴³ Tamtéž, s. 31.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 32.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 34.

publikum, byť působení na něho má svá specifika, a to zejména při mluveném projevu. Je rovněž třeba si uvědomit, že zejména v psané podobě projevu často splyvá s univerzálním publikem.¹⁴⁶

Třetím typem publika je řečník sám a opět je tu možnost vykládat tento způsob argumentace jako jednu z variant argumentace před univerzálním publikem, jelikož řečník sám je v ideálním případě svým nejprísnějším kritikem, co se pravdivosti a síly jeho tvrzení týče. Logicky se však důvody rozhodnutí a tedy i nástroje přesvědčování můžou lišit od toho, co je běžné pro přesvědčování jiného publika, než je řečník sám. Perelman uvádí příklad úředníka, kterému bylo doporučeno rozhodovat právní spory bez odůvodnění, jelikož neměl dostatečné technické znalosti, s tím, že oficiální odůvodnění později dodělají úředníkovi podřízení. Vysvětluje, že toto nutně nemusí znamenat chybný postup, jen využití jiných nástrojů přesvědčování při rozhodování úředníka samotného, když si odůvodňuje své rozhodnutí sám před sebou, a přesvědčování publika navenek. Zpětná racionalizace tak nutně nemusí znamenat chybu přesvědčování či úmyslnou manipulaci, pouze přizpůsobení se publiku ve smyslu vytvoření takového odůvodnění, které je pro určité publikum akceptovatelné.¹⁴⁷

Ve výsledku je tak třeba uvažovat o všech třech typech publika v jejich vzájemných souvislostech. Řečník musí být schopen přesvědčit sám sebe, poznat své specifické publikum a uvědomit si jeho charakteristiku. V ideálním případě to lze učinit v návaznosti na to, že sám řečník je součástí tohoto specifického publika. Dále si musí uvědomit, že i toto specifické publikum je součástí univerzálního publika a pokud je řečník sám přesvědčen o pravdivosti svých tvrzení, znamená to, že se svým projevem zároveň obrací na univerzální publikum, byť v hranicích svého kulturního kontextu. To, co by však řečník měl mít na paměti, je přetrvávající rozdílnost přesvědčovacích nástrojů, které může na rozdílná publika použít. Absolutně chápané univerzální publikum přijímá pouze objektivní, univerzální pravdy, specifické publikum či interlokutor už jsou omezeni svým vlastním diskurzem a u řečníka samotného je třeba připočíst jeho vlastní kritičnost vůči přesvědčivosti a pravdivosti jeho tvrzení. Společným jmenovatelem všech

¹⁴⁶ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 37.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 40-43.

nástrojů přesvědčování je, jak již bylo řečeno, jejich efektivita. Nyní je třeba tuto veličinu včlenit do kontextu různých žánrů projevu, a to vzhledem k velmi specifickému charakteru odůvodňování v právu. Ten je dán především jeho praktickou povahou.¹⁴⁸ Typickým příkladem neodhadnutí publika je potom použití citace krásné literatury v odůvodnění soudního rozhodnutí, které podléhá soudnímu přezkumu nadřízeného soudu.¹⁴⁹

3.1.3 Epideiktický projev

Každá citace v právním odůvodnění je malou epideiktickou vložkou v projevu spadajícím jinak do právního žánru, která by se mohla z určitého úhlu pohledu zdát nemístná. Je ve zdánlivém protikladu k zavedené konvenci právního stylu. Rozdílnost od právní rétoriky lze spatřovat v absenci dvou protikladných postojů i námětu, který není dán potřebou řešení konkrétního problému či otázky, nýbrž estetikou projevu samotného. Epideiktický projev se tak z dnešního pohledu podobá spíše literatuře než rétorice. Ne náhodou se také tyto projevy zpravidla nepřednášely, ale psaly.¹⁵⁰

Na druhou stranu je však třeba si uvědomit, že pro antického člověka bylo krásné to, co bylo dobré, a naopak.¹⁵¹ Perelman a Olbrechts-Tyteca tak upozorňují, že právě epideiktická rétorika má mnoho co naučit o rétorice jako takové a její opomenutí je zásadní chybou. Zdůvodňuje to tím, že nástroje literatury v epideiktické rétorice jsou nejlepší na formování vazby na publikum, a tedy jsou ideálním nástrojem rétoriky orientované právě na publikum. Tímto se dostáváme k další z výše jmenovaných dichotomií, tentokrát mezi osvětlováním a propagandou. Je to logické vzhledem ke skutečnosti, že právě epideiktický projev se svou literární povahou může být nejsnáze využit k účelům výuky i propagandy. Perelman a Olbrechts-Tyteca tak explicitně uvádějí, že účelem epideiktického projevu je zvýšit intenzitu uznání hodnot společných řečníkovi a publiku. Tyto hodnoty a jejich uznání jsou však zároveň nezbytnou součástí právního projevu a formují tzv. *communio* ve všech žánrech projevu. Rozdíl mezi epideiktickým a právním projevem

¹⁴⁸ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 45

¹⁴⁹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 23. srpna 2011, sp. zn. 5 As 48/2011 - 85.

¹⁵⁰ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 47-49.

¹⁵¹ PLATÓN, NOVOTNÝ, František. *Symposion*. 4., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000, 80 s.

je však v tom, že zatímco právní přímo vede k rozhodnutí o chování či jednání, epidiktický k nim vytváří pouze dispozice.¹⁵² Tomu odpovídá skutečnost, že každá citace v právním odůvodnění pouze nabízí určitou perspektivu pohledu, nikdy ho autoritativně nenařizuje, nejnázorněji je to přitom vidět v disentech (viz např. disent soudce Stanislava Balíka citující Axela Muntha).¹⁵³

Ve věci se sp. zn. Pl. ÚS 36/11 rozhodl Ústavní soud dne 20. června 2013 nálezem ohledně zdravotnických standardů a nadstandardů, zvýšení poplatku za hospitalizaci a sankční pravomoci zdravotních pojišťoven vůči poskytovatelům zdravotnických služeb (238/2013 Sb.) tak, že rozporovaná ustanovení zrušil.¹⁵⁴

Citace krásné literatury obsaženy v odlišném stanovisku soudce Stanislava Balíka. V tomto případě je tu zahrnuto hned několik rozsáhlých citací téhož díla krásné literatury: „*Moji představu lékaře lidumila, „který se pohyboval nejen ve vysoké společnosti, ale dovedl si najít cestu i k nejprostším lidem“ (srov. J. Káňa, Lékař nebo spisovatel? in: Axel Munthe, Kniha o životě a smrti. Praha: Melantrich, 1969, str. 392) reprezentuje Axel Munthe. Uchvátil mne Knihou o životě a smrti již jako středoškolačka, je to nepřekonatelný soubor ukázek tobo, jak v jakémkoliv systému zdravotnictví vždy v konkrétním případě záleží na profesní etice lékařově a důvěře pacientově.*“¹⁵⁵ Následuje potom tato citace ze stejného zdroje: „*Víme, že musíme zemřít, a to je ve skutečnosti to jediné, co je nám známo o naší budoucnosti. Všechno ostatní jsou pouhé dohady, a ve většině případů hádáme špatně. Jako zbloudilé děti v temném lese tápeme vpřed na své cestě životem, vidíme sotva na šíři ruky před sebe, nevíme, co nás ze dne na den očekává, jaká nebezpečí a jaké překážky se nám postaví v cestu, jaká více či méně napínavá dobrodružství prožijeme v očekávání onoho Velkého Dobrodružství, nejnapínavějšího ze všech: smrti. Občas se odvážíme ve svém zmatku položit plachou otázku svému osudu, nedostaneme však žádnou odpověď, neboť hvězdy jsou příliš daleko. Čím dříve si uvědomíme, že se o našem osudu rozhoduje v našem vlastním nitru a nikoli nahoře mezi hvězdami, tím lépe pro nás. Štěstí můžeme najít pouze v sobě samých, hledat je u jiných je ztracený čas a my nemáme času nazbyt.*“ (srov. A. Munthe, Kniha

¹⁵² PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 47-53.

¹⁵³ Nález Ústavního soudu ze dne 20. června 2013, sp. zn. Pl. ÚS 36/11. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

¹⁵⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 20. června 2013, sp. zn. Pl. ÚS 36/11.

¹⁵⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 20. června 2013, sp. zn. Pl. ÚS 36/11.

*o životě a smrti: Praha: Melantrich, 1969, str. 365). lasoval jsem pro zamítnutí návrhu in extenso.*¹⁵⁶

V tomto případě soudce Stanislav Balík ve svém odlišném stanovisku přistoupil k použití dvou přímých citací z téhož zdroje, a totiž textu knihy a předmluvy k ní. Nejedná se přitom o klasickou fikci, ale o zápis ze skutečného života lékaře. Tato konkrétní kniha je pro něho důležitá, protože jako sám přiznává, formovala jeho přístup k světu. Proto na ni nelze použít tradiční kritéria výběru zdroje citace krásné literatury v právním odůvodňování a také proto je ze strany disentujícího soudce prozíravé, že k ní poskytuje vysvětlení přímou citací předmluvy a potom ji nabízí publiku k vlastnímu posouzení formou přímé citace včetně podrobného uvedení zdroje. Soudce Stanislav Balík tu opětovně používá citaci krásné literatury v hodnotových otázkách k vzbuzení emoční reakce v publiku. V tomto konkrétním případě mu lze vytknout zbytečně velký rozsah přímé citace, ale jinak je třeba ji hodnotit jako vhodnou a našemu modelu odpovídající.

Co se týče rozdílu mezi přesvědčováním a manipulací, Perelman a Olbrechts-Tyteca ho posouvají do obecnější roviny rozdílu mezi argumentací a násilím. Argumentace podle nich vždy vede ke změně stavu, i ta epidiktická, ale od násilí se přitom liší. Rozdíl spočívá v možnosti publika k odmítnutí pohledu řečníka. Autoři nás vedou přes hodnoty konkrétní společnosti, v tomto případě tedy specifického publika, k otázce hranic mezi zdůrazňováním určitých hodnot a jejich propagandou. Existence diskuse a možnost odmítnout určité hodnoty je v případě argumentace věcí existence efektivní komunity myslí, přičemž jen ta může určit, nakolik je odmítnutí přijatelné. Zformování takového společenství však musí být přirozené a až odvozené od samotných hodnot, nikoliv naopak. V takovém případě by se totiž jednalo právě o propagandu. Propaganda staví své tvrzení na jeho zdánlivé objektivitě a je nepochybné, že propaganda je nepřijatelná. I objektivita jako taková však má z hlediska argumentace a rétoriky argumentace svá úskalí. Perelman a Olbrechts-Tyteca tak navrhují přehodnocení tohoto pojmu v tom smyslu, aby nadále pod rouškou objektivitě nebylo možné oddělit projev od řečníka. Zdůvodňuje to přitom tím, že tam, kdy má projev podnítit jednání, není objektivita možná.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 20. června 2013, sp. zn. Pl. ÚS 36/11.

¹⁵⁷ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 54-60.

I pokud budeme chápat objektivitu ve smyslu objektivitu specifického publika, a tedy omezenou konkrétním diskursem, stále jde o požadavek přesahující možnosti argumentace jiných než exaktních věd. Možnost být přesvědčen v obou výše popsaných smyslech tohoto slova s sebou nutně nese také osobní odpovědnost každého posluchače coby součásti konkrétního publika, a to za jeho vlastní rozhodnutí. Nikoliv za přijetí objektivní absolutní pravdy, tak jako u propagandy, a ani za skeptické ustoupení prozatímnímu řešení.¹⁵⁸ Objektivita z hlediska argumentace je tedy subjektivní „objektivitou“ jediného posluchače, opřená o jeho vlastní odpovědnost za jeho vlastní rozhodnutí. Jako taková je pak dána tím, že vzniká v procesu argumentace, během něho a díky němu. Nejmarkantněji je napětí mezi objektivitou a subjektivitou odůvodňování znát v případě disentu soudce Stanislava Balíka ve věci restitučních nároků, kde se do popředí dostává i fakt, že mluvčí samotný je součástí publika, kterému je projev adresován.¹⁵⁹

Nálezem Ústavního soudu ze dne 23. srpna 2012, sp. zn. II. ÚS 773/07, jehož autory jsou předseda senátu Stanislav Balík, soudkyně Dagmar Lastovecká a soudce Jiří Nykodým, byla ústavní stížnost zamítnuta. Odůvodnění nálezu obsahuje cca 18 normostran a cca 14 normostran k tomu přidává odlišné stanovisko soudce Stanislava Balíka. Právní věta dlouhá necelou normostranu shrnuje, že právní jistota jakožto podstatná náležitost právního státu znamená i povinnost Ústavního soudu zvažovat přiměřenost již učiněného porušení základních práv a svobod a porušením, ke kterému by došlo snahou o nápravu prvního, a to zejména s ohledem nabytí práv v dobré víře.¹⁶⁰ V daném případě se opět jedná o restituční spor, tedy o problematiku výrazně medializovanou a právně i morálně citlivou, s širším společenským dopadem. Stěžovatelé adresovali výzvu k vydání majetku nesprávné osobě, jelikož vycházeli z údaje o vlastnictví vystaveného o dva dny dříve, než nastalo datum předvídané zákonem. V tu chvíli už však byl vlastníkem majetku jiný subjekt. I přesto původní vlastník se stěžovateli jednal a uzavřel s nimi (dokonce nadvakrát) dohodu před státním notářstvím. Vzhledem k tomu, že však mezitím uplynula doba uplatnění

¹⁵⁸ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 62.

¹⁵⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 23. srpna 2012, sp. zn. II. ÚS 773/07. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

¹⁶⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 23. srpna 2012, sp. zn. II. ÚS 773/07.

restitučního nároku, hodnotily obecné soudy výzvu tak, že nebyla podána řádně a včas. Ústavní soud oproti tomu postavil proti sobě základní práva a svobody stěžovatelů a vedlejšího účastníka, který měl nabýt nemovitosti v dobré víře. Došel ale i tak k závěru, že ústavní stížnost je nutno zamítnout.

Citace krásné literatury je použita až v textu odlišného stanoviska. To se přitom od většinového rozhodnutí i stylu právních odůvodnění liší hned v několika ohledech. Citovaným románem je tu „*vyčníkající román olomouckého spisovatele a advokáta Petra Rittera Wirth versus stát*,“¹⁶¹ tedy dílo nikoliv známé samo o sobě ani díky svému významnému autorovi. Není tu ani použita citace obsahu díla, ať už přímá či nepřímá. Je tu pouze zmínka o díle, které disentuující soudce zřejmě naprosto subjektivně hodnotí jako vynikající a které má podle jeho doporučení sloužit jako dokreslení kontextu pro „*tobo, komu tyto střípky nepostačí k vytvoření plastického obrazu doby*.“¹⁶² Tento velmi osobní tón je ostatně vlastní většině textu stanoviska, které už i začíná velmi netradičně analogií k šachovému zápasu (včetně obrázku).

Soudce Stanislav Balík tu na šachové partii ukazuje situace v době přijímání zákona o restitucích a v jejím závěru volá na pomoc autoritu Bobbyho Fishera (včetně dat narození a úmrtí, aby snad nedošlo k mýlce). Natolik se v tomto podání má zdát výhra restituentů nevyhnutelná. Na to navazuje poukazem na svůj věk a z něho vyplývající zkušenosti, když popisuje svoji zcela osobní zkušenost s uplatňování restitučních nároků z pozice advokáta restituentů. Když vysvětluje snad až příliš horlivé chování restituentů, když si zajistili výpis z evidence příliš brzy, používá jako příklad nepořádku v evidenci až tragikomický případ zápisu vlastnictví Waffen SS existující ještě v 80. letech. Jeho případnost však částečně narušuje uvedením „*prý*“ před tímto příkladem.

Posléze svůj vlastní vztah k restituentům, implicitně daný do kontrastu k postojí ostatních patrně včetně vedlejšího účastníka řízení, shrnuje do „*verichovské blášky*“¹⁶³ tvrdící, že „*když se loď potápí, je to fojfr*.“¹⁶⁴ Právě po ní potom přichází na řadu ono literární doporučení soudce

161 Nález Ústavního soudu ze dne 23. srpna 2012, sp. zn. II. ÚS 773/07.

162 Tamtéž.

163 Tamtéž.

164 Tamtéž.

Balíka. Ten až potud argumentuje v první osobě, emotivně a osobně, používá kulturních až pop-kulturních odkazů, sdílí své až soukromé vzpomínky a vyloženě subjektivní hodnocení „*nekonečné smutnosti*“¹⁶⁵ většinového rozhodnutí. Klade si několik řečnických otázek, co se týče skutkového stavu případu a dochází k závěru, že „*zde bylo až příliš mnoho náhod...*“¹⁶⁶

Na toto všechno, na tuto argumentaci v kontextu tradičního stylu právního odůvodňování zcela netypickou, potom naváže něčím, co už tak šokovaný čtenář ani nemůže čekat. Tím něčím je zcela tradiční odůvodnění v tom smyslu a v plném rozsahu, jak je běžné ve většinovém nálezu, akorát s tím rozdílem, že zde je to právě to stanovisko, které bylo přehlasováno. Na úplný závěr se potom soudce rozloučí Napoleonovým citátem na téma, co z lidského konání přetrvává. Soudce Balík si potom explicitně tento citát vztáhne sám na sebe a své konání v rámci restitucí. Žádný z odkazů není citován s odkazem na přesný zdroj, a to ani u románu, ani u přímých citací.

Jedná se o případ, u kterého se emotivnost nedá popřít. Jde o tematiku restitucí, které jsou emotivní samy o sobě, ale navíc je tu fakt kontroverzního rozhodnutí ve prospěch vedlejšího účastníka a jeho právní jistoty. Je tu rovněž fakt dlouhého trvání celého případu. A potom je tu ta již zmíněná osobní zaujatost disentujícího soudce, která je čtenáři uvyklému právnímu diskurzu až nepříjemná, ale v žádném případě ne nepochopitelná, co se její podstaty týče. V tomto případě je potom medializace právního základu případu i případu samotného v charakteristice rozhodnutí jakožto výjimečného už jen detailem a i přesto je nutno použít literární citace v tomto případě hodnotit jako méně vhodné.

3.1.4 Hodnoty jako premisa argumentace

Perelman a Olbrechts-Tyteca věnují relativně rozsáhlý prostor také premiám argumentace, přičemž je však uchopují velmi netypickým způsobem. Chápu je sice jako druh smlouvy o tom, co je již na počátku argumentace dané a není to dále zpochybňováno, ale dále je navazují spíše na antickou tradici rétoriky než na formální logiku. Dělí premisy na reálné, kam řadí

¹⁶⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 23. srpna 2012, sp. zn. II. ÚS 773/07.

¹⁶⁶ Tamtéž.

fakta, pravdy a předpoklady, a na upřednostňované, tedy hodnoty a hierarchie. Rozdíl mezi fakty a pravdami na jedné straně a předpoklady na druhé spočívá v tom, že fakta a pravdy vztahujeme k univerzálnímu publiku, zatímco předpoklady ke specifickému. Fakta jsou tedy považována za objektivní, nezpochybnitelná a jako taková nejsou předmětem další argumentace. V právu však fakta v tomto smyslu neexistují a právní fakta mohou velmi snadno tento svůj status ztratit, a to ve chvíli, kdy je jejich faktičnost otřesena právě v rámci argumentace. Oproti tomu pravdami je tu míněn celý komplex faktů vytvářející specifický systém, který drží dohromady právě díky nezpochybnitelnosti všech svých částí. Je však zjevné, že pro praktickou argumentaci není rozdíl mezi fakty a pravdami ani jasný, ani nezbytný. Oproti tomu předpoklady se oproti dvěma právě jmenovaným liší velmi podstatně, a to v síle jejich přesvědčivosti. Předpoklad je také všeobecně přijímán jako výchozí bod argumentace, ale nikdy sám o sobě, vždy musí být něčím dalším podpořen.¹⁶⁷

Podporou předpokladu je podle Perelmana a Olbrechts-Tytecy to, co je normální a běžné. To však znamená nutnost vztáhnout tuto vlastnost k určité referenční skupině. V právní argumentaci tak v případě předpokladů pracujeme s tím, že u každého tvrzení musíme určovat referenční skupinu samostatně, jelikož se může lišit. Příkladem je tvrzení o motivu obžalovaného a jednání obžalovaného – v prvním případě je referenční skupina širší. Z hlediska Nové rétoriky jde přitom o zcela zásadní moment, jelikož referenční skupina není nic jiného než specifické publikum se svou jedinečnou charakteristikou.¹⁶⁸ Příkladem právní zásady jakožto rétorického předpokladu může být např. zásada transparentnosti.¹⁶⁹

Hodnoty jsou v perspektivě Perelmana a Olbrechts-Tytecy ještě více spjaty se specifickými publiky, protože existence hodnot, která podmiňuje existenci communion, se váže vždy na zcela konkrétní publikum. Hodnoty jsou přítomny v každém argumentu, a to včetně těch v exaktních vědách. Tam jsou však pouze začátkem argumentace, kdežto v humanitních disciplínách prolínají celým procesem argumentace. Hodnoty nelze odmítnout, jelikož i jejich

¹⁶⁷ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 66-71.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 70-74.

¹⁶⁹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. září 2010, sp. zn. 1 Afs 45/2010 – 159.

odmítnutí musí být hodnotově zdůvodněno.¹⁷⁰ Typickým využitím hodnot v argumentaci je dissent soudkyně Elišky Wagnerové v případě regulačních poplatků.¹⁷¹ Zde skutečně hrají hodnoty ústřední roli v celém jejím odůvodnění, a když je dokresluje literárními citacemi, je vazba na český kulturní kontext zcela zřejmá a vzhledem k použití i evidentně vědomě budovaná. Hodnoty zde obhajované jsou partikulárními hodnotami publika znalého české kultury včetně české literatury, jsou hodnotami publika širšího než jen právní veřejnost a vycházejí z křesťanské tradice. Právě proto je tu citace Nerudovy básně i bible.

V případě zrušení právního předpisu na návrh poslanců, rozhodnutého Ústavním soudem dne 28. května 2008, sp. zn. Pl. ÚS 1/08, šlo o otázky ochrany zdraví, konkrétně o návrh na zrušení části zákona č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů, část zdravotnickou (251/2008 Sb.), tedy o regulační poplatky.¹⁷²

Samotný text odůvodnění rozhodnutí má rozsah přes sedmdesát normostran. Navíc je k textu rozhodnutí připojeno několik odlišných stanovisek: jako první odlišné stanovisko soudce Vojena Güttlera, přesahující tři normostrany. To soudce Pavel Holländer napsal odlišné stanovisko dlouhé přes čtrnáct normostran a soudce Jiří Nykodým nesouhlasil s většinovým rozhodnutím na více než jednadvaceti normostranách. Předseda Ústavného soudu Pavel Rychetský připojil k většinovému rozhodnutí jedenáct a půl normostrany. Odlišné stanovisko soudkyně Elišky Wagnerové má třináct a půl normostran, to soudce Jana Musíla téměř deset normostran a u Františka Duchoně má rozsah přes dvě normostrany. Celkem jde o 75 normostran odlišných stanovisek od sedmi soudců a text dokonce delší než text samotného rozhodnutí. Je také nutné uvést, že byla vytvořena právní věta o téměř osmi normostranách.

Návrh na zrušení právního předpisu byl rozhodnutím zamítnut a jádrem právní věty je závěr, že Ústavní soud může „*založit odůvodnění toliko na abstraktních ústavněprávních argumentech, nikoliv na faktických účincích zákona, které v řízení před Ústavním soudem není možno individuálně*

¹⁷⁰ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 74-75.

¹⁷¹ Nález Ústavního soudu ze dne 28. května 2008, sp. zn. Pl. ÚS 1/08. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

¹⁷² Nález Ústavního soudu ze dne 28. května 2008, sp. zn. Pl. ÚS 1/08.

zjišťovat“¹⁷³ a zároveň musí dodržet princip zdrženlivosti a minimalizace zásahu. Jak však ve svém odlišném stanovisku uvádí soudce Jiří Nykodým: „*Ústavní soud se ocitl ve specifické situaci, která zřejmě v jeho dosavadní praxi nenastala - většina se chtěla odchýlit od již vysloveného stanoviska (což náleží přípouští, když odkazuje na náleží Pl. ÚS 11/02), ale nedisponovala kvalifikovanou většinou ke změně dosavadního stanoviska Ústavního soudu. Menšina byla pro derogaci napadených ustanovení, ale pro takové rozhodnutí rovněž neměla kvalifikovanou většinu.*“ To ho vedlo mimo jiné k tomu, že „*Pokud jsou o v odůvodnění náleží zaujímana konkrétní stanoviska z hlediska ústavnosti posuzované právní úpravy, jde sice o stanoviska většiny, nikoliv však kvalifikované, a proto nemohou mít žádnou právní závažnost a jsou jen vyjádřením názoru soudců blasujících pro zamítnutí návrhu, stejně jako jsou disenty vyjádřením názoru soudců blasujících proti tomuto návrhu.*“¹⁷⁴ To mimo jiné svědčí i o specifické povaze a nejednoznačnosti tohoto až učebnicového příkladu hard case. Pro oprávněnost použití citace krásné literatury potom svědčí i nesporná společenská závažnost případu, téma zasahující do života každého občana a vysoká medializovanost případu.

První z citací krásné literatury v daném případě nalézáme v odlišném stanovisku soudce Pavla Holländera. Ten tvrdí toto: „*Na uvedené nejasnosti reaguje náleží tvrzením, dle něhož regulační poplatky představují pojem (kategorii) sui generis. Tato argumentace připomíná pasáže ze slavné knihy Patricka Ryana, „Jak jsem vybral válku“; a to Goodbodyovský úkrok stranou.*“¹⁷⁵

Další citace krásné literatury jsou v odlišném stanovisku soudkyně Elišky Wagnerové. Nejprve v sedmém odstavci: „*Snad mohu jen dodat, že sám náleží podkládá „poplatkům“ s jistotou, kterou rozhodně nečerpal z dokazování a z faktů ležících v reálném světě (jejichž popis přináší všechna média již po dlouhou řadu měsíců), několikero účelů, od regulační funkce, přes příspěvek na technický provoz lékařské ordinace resp. zdravotnického zařízení, je přímo názornou ilustrací samozřejmě ironicky míněné rady velkého básníka, vystudovaného právníka, J. W. Goethe, kolegům z právnické profese, která zní: „Im Auslegen seid frisch und munter! Legt ihr's nicht aus, so legt was unter.“*“¹⁷⁶

173 Nález Ústavního soudu ze dne 28. května 2008, sp. zn. Pl. ÚS 1/08.

174 Tamtéž.

175 Tamtéž.

176 Tamtéž.

Následuje pak citace o patnáctém odstavci, a to v této podobě: *„V české kultuře „úctel“ úcty ke starší ať didakticky a bez jakéhokoli moralizování doslova „polopatě“ vysvětluje básně J. Nerudy, Dědova mísa. V ní je názorně podáváno těm, kdo se mravnosti o sobě vysmívají, ono do ut facias, zde důvod toho, proč je i z velmi egoistického a pragmatického hlediska prospěšné dávat svým potomkům dobrý příklad, mám-li reagovat na tuto v nálezu bez opory ve skutkovém dokazování použitou frází (bod 128).“*¹⁷⁷

V tomtéž stanovisku je použita i kontroverzní biblická citace, a to v tomto znění: *„Úctu ke starší jako kulturně-civilizační hodnotu nalezáme i v náboženstvích, z nichž naše civilizace vyrostla (čtvrté přikázání starozákonního desatera, doplněné již ve 3. Mojš., kde se toto přikázání rozšiřuje na úctu ke starým lidem vůbec: „Před šedivou hlavou povstaneš a starému člověku prokážeš úctu“ (L 19,32).“*¹⁷⁸

V prvním případě soudce Pavel Holländer přirovnává argumentaci většinového vóta k praktice popsané v konkrétním díle autora určeného celým jménem a tuto praktiku také podle díla pojmenovává. V případě románu Patricka Ryana *Jak jsem vybral válku* a v něm používaného pojmu „Goodbodyovský útok stranou“ vychází soudce zřejmě z předpokladu všeobecné známosti tohoto díla i jeho obsahu, když ho označuje za „slavné.“ Skutečností však je, že byt' se jedná o dílo poměrně známé, nelze očekávat jeho všeobecnou podrobnou znalost, tím spíše u publika české široké veřejnosti. Nejde totiž o notoricky známé dílo (jako např. u Orwellovy *Farmy zvířat*) ani o dílo zpřístupněné veřejnosti ve formě popkulturních zpracování (jako např. u některých Shakespearových děl) a ani o významné dílo české kultury (jako např. v případě Haškových *Osudů dobrého vojáka Švejka*). Na druhou stranu je třeba přiznat, že i bez jakékoliv předchozí znalosti už jen název románu a pojmenování zmiňované praktiky dává publiku velmi spolehlivě tušit, o co zde pravděpodobně půjde. Potom takovému „nepoučenému“ čtenáři může stačit a pravděpodobně stačí autorita soudce, který mu už vysvětlil, že toto konkrétní dílo je slavné a že je tu určitá podobnost s argumentací ve většinovém rozhodnutí. Postup soudce Holländera v tomto případě lze tedy přirovnat k alternativnímu petitu v žalobě. Navrhuje tu svému publiku, aby odmítlo argumentaci většinového vóta, a to z důvodu její nesmyslnosti,

¹⁷⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 28. května 2008, sp. zn. Pl. ÚS 1/08.

¹⁷⁸ Tamtéž.

kteřá je zjevná buď pro skutečnou podobnost s nesmyslnou situací popisovanou ve slavném románu a publikum samo to ví, nebo protože to soudce říká a jeho autorita je natolik silná, že mu to publikum uvěří. Tak jako tak o absurditě dané argumentace nemůže být pochyb. Tento postup svědčí o poučenosti jeho autora o fungování vztahu mezi uměním a právní argumentací, jelikož v prvním případě se jedná o jasnou citaci krásné literatury v právním odůvodňování, přičemž citované dílo splňuje požadavky na kvalitu díla samotného i téma a závažnost jeho obsahu, stejně jako i jeho (minimálně autorem) předpokládanou všeobecnou známost. Vzhledem k praxi citací krásné literatury v českém odůvodňování je i označení díla názvem a plným jménem autora dostačující. V případě neznámosti citovaného díla publiku jde o argument autoritou (v tomto případě autoritou soudce) a jako takový může fungovat právě díky prokázání většího kulturního přehledu, než jakým disponuje publikum.

V případě citací v odlišném stanovisku soudkyně Elišky Wagnerové je situace částečně odlišná. S praxí soudce Holländera se shoduje ve formě i rozsahu určení citovaného díla, jde však dál v jeho vysvětlení a odlišuje se volbou původu tohoto zdroje. V citaci Nerudovy básně zjevně záměrně sahá k autorovi jako jednomu z umělců utvářejících svébytnou českou kulturní identitu během českého obrození, jelikož jde v jejím podání o výklad společenské hodnoty úcty ke stáří specificky v českém diskurzu. Mnoho jiných autorů tu tak nepřipadá v úvahu. Soudkyně Wagnerová tu spoléhá na působivost poezie, když hodnotí v básni obsažené vysvětlení jako „polopatické.“ Nijak však nepředjímá, že by tato konkrétní báseň měla být široce známá, a proto následně sama parafrázuje její obsah a navazuje ho na argumentaci většinového stanoviska, proti kterému pomocí dané básně brojí. Spoléhá výhradně na autoritu Jana Nerudy jako literáta i jako společensky činné osoby a působí opět spíše na city než na rozum svého publika.

Jestliže je citace Nerudy orientovaná primárně na širší publikum a vně autorku samotnou i její bezprostřední okolí na Ústavním soudu, je její citace Goetha orientovaná velmi odlišně. Fakt, že Goetha zmiňuje nejprve jménem a až potom přichází citovaný výrok, stejně jako zdůraznění jeho právního vzdělání a adresování jeho výroku bývalým kolegům napovídá, že i ona sama adresuje tuto svoji poznámku svým

kolegům z právnické profese, zejména potom těm, kdo hlasovali pro přijetí zamítavého rozhodnutí. Napovězené je potom potvrzeno uvedením Goethovy přímé citace v původním znění, tedy v německém jazyce bez jakéhokoliv překladu, stejně jako zdůraznění ironického podtextu daného doporučení. Paralela mezi právnickým účtováním za právní služby a účtováním regulačních poplatků ze strany lékařů je potom políčkem logice, která podle použití dané citace měla díky stejnému uvažování vést soudce k hlasování pro nakonec přijaté rozhodnutí. Opět tu přitom autorka stanoviska těží z autority citovaného literáta, a to z jeho autority právnické (díky právnímu vzdělání), literární i společenské (Goethe se významně vyjadřoval k formování kulturní identity).

Co se týče autority citace, je poslední z citací použitých soudkyní Wagnerovou problematika podobně jako v případě odkazu na *Knihu přísloví* v odůvodněná ve věci s č. j. I. ÚS 453/03. Soudkyně tu totiž příznaně odkazuje na pravidlo z bible, a byť u ostatních citací si s přesným uvedením zdroje nedělá starosti více, než je v českém kontextu běžné, zde se drží zažitého způsobu citování bible. Otázkou je, zda je takový odkaz v sekulárním státu, jakým je Česká republika, přípustný jako součást odůvodnění soudního rozhodnutí, byť v části odlišného stanoviska. Je nutné trvat na tom, že v tomto případě není na argumentaci vycházející z bible nic závadného. Soudkyně Wagnerová s ní pracuje jako s jakýmkoliv jiným textem krásné literatury, který má vypovídající hodnotu pro řešení otázky, tím spíše že se jedná o text s nezměrným kulturním významem v našem historickém a geografickém kontextu. Soudkyně tu netvrdí nic o speciální autoritě bible z náboženského hlediska, ale poukazuje na kulturní tradici a volí přímou citaci, která působí sama o sobě. Splňuje tak pravidla pro výběr díla krásné literatury, které je možné citovat v soudním odůvodňování a není třeba jí takový postup jakkoliv zapovídat. Celkově pak lze všechny použité citace krásné literatury hodnotit jako spíše vhodné.

Možnou námitkou proti případnému tvrzení o nutné partikularitě hodnot je univerzálnost *Dobra* či *Krásy*. S tím se Perelman a Olbrechts-Tyteca vypořádávají poukazem na rozdíl mezi jejich abstraktním chápáním, kdy se každá z těchto veličin jeví jako jasná a zcela obecná, a jejich konkrétními

projevy, o jejich podstatě už taková univerzální shoda ani nemůže existovat. Univerzální hodnoty se ze své podstaty blíží faktům a náleží univerzálnímu publiku, což však znamená, že pro praktické účely argumentace jsou téměř nevyužitelné. V každém diskurzu jsou specifické konkrétní hodnoty, byť by jejich abstraktní podstata byla za všech okolností shodná.¹⁷⁹ Hodnotám jsou podobné hierarchie a často také tyto dvě kategorie splývají, ale přesto je třeba mít na paměti, že hodnoty mohou existovat relativně nezávisle.¹⁸⁰

V praktickém použití se pak jako efektivní způsob nakládání s hodnotami i hierarchiemi jeví použití tzv. loci. Zejména loci communes jsou technickým nástrojem rétorické výstavby argumentace, který již od antiky slouží výstavbě odůvodnění právě pro svou jasnost a zavedenost v očekávání publika. Patří sem loci kvantity a jim protikladné loci kvality, loci pořádku a existujícího stojící v opozici k loci změny a další specifické loci. Jednotlivé loci mohou být propojovány a částečně se i překrývat. Je typické, že jedna situace může být uchopena pomocí různých loci s různými výsledky. V případě kvality a kvantity tak bude proti sobě stát tvrzení o jedinečnosti určité věci a tvrzení o většinovém názoru nebo normalitě určité situace.¹⁸¹ Explicitním využitím loci pořádku je přitom využití citace Goetha v jednom Colomerově stanovisku.¹⁸²

V případě č. j. C-310/97, Komise Evropských společenství proti AssiDomän Kraft Products AB, Iggesunds Bruk AB, Korsnäs AB, MoDo Paper AB, Södra Cell AB, Stora Kopparbergs Bergslags AB a Svenska Cellulosa AB, použil generální advokát Damás Ruiz-Jarabo Colomer ve svém stanovisku ze dne 28. února 1999 citace Goetha.¹⁸³

Colomerovo stanovisko začíná nezvykle, když v odstavci č. 2 uvádí, že případ se jeví jednoduše. Věcně se jedná o otázku, zda má Komise

¹⁷⁹ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 75-79.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 82.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 83-89.

¹⁸² Stanovisko generálního advokáta Soudního dvora Damása Ruiz-Jarabo Colomera ze dne 28. ledna 1999. Komise proti AssiDomän Kraft Products AB a ostatní. Věc C-310/97. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=44385&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1126796>.

¹⁸³ Tamtéž.

povinnost zrušit sankce, jejichž neplatnost by mohla být snadno konstatována Soudním dvorem. Generální advokát však zdůrazňuje, že detailnější zkoumání odhalí konflikt mezi dvěma hodnotami: spravedlností a právní jistotou. Colomer tu navrhoval, aby soud rozhodl o meritu věci a předchozí rozhodnutí zrušil.¹⁸⁴ Soud tak opravdu učinil.¹⁸⁵ Originálním jazykem stanoviska je španělština a stanovisko nebylo přeloženo do češtiny.

Citace krásné literatury je hned v naprostém úvodu stanoviska, když jeho první větou je přímá citace Goethovy zásady, že preferuje nespravedlnost před nepořádkem. Toto Colomer vysvětluje tím, že Goethe svým vyjádřením zaujal stanovisko k nejspíš nejkompexnějšímu dilematu práva jako takového, a to tenzí mezi spravedlností a právní jistotou.¹⁸⁶ Je třeba povšimnout si několik momentů v tomto odstavci. Zaprvé je to uvedení přímé citace hned na prvním místě. Zadruhé je to explicitní hodnocení přesvědčivosti tohoto citovaného vyjádření. Zatřetí je to vsuvka ohraničená pomlčkami, vsuvka do věty, která má zcela neoddiskutovatelně osobní charakter. Začtvrté je to navázání autora citace jakožto autority s konkrétním právním dilematem, které Colomer vyhodnocuje jako naprosto zásadní pro právo jako takové.

Zajímavosti dodává této citaci i příslušná poznámka pod čarou. Ta zní následovně: „*In the biography of Goethe which introduces the Spanish version of the complete works of that author (Aguilar, Madrid 1963), Rafael Cansinos Assens says that ‚Order is sacred for Goethe. Anything other than anarchy‘ (p. 268). Goethe also rejects even limited popular suffrage, freedom of the press and free expression of thought (p. 269). He is not therefore a good example for a modern democratic society.*“¹⁸⁷ Je tak zjevné, že v tomto případě slouží citace krásné literatury spíše jako negativní příklad než jako model hodný následování.

¹⁸⁴ Stanovisko generálního advokáta ESD Damása Ruiz-Jarabo Colomera ze dne 28. ledna 1999. Komise proti AssiDomän Kraft Products AB a ostatní. Věc C-310/97.

¹⁸⁵ Rozsudek Soudního dvora ze dne 14. září 1999. Komise proti AssiDomän Kraft Products AB a ostatní. Věc C-310/97. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=44684 & pageIndex=0 & doclang=EN & mode=lst & dir=&occ=first & part=1 & cid=1126796>.

¹⁸⁶ Stanovisko generálního advokáta ESD Damása Ruiz-Jarabo Colomera ze dne 28. ledna 1999. Komise proti AssiDomän Kraft Products AB a ostatní. Věc C-310/97.

¹⁸⁷ Tamtéž.

Za povšimnutí stojí, že v tomto případě jde spíše než o standardní citaci krásné literatury o loci pořádku ve spojení s argumentem autoritou, byť spíše o jeho fotografický negativ. Je tu totiž citován text knihy Goethových sebraných děl, ale konkrétně jde o jeho biografii, která je tam zařazena, nikoliv přímo o některý z jeho textů. Zde navíc navazuje další přímá citace, tentokrát od autora zmiňovaného Goethova životopisu. Colomer tu tedy vědomě vytváří kontrast dvou pohledů na Goethovo chápání úlohy pořádku ve společnosti, a to i na rovině formy vyjádření tohoto pohledu jakožto přímé citace. Právě názornost těchto protikladů mu umožňuje obhájit si závěr, že Goethe není vhodným vzorem. To činí z použité citace vhodný nástroj právního odůvodňování.

Specifické loci mohou být např. i argumenty a fortiori, ad absurdum apod. Jsou to specifické loci specifického publika právnícké obce. Jsou zavedenou technikou, která je akceptována na základě dohody o specifickém právníckém publiku, která dává vzniknout konkrétním konvencím vytvořeným a požadovaným jedním konkrétním publikem, přičemž tyto konvence ho zpětně definují jako specifické publikum. Slouží také jako nástroj iniciace členů publika do jeho fungování. Jedině tato technika potom umožňuje i kritiku takové argumentace, jelikož pouze znalost konvence po iniciaci dává možnost rozpoznat chyby v technice tvorby takové argumentace. V případě, že jsou prezentovány pouze výsledky argumentace bez zachování konvence a s ním spojeného odhalení způsobu její výstavby, dochází k popularizaci argumentace, která však většinou vede k prezentaci argumentů jako faktů i tam, kde se o fakta jednoznačně nejedná.¹⁸⁸ Citace krásné literatury může být využita jako součást loci, zejména potom jako součást argumentu ad absurdum. Nejsilněji se toto projevuje v případě citace autorů absurdní literatury v rozhodnutí ve věci ostrovské požární obecně závazné vyhlášky.¹⁸⁹

Rozhodnutí pléna Ústavního soudu ze dne 19. září 2006, sp. zn. Pl. ÚS 25/06, se týká zrušení právního předpisu na návrh vlády. Návrh byl zamítnut. Závěrem je, že transpozice předpisu o požární ochraně

¹⁸⁸ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 99-100.

¹⁸⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 19. 9. 2006, sp. zn. Pl. ÚS 25/06. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

do obecně závazné vyhlášky podle již existující judikatury nezakládá bez dalšího protiústavnost transponované úpravy, protože může jít o nutnost z hlediska systémových vazeb právního řádu.¹⁹⁰

V tomto případě se jednalo o ostravskou obecně závaznou vyhlášku o požárním řádu, která byla před Ústavním soudem napadena pro překročení pravomoci obce co do určení povinností osob při poskytování přístupu k vodě pro účely hašení požáru. Ústavní soud tu vycházel z toho, že napadená ustanovení obecně závazné vyhlášky jsou identická s textem metodického doporučení ministerstva vnitra k vydání požárních řádů obcí. To znamená, že obec svoji vyhlášku formulovala na základě předpisu téhož ministerstva, které ji potom napadlo před ÚS. Na úplný závěr odstavce shrnujícího tuto situaci ÚS uvedl: „*Ministerstvo vnitra tím vytváří situaci, jež ukazuje, že absurdní svět románů Franze Kafky či Georga Orwella, divadelních her Samuela Becketta či Eugena Ionesca nemusí být a není toliko fikcí, nýbrž začasť je i životní realitou.*“¹⁹¹

V tomto případě použití citace krásné literatury je tak hned několik zásadních momentů. V první řadě je tu citace použita jako osvětlující dokreslení nejsilnějšího argumentu, a totiž shodnosti formulace vyhlášky a metodického doporučení, a v důsledku toho i logiky systému právního řádu. Následné doplnění tohoto argumentu v dalších odstavcích se již jeví jako doplňkové, jelikož konkretizuje jednotlivé argumenty návrhu ministerstva vnitra a poukazuje na jejich absurditu. Tím přitom Ústavní soud navazuje na citaci a dále ji rozvádí, přičemž však prvotní je tu právě poukaz na absurditu situace v podobě citace a až následně jsou použity právní argumenty založené na pozitivně-právní úpravě a judikatuře.

Dále je tu skutečnost, že zde není zmíněno jedno, ale hned více literárních děl více autorů. Autoři zde potom jsou uváděni celým jménem včetně zařazení mezi autory románů a dramatiky. Na druhou stranu zmiňovaná díla nejsou určena jinak než právě uvedením autora a uměleckého směru, do kterého je zařazován. Je nutno zdůraznit, že v tomto konkrétním případě se jedná o směr obecně velmi známý a jeho označení sahá do 60. let 20. stol.

¹⁹⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 19. 9. 2006, sp. zn. Pl. ÚS 25/06. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

¹⁹¹ Tamtéž.

Je tedy zřejmé, že autor použití citace vycházel spíše než z konkrétní znalosti obsahu konkrétních děl daného směru z předpokládaného obecného přehledu čtenáře tohoto soudního rozhodnutí. Pro případ, že by samotný pojem absurdního světa nebyl dostatečně expresivní, doplnil ho ještě o zmínku o Kafkovi, jehož autorita coby vizionáře a literárního génia je všeobecným územ.¹⁹²

Zde by dost dobře mohla daná citace skončit, protože pro dokreslení nepřijatelnosti výkladu ministerstva vnitra je zcela dostatečná. Za daných okolností ostatně není třeba ani určení konkrétních děl, která tu má autor na mysli, ani jejich přesné ozdrojování. V podstatě by to bylo i kontraproduktivní, jelikož čtenář by mohl nabýt dojmu, že nejde o všeobecně platnou pravdu, ale o specifickou záležitost vlastní jenom konkrétnímu románu Franze Kafky. S největší pravděpodobností by přitom takový čtenář tento román ani nikdy předtím nečetl, a tak by konkrétní určení zdroje nebylo ani nijak funkční.

Podobně jako v případě Kafky funguje uvedení příkladu děl George Orwella. Autor tu v podstatě opakuje již použitou figuru s Kafkou, pouze s tím rozdílem, že nově je zmiňovaným autorem Orwell. Mohlo by se to zdát zbytečné, ale má to svoji logiku v opakování již řečeného, a tedy v násobení síly sdělovaného opakováním tvrzení. Byť je jméno autora jiné, zmiňovaný autor má stejné kvality jako první jmenovaný, a tedy ho můžeme považovat za opakování.

V logice tohoto použití citace krásné literatury se ale potom uvedení jmen Samuela Becketta a Eugena Ionesca musí jevit scestné. Nejenže se jedná autory divadelního směru, jenž sice díky známosti uměleckých aktivit Václava Havla není nijak neznámý, ale jinak spadá spíše do oblasti specializovaných uměnovědných znalostí, ale navíc i samotní jmenovaní autoři jsou známi spíše odborné veřejnosti než širšímu publiku. Tím spíše to potom platí o jejich hrách. Nezbyvá tedy než se ptát, co vedlo autora této citace v soudním rozhodnutí právě k takovému výběru, jaký učinil.

Odpověď je v určitém směru paradoxní. Výběr citované krásné literatury v použití v daném odůvodnění totiž nelze připsat pouze autorovi tohoto odůvodnění. V důsledku toho se ani nejedná o jednoznačné použití citace krásné literatury v právním odůvodňování. Jedná se totiž o citaci

¹⁹² Viz např. HAWES, J. *Proč byste měli číst Kafku, než promarníte svůj život*. Vyd. 1. Brno: Host, 2011, 316 s.

právní doktríny, konkrétně o parafrázi vysvětlení obsaženého v monografii *Filozofie práva* od Pavla Holländera.¹⁹³ Ten jakožto příznivce propojování práva a umění jak ve výuce, tak i v odborném psaní často používá příklady z krásné literatury pro dokreslení či vysvětlení svých právních úvah a nejinak je to v případě otázky práv a povinností státu.

Jelikož však publikum daného rozhodnutí pravděpodobně nebude mít tuto vědomost, je nutno hodnotit vhodnost použití této citace bez ní. V takovém případě je použití literární citace v tomto rozhodnutí spíše vhodné, jelikož splňuje podmínky pro výběr některých citovaných autorů, ale jejich hromaděním a nedostatečnou známostí si na vhodnosti ubírá.

Rétorika argumentace v právu má však ještě další specifikum, na které Perelman a Olbrechts-Tyteca výslovně upozorňují. Jde o to, že v případě pozitivního práva je podle jejich názoru argumentace uzavřeným systémem omezeným textem právního předpisu. Tento text je výchozím bodem právní argumentace a formuje tak sám o sobě své vlastní specifické publikum. Dostává se tedy na úroveň faktu. Na druhou stranu je tu řídká, přesto reálná možnost zpochybnění nezpochybnitelnosti takového právního předpisu, a to min. v konkrétním případě. Koneckonců i autoři *Nové rétoriky* připomínají, že i soudce podléhá argumentaci, která je mu předložena coby členu specifického, a to nejen právníckého, či univerzálního publika. I mimo-právní argumenty ho mohou efektivně přesvědčit o možnosti jiného úhlu pohledu nebo dokonce o zcela nových argumentech, které přes počáteční nezvyklost lze vnést i do existující konvence v argumentaci.¹⁹⁴ Sem můžeme zařadit v podstatě všechny literární citace v rozhodnutích ÚS ohledně návrhů na zrušení právního předpisu. Příkladem tak může být např. zrušení tzv. Lázeňské vyhlášky.

Ve věci se sp. zn. Pl. ÚS 43/13 rozhodl Ústavní soud dne 25. března 2014 v plénu tak, že tzv. lázeňská vyhláška se ruší. Odůvodnil to tím, že není možné vymezit obsah ústavně zaručeného práva na bezplatnou zdravotní péči na základě veřejného pojištění podzákonným právním předpisem.¹⁹⁵

¹⁹³ HOLLÄNDER, 2006, op. cit., s. 178.

¹⁹⁴ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 100-104.

¹⁹⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 25. 3. 2014, sp. zn. Pl. ÚS 43/13. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

K právnímu názoru navrhovatelů se připojil i veřejný ochránce práv. V přehledně strukturovaném a relativně stručném odůvodnění vychází soud pouze z tradičních právních pramenů a vystačí si s výkladem českých právních předpisů a vlastní judikatury. Tento způsob odůvodnění se přitom jeví zcela příhodný, vzhledem k tomu, že se nejedná o hard case, byť s širším společenským dopadem.

Soudce Stanislav Balík však ve svém odlišném stanovisku naznačuje, že Ústavní soud zde nerespektoval vlastní judikaturu a navíc porušil zásadu ekonomie řízení. Do logiky tohoto jeho postoje tak zapadá i jeho použití citace krásné literatury. Ta je uvedena na samém konci stanoviska a zní takto: „*Moudrý dědeček, o němž byla již řeč shora, by jistě četl vnoučkovi rozšafné Werichovo Fimfárum. V pobádce o Palečkovi by pak spolu narazili na napomenutí, které uštědřil vůdce lupičů František. Jizva svému druhovi Krvežžíznivému poté, kdy tento na Palečkovu adresu chroptil: „Měli jsme ho rozmačkat, rozdrtit, rozmáznout!“ Fulltextová odpověď (srov. WERICH, Jan, Fimfárum. Praha: Albatros 1997, s. 102) budiž nedílnou součástí tohoto odlišného stanoviska...*“¹⁹⁶

V tomto případě je nejasné, zda se jedná o hard case či nikoliv. Soudce Balík vybral autora s dostatečnou literární i společenskou autoritou a dostatečně známé dílo. Tento aspekt ještě posílil přímou citací. Nezvyklá je však jeho volba neuvést citovanou pasáž celou a ohledně odpovědi odkázat pouze na zdroj, byť opatřený všemi potřebnými bibliografickými údaji. Citace se vztahuje k hodnocení postupu Ústavního soudu vůči zákonodárci, nikoliv věcně k řešení situaci v lázeňství. Dá se tak dovodit, že se jedná jak o aluzi budující pocit sounáležitosti řečníka s publikem, tak i o anti-model chování. V tomto ohledu je použití literární citace na místě.

3.1.5 Loci communes

Vraťme se však k otázce publika. Vedle specializovaného specifického publika lze uvažovat o publiku specifikovaném konkrétní diskusí. Předpokladem argumentace je tu přístupnost posluchačů argumentaci, která je jim předkládána. V případě povinnosti publika k této otevřenosti to není problém, ten však nastává, když taková povinnost neexistuje. V tu chvíli se z přístupnosti

¹⁹⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 25. 3. 2014, sp. zn. Pl. ÚS 43/13. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

stává pouhý předpoklad a je pouze na řečníkovi, zda ho promění ve skutečnost.¹⁹⁷ Zde by se mohlo zdát, že v právu je vždy povinnost daná. Je však třeba si uvědomit, že ve složitých případech může dojít a dochází k pochybnostem o tom, zda je daná otázka otázkou právní. Potom je již na počátku daná spíše povinnost řečníka přesvědčit publikum o oprávněnosti samotné existence dané argumentace.

Jednou z cest, jak k takovému přesvědčení dojít, je použití argumentu ad hominem. I ten můžeme vidět jako specifické loci, které i přes svůj obecný charakter spadá i do právní konvence argumentace. Perelman a Olbrechts-Tyteca v souladu se svým chápáním otázky publika argumentace rozlišují mezi argumenty ad hominem a ad humanitatem, když první vztahují ke specifickému publiku a druhý k univerzálnímu. S určitým odhlédnutím od nároků na charakteristiku univerzálního publika lze argumentaci ad humanitatem přisoudit např. filozofii. Argumenty ad hominem se pak vztahují ke konkrétní osobě, případně publiku s určitou společnou charakteristikou, a jako takové jsou často přijímány rozporuplně.¹⁹⁸ V logice teorie Nové rétoriky tomu tak však nutně být nemusí. Argument ad hominem není totéž co argument ad personam, který útočí na osobu oponenta v argumentaci, ani petitio principii, přičemž obě jsou chybami v argumentaci.¹⁹⁹ Argument ad hominem využívá řečnickovy znalosti publika a v ideálním případě vede ke zvýšení efektivity přesvědčování. Pokud tedy neobsahuje jiné vady, a to např. nepravdivost premis, není nutně chybný. Příkladem může být poukaz na chybu závěru ve většinovém stanovisku, kde byt' nepřímé, ale i přesto soudce Jan Musil zpochybňuje úsudek autorů většinového vóta.²⁰⁰

Ústavní soud rozhodl rozsudkem ze dne 6. června 2006, sp. zn. III. ÚS 291/03, tak, že usnesení Nejvyššího soudu a rozsudek Krajského soudu v Praze se ruší z důvodu porušení základního práva stěžovatele na osobní svobodu zaručeného čl. 8 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.²⁰¹

197 PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 104-110.

198 Tamtéž, s. 111.

199 Tamtéž, s. 112-114.

200 Nález Ústavního soudu ze dne 6. 6. 2006, sp. zn. III. ÚS 291/03. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

201 Nález Ústavního soudu ze dne 6. 6. 2006, sp. zn. III. ÚS 291/03.

Odůvodnění je v tomto případě doplněno o odlišné stanovisko soudce Jana Musila. Právní věta rozhodnutí shrnuje, že účel kontroly předstíraného převodu ze strany státního zástupce má vyloučit pochybnosti o zneužití tohoto prostředku a u ochrany svědka s tímto převodem související je třeba využít test proporcionality. Pokud je tedy toto porušeno, znamená to porušení práva na spravedlivý proces.

V tomto případě byl stěžovatel odsouzen za spáchání trestného činu padělání a pozměňování peněz, za což mu byl uložen trest odnětí svobody v délce trvání dvanácti roků ve věznici s ostrahou. Stěžovatel tvrdil, že šlo o policejní provokaci a že vyslechnutím policejních agentů v režimu utajených svědků byl poškozen na svém právu na spravedlivý proces. Ústavní soud potom rozhodl, že tato eventualita nebyla vyvrácena, a proto rozhodnutí zrušil.

Citace krásné literatury byla v tomto případě použita v odlišném stanovisku, kde soudce Jan Musil hodnotí požadavek Ústavního soudu, aby obecné soudy rozptýlily podezření z policejní provokace, za obtížně splnitelný, ne-li nemožný úkol. Tuto ústřední myšlenku přitom hned nato dokresluje tvrzením, že „je *notoricky známou skutečností, že tzv. „teoreticky možných verzí případu“ (tj. verzí, jejichž existenci hypoteticky připouštějí pravidla formální logiky), je zpravidla obrovně množství. Beletristickým příkladem takové teoreticky možné verze je známé vyústění detektivních románů, že „vrahem je zahradník“; taková verze je sice literárně efektní, ale naprosto nevystihuje realitu skutečné kriminality.“ Toto dále vysvětluje tím, že takové pojetí by zcela paralyzovalo práci policie a trestní justice a poukazuje na zákonnou zásadu, „*podle níž „orgány činné v trestním řízení objasňují způsobem uvedeným v tomto zákoně i bez návrhu stran stejně pečlivě okolnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch osoby, proti níž se řízení vede“ (§ 2 odst. 5 tr. řádu),*²⁰² již interpretuje v tom smyslu, že to neznamená, „*že by se tyto orgány musely zabývat jakoukoli předkládanou verzí případu, tedy i takovou, která je vyvrácena důkazem opakem.*²⁰³ Specifické v tomto případě je, že není citováno konkrétní literární dílo, ale literární (případně meta-literární) žánr jako celek a jedno z jeho pravidel. Používáno je přitom jako příklad opaku toho, co platí v reálném světě. Z podstaty věci tu nemůže být použita konkrétní citace, natož s uvedením zdroje. Tuto funkci tu však plní záměrně*

²⁰² Nález Ústavního soudu ze dne 6. 6. 2006, sp. zn. III. ÚS 291/03.

²⁰³ Tamtéž.

použité klišé o zahradníkovi. Tentokrát přitom citace krásné literatury neslouží jako dokreslení konkrétní pozitivně-právní úpravy, ale jako ukázka toho, jak praxe trestního práva nemůže fungovat.

Konsekvencialistický argument soudce Jana Musila je tak bez předchozího navázání na konkrétní právní ustanovení zdůrazněn poukazem na praxi detektivních románů, jež často právě tuto praxi popisují. Lze dokonce uvažovat o tom, že z omylu vlastního autorům těchto literárních děl ironicky viní i autory většinového stanoviska, vůči kterému dissent směřuje. Síla tohoto přirovnání je přitom posílena poukazem na „známost“ takových vyústění a jejich „literární efektnost.“ Až následně je toto podpořeno poukazem na zákonnou zásadu trestního práva a její pozitivně-právní zakotvení.

Vzhledem k vymezování hranic pravomocí státní moci v kontrastu ochraně základních práv a svobod v tomto případě lze mluvit o jeho povaze hard case, čemuž ostatně odpovídá i závěr, ke kterému ÚS došel. Autor citace tak naplnil pravidlo pro určení případu, ve kterém je citace krásné literatury vhodná. S jeho výběrem citovaného díla je to však již složitější. Nejedná se totiž o klasickou citaci krásné literatury, protože tu soudce pracuje s druhovým názvem literárního žánru a s ním běžně spojovanou konvencí. Nutně tak klade důraz na skutečnou všeobecnou známost této kulturní realie. Z námi naznačeného modelu se tedy toto použití citace krásné literatury vymyká, dosahuje však potřebného efektu přesvědčivosti právě díky právě zmiňovanému důrazu na znalosti publika. Tím vyrovnává nedostatek autority citovaného díla plynoucí z příslušnosti k literárnímu kánonu. Použití literární citace je tak v tomto případě vhodné.

Další specifickou otázkou je výběr dat pro argumentaci. Pro účely odůvodňování krásnou literaturou je přitom v tomto ohledu zásadní využívání tzv. epitetů. Epiteton je přívlastek přiřazený podstatnému jménu tak, že řečník zdůrazní určitou kvalitu a vyjádří tím svůj subjektivní názor, který však dává k posouzení o obecnější platnosti. V kontextu citací krásné literatury v právním odůvodňování je to např. označení citovaného díla za slavné nebo kvalitní. Z analyzovaných rozhodnutí v praktické části této práce lze jmenovat např. označení zdroje citace za slavný soudcem Pavlem Holländerem ve věci regulačních poplatků („*Na uvedené nejasnosti reaguje náleží tvrzeňím,*

dle něbož regulační poplatky představují pojem (kategorii) sui generis. Tato argumentace připomíná pasáže ze slavné knihy Patricka Ryana, „Jak jsem vybral válku“, a to Goodbodyovský úkrok stranou.“²⁰⁴

Použitím epitetu se tvrzení hodnotově a emočně zabarvuje a zároveň se vytváří klasifikace, často propojená s hierarchií. Je to způsob nakládání s daty, nikoliv data samotná, což je třeba si uvědomovat v postavení řečníka i posluchače. Pokud je toto zachováno a rozdíl je rozpoznatelný, není důvod toto zapovídat. Koneckonců, Perelman a Olbrechts-Tyteca přímo přiznávají, že jsou to hodnoty publika, prestiž řečníka a jazyk, který používá, co dává argumentaci její přesvědčivost.²⁰⁵

Rétorika podle Nové rétoriky není umělou a vyumělkovanou disciplínou odtrženou od reality, zahleděnou do sebe samé a svých estetických kvalit. Proto zde nezpochybnitelnou roli hraje diskurz. Mezi součásti diskurzu lze řadit i limity projevu. Sem patří i omezenost časem, která je daná konvencí, technickými vlastnostmi média apod. a řečník musí vynaložit veškeré úsilí na co nejlepší využití tohoto prostoru. Zde je na místě připomenout nutnost nalezení rovnováhy mezi únosným rozsahem rozhodnutí a jeho nutnou detailností. Příkladem může být právě zmiňované rozhodnutí o regulačních poplatcích, které si svým nezvyklým rozsahem již předem komplikuje situaci.²⁰⁶ Podobně potom vyznívá i rozhodnutí ohledně zveřejňování informace o komunistické minulosti soudců.

Nálezem se sp. zn. I. ÚS 517/10 rozhodl Ústavní soud dne 15. 11. 2010 v senátě složeném z předsedy Vojena Güttlera a soudců Františka Duchoně a Ivany Janů o tom, že informace o členství soudců v KSČ je „součástí (minimálně i) veřejné sféry“,²⁰⁷ a tedy že ni dopadá základní právo na informace.²⁰⁸ Odůvodnil to tím, že jde o klíčovou součást důvěry veřejnosti v justici a že smyslem poskytnutí této informace je umožnění participace občanské společnosti na věcech veřejných. Z toho potom odvodil, že v dané věci je legitimní zájem na poskytnutí požadovaných informací.

²⁰⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 28. května 2008, sp. zn. Pl. ÚS 1/08.

²⁰⁵ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 116-133.

²⁰⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 28. května 2008, sp. zn. Pl. ÚS 1/08.

²⁰⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 15. listopadu, sp. zn. I. ÚS 517/10. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

²⁰⁸ Tamtéž.

Ve svém velmi rozsáhlém odůvodnění čítajícím téměř 78 normostran se soud pustil do nestandardně multidisciplinárních úvah, a to zejména na téma vypořádávání se s minulostí. Rozhodnutí obsahuje kratší citace Masaryka, Poppera i Emersona, velmi rozsáhlou přímou citaci Jasperse (zabírá téměř tři normostrany), dále zmíněn je také sociologický Thomasův teorém, žurnalistické články z médií nebo internetu. Tyto citace se přitom prolínají celým odůvodněním. Velký prostor, sahající od odst. 103 až po odst. 113 (což je téměř devět normostran textu), je také věnován komparaci přístupů vyrovnávání se s minulostí v různých evropských státech. Tento nezvyklý výběr zdrojů právního odůvodnění přitom autoři rozhodnutí explicitně vysvětlují v odst. 11: „*Již na tomto místě považuje Ústavní soud za vhodné konstatovat, že poměrně značný rozsah odůvodnění tohoto nálezu je dán mimořádnou důležitostí zkoumané problematiky pro budování demokratického právního státu, ke kterému neodmyslitelně patří i upřímná snaha o vyrovnání se s totalitní minulostí a související potřeba podpory otevřené veřejné diskuse, jakož i tomu odpovídající nutnost pojednat věc ústavněprávně pokud možno komplexně, tedy včetně obsáhlejších úvah a citací právněfilozofického, historického a komparativního charakteru.*“²⁰⁹

V daném případě je tedy nepochybné, že se jedná o hard case, navíc s nesporným širším společenským přesahem. I tak však měli rozhodující soudci potřebu výslovně vyjádřit, že jejich nestandardní styl odůvodnění je potřebný, a to vzhledem ke specifické povaze řešeného případu. Z jejich vysvětlení lze přitom dovodit, že mezi takové nadstandardní zdroje odůvodňování soudních rozhodnutí patří právněfilozofické, historické a komparativní poznatky. Co tu neuvádějí, je krásná literatura. Přesto jednu citaci krásné literatury rozhodnutí v části o důležitosti transparentnosti obsahuje: „*(v) zásadě se jedná o odstraňování bariér, které jsou neodůvodněně kladeny navzdory úsilí o pravdivé poznání a počtení se z minulosti, která, řečeno slovy spisovatele Exupéryho, je vždy zrozením dneška.*“²¹⁰

Tato citace je použita ve většinovém stanovisku, v odst. 87, tedy zhruba ve třetině rozhodnutí. Nejsou tu uvedeny bibliografické údaje zdroje, který navíc ani v textu není určen jinak než pouhým zmíněním jména autora. Jedná se však o autora, jehož literární ani společenská autorita nejsou zpochybňovány, prošel testem času a jehož dílo jako

²⁰⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 15. listopadu, sp. zn. I. ÚS 517/10.

²¹⁰ Tamtéž.

celek je veřejnosti alespoň povrchně známé. V případě zkoumaného rozhodnutí, kde je nepřímá citace zmíněna nikoliv pro svůj obsah související s případem, ale pro svoji přesvědčivou formu, tedy použití citace v roli všeobecného citátu buduje spíše sounáležitost řečníka s publikem, než že by sloužilo jako příklad. Volba Exupéryho jakožto citovaného autora je tedy v souladu s naším ideálním modelem literárních citací v soudním odůvodňování. Nedostatek určení a tedy i známosti citovaného díla je vyvážen nepřímou citací, která ob stojí sama o sobě. Pokud by se jednalo o jedinou citaci krásné literatury v odůvodnění nebo jednu z mála, bylo by možné ji hodnotit jako velmi vhodnou. V kontextu celého rozhodnutí, kde nalezneme velké množství různorodých neprávních zdrojů odůvodňování, se však její význam zmenšuje, jak její efekt zaniká. Jedná se tak pouze o spíše vhodné použití citace krásné literatury v právním odůvodňování.

Mezi techniky odůvodňování založené na mnohosti dále patří např. opakování, akumulování, rozkreslení do detailů nebo vytváření paralel.²¹¹ Právě paralely jsou v případě citace krásné literatury často využívaným prostředkem, např. v praxi stanovisek generálního advokáta Colomera a jeho příměrů případů k zápletkám Balzacových, Camusových nebo Sartrových děl.²¹²

V případě s č. j. C- 1/04, Susanne Staubitz-Schreiber, použil citaci krásné literatury generální advokát Damás Ruiz-Jarabo Colomer ve svém stanovisku ze dne 6. září 2005. Věcně šlo o otázku změny sídla dlužníka v insolvenčním řízení a vliv této změny na věcnou příslušnost soudu. Generální advokát došel k závěru, že změna sídla po podání návrhu nemá na příslušnost k jeho projednání vliv.²¹³ Soud mu dal později za pravdu.²¹⁴

²¹¹ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 142-148.

²¹² Viz např. rozsudek soudního dvora (velkého senátu) ze dne 17. ledna 2006. Susanne Staubitz-Schreiber. Věc C 1/04.

²¹³ Stanovisko generálního advokáta Dámasy Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 6. září 2005. Susanne Staubitz-Schreiber. Věc C 1/04. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=59558&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=632973>

²¹⁴ Rozsudek soudního dvora (velkého senátu) ze dne 17. ledna 2006. Susanne Staubitz-Schreiber. Věc C 1/04. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=57812&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1143926>.

Originálním jazykem stanoviska je španělština. Hned v prvním odstavci stanoviska tu generální advokát používá odkaz na Balzacova Césara Birotteaua, když srovnává stav popisovaný v tomto díle se stavem v současnosti. Citace zní takto: „*Současná právní úprava tak neblabě věcí, jakou je přílišné zadlužení především jednotlivců, ať již vykonávají, či nikoli podnikatelskou nebo jinou výrobnou činnost, má daleko do patosu, jímž Honoré de Balzac mistrně vyjádřil utrpení Césara Birotteaua, když se dostal do situace, kdy musel čelit svým věřitelům*(2); *díky své bouřevnatosti se tato románová postava, zřbavená ctí, práv a skrovného majetku, který jí zanechal notář Roguin, vzpamatovala z této těžké situace a splatila jeden po druhém své dluhy, což byla již v tehdejší době neobvyklá praxe. Není důstojné, jak napsal autor v první verzi díla v roce 1833, aby byla obdivuhodná čestnost pana Birotteaua uváděna jako příklad „bêtise de la vertu“ (,neboť přestože představuje riziko pro každého věřitele, ekonomické jistota obchodního styku) a právní pacta sunt servanda) důvody nabádají vytvořit právní rámec, který by zajistil rovněž na evropské úrovni vymahatelnost pohledávek.*“^{e15}

V prvním souvětí odstavce toto srovnání pouze stručně představuje, v druhém ho dále rozebírá a jmenuje další postavy románu a představuje jejich chování. V poznámce pod čarou k této citaci potom následuje přesná citace zdroje včetně odkazu na konkrétní stránky („*Balzac, H. de, „Histoire de la grandeur et de la décadence de César Birotteau, marchand parfumeur, adjoint au maire du deuxième arrondissement de Paris, chevalier de la Légion d'honneur, etc.“, vydaná poprvé v roce 1838; brožované vydání s titulem „César Birotteau“, vyd. Garnier Flammarion, Paříž 1995, zvlášť kapitola XVI, s. 353 a násl.*“)²¹⁶ V druhém odstavci stanoviska potom generální advokát nadále pracuje s touto analogií, když poukazuje právě na zásadní rozdíly mezi situací postavy Balzacova románu a dnešní evropskou právní ochranou věřitelů. V tomto případě již není citace v poznámce pod čarou použita.

V šestém odstavci stanoviska potom přichází další dílo krásné literatury, tentokrát Kafkova *Proména*. Ruiz-Jarabo Colomer tu poukazuje na specifickou povahu vývoje evropského insolvenčního práva, když ho označuje za „kafkovské“ („*Vývoj právní úpravy úpadkového řízení v právu Společenství se vyznačuje „kafkovskými“ rysy, ne snad proto, že by byl*

²¹⁵ Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 6. září 2005. Susanne Staubitz-Schreiber. Věc C 1/04.

²¹⁶ Tamtéž.

zdlouhavý, ale proto, že docházelo k neustálým změnám návrhu úmluvy, které měly podstatný vliv na její vývoj, stejně jako tomu bylo v případě proměny Řehoře Samsy(4)“²¹⁷). Vzápětí po použití tohoto přívlastku následuje vysvětlení této myšlenky vztažené k ději románu včetně jmenování hlavní postavy Řehoře Samsy.

Citace v poznámce pod čarou potom obsahuje hned několik zajímavých údajů: „*V knize „Proměna“ Franze Kafky (promován doktorem práv na pražské univerzitě), napsané v roce 1912 a vydané v roce 1916, brdina nakonec skončí tragicky, protože poté, co se proměnil v určitý druh brouka a rozhodl se přestat jíst, v naprosté samotě umírá; Kafka, F., „Die Verwandlung“, vydání Marjorie L. Hoover, vyd. W. W. Norton & Company, Inc., New York, 1960, s. 57 a násl.“²¹⁸ Generální advokát tu zjevně považuje za nezbytné uvést, že autorem díla byl doktor práv z Karlovy univerzity i že bylo napsáno v r. 1912 a vydáno až v r. 1916. Vedle toho vysvětluje rozuzlení díla, aby až poté uvedl bibliografické údaje. Zajímavostí je, že jak v originálním španělském znění, tak i v ostatních jazykových variantách je citováno německé znění díla, vydané v New Yorku (stejně jako u předchozí citace je pokaždé zachováno francouzské znění originálu). Lze tak shrnout, že Balzac je citován hned v úvodu a je tu popisován příběh konkrétní postavy Césara Birotteaua (v odst. 1), avšak z toho vycházející z příkladu použitelný právní výklad případu není blíže dovysvětlen (odst. 2), tudíž je třeba znalost románu. Román je citován v poznámce pod čarou s důrazem na časové souvislosti jeho vydání, které jsou zmíněny i v samotném textu stanoviska, takže není pochyby o jejich specifickém významu z pohledu autora. V části stanoviska věnované právnímu rámci případu, konkrétně historickému vývoji relevantní právní úpravy, je použit přívlastek “kafkovský”. Byť lze pochybovat o tom, zda v takovém případě jde o citaci krásné literatury, v tomto konkrétním kontextu o tom není pochyb. Hned poté je totiž použito jméno hlavní postavy Kafkova románu *Proměna*, Řehoře Samsy. V obou případech je dodržen námi vytyčený model vhodného použití citace krásné literatury jak co do obsahu, tak co do formy. Použití literárních citací ve stanovisku tak lze hodnotit jako vhodné.*

²¹⁷ Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 6. září 2005. Susanne Staubitz-Schreiber. Věc C 1/04.

²¹⁸ Tamtéž.

Tímto se dostáváme k otázce stylu argumentace. Specifickou otázkou je neutralita projevu. Mohlo by se zdát, že čím objektivněji je projev nastaven, tím je neutrálnější, a tedy přesvědčivější. Neutralita projevu je však i vzhledem k chápání univerzálního publika a faktů téměř vyloučena (vždy je tu omezení kulturním základem argumentace), tudíž je třeba se vypořádat i se zaujatostí projevu. Ta není opět nijak závadná, naopak pomáhá budovat communion sdílené řečníkem a publikem. Otázka stylu argumentace je totiž spjata s kulturním prostředím, ve kterém se argumentace odehrává, je určena konvencemi techniky projevu i možnostmi řečníka je překročit. Je dokonce omezena ještě specifitěji potřebami communion v konkrétních sociálních skupinách. Své místo v argumentaci tak nacházejí i klišé, kulturně sdílená určitou skupinou, všem jejím členům srozumitelná, byť ne nutně sdílená co do obsahu. Rizikem potom zůstává odmítnutí klišé a z něho vyplývající oslabení přesvědčivosti projevu. Příkladem může být Colomerova úvaha o vejci a slepici ve stanovisku o uchovávání osobních dat.²¹⁹

V dalším ze stanovisek generálního advokáta Damása Ruiz-Jarabo Colomera, tentokrát ve věci č. j. C 553/07, *College van burgemeester en wethouders van Rotterdam* proti M. E. E. Rijkeboer, ze dne 22. prosince 2008, je opětovně použita citace díla Marcela Prousta.²²⁰ Věcně se v případě jednalo o předběžnou otázku položenou *College van burgemeester en wethouders van Rotterdam* ohledně ochrany osobních dat, konkrétně doby do jejich smazání a lhůty pro výkon práva na přístup. Colomer došel k závěru, že lhůta pro výmaz použitelná na údaje o zpracování se shoduje s lhůtou stanovenou pro osobní údaje.²²¹ Soud mu v tomto nepřisvědčil.²²²

²¹⁹ Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jarabo Colomera ze dne dne 22. prosince 2008. *College van burgemeester en wethouders van Rotterdam* proti M. E. E. Rijkeboer. Věc C-553/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=74304 & pageIndex=0 & doclang=CS & mode=lst & dir=&occ=first & part=1 & cid=1126796>.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ Tamtéž.

²²² Rozsudek soudního dvora (třetího senátu) ze dne 7. května 2009. *College van burgemeester en wethouders van Rotterdam* proti M. E. E. Rijkeboer. Věc C-553/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=74028 & pageIndex=0 & doclang=CS & mode=lst & dir=&occ=first & part=1 & cid=1126796>.

Jak je Colomerovým zvykem při používání citace krásné literatury, umisťuje ji hned na úvod svého stanoviska, tentokrát do druhého odstavce. Jedná se spíše o autorovu parafrázi myšlenky v dílu obsažené a samotné dílo krásné literatury, ze kterého tu čerpá, není přítom v samotném textu nijak zmiňováno. Zní následovně: „*Likvidace údajů představuje v zásadě ochrannou činnost. Vyvolává však odlišné důsledky, protože spolu s rejstříky mizí také stopy jejich použití. Ten, kdo je zdanlivě chráněn, bývá totiž také poškozen, neboť se nikdy nedozví, jak s jeho osobními údaji nakládal jejich držitel(3).*“²²³ Příslušná poznámka pod čarou č. 3 potom uvádí toto: „*Obnova paměti i záchrana dat, s nimiž bylo nakládáno v souladu nebo v rozporu s právem, představuje choulostivou práci. Mazání stop minulosti je třeba provádět opatrně, stejně jako to žádá Proust, když poukazuje na vyvolávací schopnost vzpomínky, neboť „místa, která jsme znávali, nenáleží jen světu prostoru, kam je pro usnadnění umisťujeme. Byla jen úzkým výsekem mezi souvislými dojmy, vytvářejícími náš tehdejší život; vzpomínka na určitý obraz je pouhý stesk po určité chvíli; a domy, cesty, aleje jsou, žel, prchavé jako léta.“ M. Proust, Hledání ztraceného času. Odeon, Praha 1979, s. 389, přeložil Prokop Voskovec.*“²²⁴

Pokud bychom měli určit pracovní název odstavce stanoviska, k němuž se vztahuje právě citovaná poznámka pod čarou s výslovnou citací Proustova *Hledání ztraceného času*, bylo by to nejpravděpodobněji slovní spojení „stopy času.“ Zjevně na základě této asociace, vyplývající z použití slova „stopy“, vystavěl Colomer svoji úvahu kolem možných důsledků uchovávání údajů na paměť jednotlivce i veřejnosti jako takové. Legitimitu této své úvaze přitom autor dodává vysvětlením, obsaženým v poznámce pod čarou. Tomu je věnován poměrně velký prostor a vedle Colomerovy vlastní parafráze obsahuje i přímou citaci Proustova textu. Jak je Colomerovým zvykem, následují kompletní bibliografické údaje ke zdroji této přímé citace, v anglické verzi anglického překladu, v české verzi českého. Celkově lze tuto citaci hodnotit jako vhodně použitou.

Následující kulturní odkazy nejsou citacemi krásné literatury, vypovídají ale mnohé o způsobu, kterým Colomer pracuje s kulturním

²²³ Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jarabo Colomera ze dne dne 22. prosince 2008. College van burgemeester en wethouders van Rotterdam proti M. E. E. Rijkeboer. Věc C-553/07.

²²⁴ Tamtéž.

kontextem řešeného případu. V odstavci 30 svého stanoviska zmiňuje dilema o vejci a slepici tak, že ho vzápětí prováže s Aristotelovou teorií. V příslušné poznámce pod čarou potom jako zdroj této úvahy uvádí *The New Encyclopedia Britannica*. Následně v odstavci 31 dokazuje svůj um v nakládání s citacemi kulturního základu, když konečně propojuje svoji věcnou právní argumentaci s (v úvodu představenou) otázkou prvenství vejce nebo slepice. Uvádí totiž toto: „*Avšak soudy nepožívají svobody myšlení filosofa a musí se snažit dát odpověď, i když nebude vždy nejvýstižnější. Proto stejně jako existují vědci, kteří zaujali pozici ve věcném boji mezi slepicemi a vejci*(34), *kloním se k návrhu řešení konfliktu mezi články 6 a 12 směrnice 95/46.*“²²⁵ To, koho myslel těmi vědci, vysvětluje Colomer v poznámce pod čarou č. 34: „*Hawking, S., A, Stručná historie času. Argo, Praha 2007, se vyslovuje ve prospěch vejce. Toto tvrzení vyvolává zřejmé teologické důsledky, které zde přirozeně není namístě rozvíjet.*“²²⁶

Zde je třeba uvědomit si několik zásadních rysů Colomerova postupu. Hlavní linii jeho odůvodnění tvoří nezpochybnitelně právní argumenty, zejména pak úvahy o rozporu dvou ustanovení směrnice 95/46, a ty jsou pouze dokreslovány kulturními odkazy. Colomer tak tvoří před svým publikem obrazy složené vždy z právního i kulturního obsahu a tyto obrazy posléze staví na sebe tak, aby se v poslední vrstvě vrátil zároveň na začátek a uzavřel tak pointou svůj patrně vědomě připravovaný dramatický oblouk. Ve volbě použitých odkazů ukazuje Colomer jak znalost pravidel kánonu Law and Literature, tak kreativní přístup v jejich projování s populární kulturou, v tomto případě zastoupenou úvahou o vejci a slepici a paradoxně i vědeckou publikací Stephena Hawkinga. Je totiž nasnadě, že i pokud pro Colomera samotného může jít o citaci vědecké literatury, pro širší publikum je Hawking znám spíše z populárně uměleckých děl, jako je jeho filmový životopis, než pro obsah svých vědeckých publikací.

Specifickým příkladem je potom přísloví, které v sobě koncentruje určité obecně sdílené vědění a rovněž tato konkrétní forma je publiku známá. Stává se tak loci, které lze použít jako výchozí bod argumentace. Jejich

²²⁵ Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jarabo Colomera ze dne dne 22. prosince 2008. College van burgemeester en wethouders van Rotterdam proti M. E. E. Rijkeboer. Věc C-553/07.

²²⁶ Tamtéž.

přesvědčovací síla je o to silnější, oč známější a setrvalejší je jeho užívání. V tom je jeho výhoda oproti citátům, sloganům či novým rčením, jimž chybí autorita daná testem času a jejich podstatou není obsah vyjadřující hodnotu, ale schopnost upoutání pozornosti publika svou formou, nikoliv obsahem.²²⁷ Na tento prostředek lze narazit i v českém právním odůvodňování, často potom v odlišných stanoviscích soudce Stanislava Balíka.²²⁸

Ohledně návrhu na zrušení části zákona č. 427/2003 Sb., kterým se pro rok 2004 stanovilo mimořádné opatření při určování výše platu a některých náhrad výdajů spojených s výkonem funkce představitelů státní moci a některých státních orgánů, poslanců Evropského parlamentu, soudců a státních zástupců, výše dalšího platu těchto osob za první pololetí roku 2004, rozhodl Ústavní soud nálezem č. j. Pl. ÚS 43/04 ze dne 30. srpna 2005 tak, že se napadená ustanovení ruší.²²⁹ Citace krásné literatury je tu obsažena v odlišném stanovisku soudce Stanislava Balíka a zní takto: „*Důvodem, proč jsem blasoval pro přijatý výrok, není tedy ani v nejmenším obava, že by snad aplikace zrušeného ustanovení bývala mohla ovlivnit nezávislost soudcovského rozhodování, ale okolnost, že o odejmutí dalšího platu soudců se zákonodárce pokoušel úspěšně či neúspěšně vícekrát, pravidelně a s krátkou periodicitou. Jistě to připomene lidové přísloví z Florencie z období před vystoupením Savonarolovým, které pravilo, že „večer se florentské zákony tvoří, ráno je už však konšelé boří.“ (srov. J. Macek, *Italská renesance*, Praha 1965, str. 100). Tento nešvar pochopitelně kritizoval ve vztahu k související právní nejistotě i Dante Alighieri (srov. Dante Alighieri, *Božská komedie, Očistec. Zpěv VI. 139 - 151*, Praha 1998, str. 211.)²³⁰*

V první řadě je třeba zdůraznit, že se jedná o hard case, kterému byla věnována velká mediální pozornost. Vzhledem k jeho praktickému dopadu se jedná i o politicky velmi vlivné téma. Jde tedy o případ, v němž citaci krásné literatury v principu použít lze, protože širší kulturní přesah je tu zřejmý. Citace je použita v odlišném stanovisku, což je přirozené vzhledem k tomu, že právě odlišná stanoviska k tomu otevírají větší prostor. To je dáno dvěma důvody. Zaprvé je styl jeho odůvodnění závislý pouze na disentuujícím soudci, takže se může

227 PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 163-167.

228 Viz např. náleží Ústavního soudu ze dne 30. srpna 2005, sp. zn. Pl. ÚS 43/04.

229 Nález Ústavního soudu ze dne 30. srpna 2005, sp. zn. Pl. ÚS 43/04. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

230 Nález Ústavního soudu ze dne 30. srpna 2005, sp. zn. Pl. ÚS 43/04.

přiblížit stylu odůvodnění v systému common law, kterému jsou mimoprávní argumenty bližší. Zadržet, dissent neprochází schvalováním od ostatních soudců, což by v případě nevyhnutelně subjektivně vybraných citací vedlo k pravděpodobnému vynechání citace proto, že by se na ní všichni zainteresovaní neshodli.

Soudce Stanislav Balík tu vybral citaci *Božské komedie* od Danta Alighieriho, tedy dílo i autora s dostatečnou mezinárodní autoritou, aby je bylo možno citovat v právním odůvodnění. Nedostatek vazby na český kontext tu tak není na škodu. Otázkou je však skutečná znalost tohoto díla mezi publikem, které má být stanoviskem přesvědčeno. Soudce tu proto volí nezvyklou cestu navázání této citace na florentské přísloví, které cituje přímou citací. Přísloví tak i přes svoji neznámost v našem prostředí funguje, protože působí samo o sobě jako svébytný text a publikum může samo posoudit sdělení, které soudce prostřednictvím tohoto odkazu sděluje. Kladně je třeba hodnotit přesné uvedení zdroje, odkud autor přímou citací čerpá, protože to hypoteticky umožňuje kontrolu takového tvrzení. Tuto svoji úvahu následně soudce propojí s právní jistotou, aby teprve následně dodal, že tak to viděl už Alighieri. To, že si je soudce vědom specifického postavení takových citací v právním odůvodňování, potom dokládá i jeho výzva ke srovnání se zdrojem citace, který je uveden přesně včetně potřebných bibliografických údajů.

Soudce Balík tu tak svůj postoj nejprve opírá o lidovou moudrost, aby mu následně dodal autoritu i skrz dílo nezpochybitelně patřící do evropského kulturního dědictví. Tento jeho postup tak lze hodnotit jako vhodné použití citace krásné literatury.

3.1.6 Rétorické figury

Dalším ze způsobů upoutání pozornosti publika použitím specifických nástrojů rétoriky jsou tzv. rétorické figury. Byť jsou tak často chápány, nejde o pouhé ornamenty v argumentaci, nýbrž o způsob jak zpřístupnit argument publiku, jako by se odehrával přímo před ním. Figura má dva charakteristické znaky: specifickou formu a její použití odlišné od běžného jazyka, vytvářející její schopnost upoutat pozornost publika. Je tak zjevné, že určení toho, co je figura, záleží vždy na kontextu, ve kterém se argumentace odehrává.²³¹

²³¹ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 167-171.

Z analýzy použití citace krásné literatury v právním odůvodňování je ale i tak zřejmé, že obecně vzato ve většině případů půjde právě o rétorickou figuru. V následujícím výčtu jednotlivých figur tak, jak ho představují Perelman a Olbrechts-Tyteca, se proto zaměříme zároveň na příklady použití takové figury právě v kontextu odůvodňování krásnou literaturou.

Začneme figurami výběru. První z těchto figur je řečnická definice, která něco definuje ne vysvětlením významu slov, ale vytyčením konkrétních vlastností definovaného objektu, které řečník považuje za důležité.²³² Příkladem může být definice piráta v Colomerově stanovisku.²³³ V tomto případě potom může pojem pirát plnit i úlohu perifráze, která zahrnuje záměnu zaužívaného názvu či pojmu jeho opisem, často v podobě synekdochy či metonymie.²³⁴

Ve věci C 132/07, Beecham Group plc, SmithKline Beecham plc, Glaxo Group Ltd, Stafford-Miller Ltd, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare NV, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare BV proti Andacon NV, použil generální advokát Dámas Ruiz-Jarabo Colomer ve svém stanovisku za dne 8. dubna 2008 citaci dalšího Balzacova románu a několika dalších uměleckých zdrojů. Vedle odkazu na Balzaca, opět interpretovaného a vysvětleného do té míry, že není nutná konkrétní znalost daného díla, je tu tentokrát odkaz i na současný hollywoodský film, starou španělskou píseň a španělské historické názvosloví.²³⁵

Rechtbank van koophandel Brussel (obchodní soud prvního stupně v Bruselu) položil čtyři předběžné otázky ohledně boje proti padělání zboží. Generální advokát navrhl odpovědi, soud však posléze usnesením

²³² PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 172-173.

²³³ Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 8. dubna 2008. Beecham Group plc, SmithKline Beecham plc, Glaxo Group Ltd, Stafford-Miller Ltd, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare NV, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare BV proti Andacon NV. Věc C 132/07.

²³⁴ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 174.

²³⁵ Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 8. dubna 2008. Beecham Group plc, SmithKline Beecham plc, Glaxo Group Ltd, Stafford-Miller Ltd, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare NV, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare BV proti Andacon NV. Věc C 132/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=71039&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1514430>.

předsedy druhého senátu soudního dvora ze dne 12. března 2009 rozhodl o vyškrtnutí věci z důvodu smírného vyřešení sporu.²³⁶

Colomer ve svém stanovisku v jeho úvodní části věnuje poměrně velký prostor samotnému fenoménu pirátství. Vychází přitom z významů tohoto slova v rámci pop-kultury, aby následně v třetím odstavci hledal kořeny tohoto dnešního pop-kulturního chápání. Uvádí toto: „*Toto ztvárnění se předává z generace na generaci minimálně od období romantismu 19. století(2); i takový autor, jako je Balzac, kterébo nelze podezírat, že by následoval diktát tohoto literárního stylu natolik zakořeněného v první polovině 19. století, zahrnul spiknutí pirátů do jednoho ze svých románů, bezpochyby jako trik k umocnění dramatickosti strastiplného života Madame D’Aiglemont(3).*“²³⁷

Již poněkolkáté tak Colomer vybral citaci Balzaca, v tomto případě však jeho spíše neznámého díla. Nyní ho přitom využívá jako vyvážení zřejmě podle autora nedostatečné umělecké váhy jiných autorů zabývajících se tématem pirátství. Toho všeho si je přitom vědom a tomu odpovídá i formulace odkazu v poznámce pod čarou: „*Balzac, H. de, La femme de trente ans, Ed. Flammarion, Paríž, 1996, zejména s. 217 a násl. (Balzac, H., Třicetiletá, Praha, Melantrich, 1982, překlad Josef Čermák), popisuje jak Helena, dcera Madame D’Aiglemont a jejího manžela, se provdá za korzára, aby na palubě jeho lodi Othello založili rodinu; po mnoha trápeních a boji proti lodi Saint Ferdinand, již velí generál, otec Heleny, ztroskotá u břehů Cantabre a podaří se jí zachránit pouze jedno z jejích dětí.*“²³⁸ Zdroj je tak uveden přesně a součástí poznámky je i relativně podrobné vysvětlení zápletky díla.

²³⁶ Usnesení předsedy druhého senátu Soudního dvora ze dne 12. března 2009. Beecham Group plc, SmithKline Beecham plc, Glaxo Group Ltd, Stafford-Miller Ltd, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare NV, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare BV proti Andacon NV. Věc C 132/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=77903 & pageIndex=0 & doclang=CS & mode=lst & dir=&occ=first & part=1 & cid=1514430>.

²³⁷ Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 8. dubna 2008. Beecham Group plc, SmithKline Beecham plc, Glaxo Group Ltd, Stafford-Miller Ltd, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare NV, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare BV proti Andacon NV. Věc C 132/07.

²³⁸ Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 8. dubna 2008. Beecham Group plc, SmithKline Beecham plc, Glaxo Group Ltd, Stafford-Miller Ltd, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare NV, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare BV proti Andacon NV. Věc C 132/07.

Pravidlo známosti a umělecké důležitosti citovaného uměleckého díla přitom porušuje i další citace, a tentokrát v ještě významnější míře, když uvádí: „*Jeden básník v ódě na vzpouru, která je typická pro tehdejší dobu, označil loď za nejvácnější majetek piráta, který má větší cenu než úžasně ukradené poklady*(4).“²³⁹ Jedná se o citaci španělské písně, jak autor stanoviska objasňuje v následující poznámce pod čarou: „*Espronceda, J. de, (1808–1842) autor „La canción del pirata“ (Píseň piráta), sebraná do Las mil mejores poesías de la lengua castellana (Tisíc nejlepších básní v kastilštině), Ediciones Ibéricas, 31^a ed., Madrid, 1995, s. 302 303, složil tyto verše: „Que es mi barco mi tesoro, / que es mi Dios la libertad, / mi ley la fuerza y el viento, / mi única patria la mar“ (at’ je mi loď pokladem, mým bohem at’ je svoboda, vírou pak síla a vítr a vlastní jedinou moře).*“²⁴⁰ Opět je zjevné, že Ruiz-Jarabo Colomer počítá s limity mezinárodního publika svých stanovisek, a tak byt’ tu používá specificky španělskou kulturní reálii, umožňuje její lepší pochopení hned v několika ohledech. Zaprvé je to použitím překladů jak názvu díla, tak i slov písně samotné. Zadruhé nabízí časové zařazení autora do příslušného uměleckého období a zatřetí je tu opět přesně uveden zdroj včetně stran.

Použití argumentace krásnou literaturou je v tomto případě specifické zahrnutím populární kultury, jinak však nemá pro případ samotný přílišnou vypovídací hodnotu a jeví se přebujele, tudíž je jako celek spíše nevhodné.

Následují zpřítomňovací figury. Zahrnujeme sem mimo jiné i amplifikaci, synonyma včetně hyperboly a imaginární přímou řeč, a to v podobě sermoncinatio (mluvčím je jedna osoba) i dialogismu (promlouvá více osob).²⁴¹ Figurou zpřítomnění je však také specifické použití časové roviny. Např. hypotyposis tak přesune minulý čas řeči do času přítomného a vytvoří tak dojem aktuálního dění před publikem.²⁴² Všechny tyto postupy jsou

²³⁹ Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 8. dubna 2008. Beecham Group plc, SmithKline Beecham plc, Glaxo Group Ltd, Stafford-Miller Ltd, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare NV, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare BV proti Andacon NV. Věc C 132/07.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 176.

²⁴² Tamtéž, s. 177.

v právním odůvodnění představitelné a v případě přímé citace literárního díla, která je formulována např. v přítomném čase a přitom je zařazena do odůvodněné formulované v minulém čase, je i takové využití možné.

Pro naše účely je však nejpodstatnější použití figur vytvářejících nebo posilujících communion. Ty jsou založeny na literární praxi a communion vzniká díky odkazům na společný kulturní základ publika a řečníka, tradici či historii.²⁴³ Patří sem aluze založená na předpokladu specifické znalosti společné členům specifického publika a vyvolávající emoční odezvu danou pamětí či hrdostí celého společenství. I bez explicitního určení odkazu je tak odkaz specifickému publiku srozumitelný. Vedlejším efektem je, že je tím posílena prestiž řečníka.²⁴⁴ Typicky sem patří např. označení určitého jevu za kafkovský nebo haškovský. Výslovné odkazy jsou však rovněž specifickým druhem figury. Je však třeba je odlišit od odůvodňování autoritou.²⁴⁵ Perelman a Olbrechts-Tyteca považují za odkaz i zásady a přísloví.²⁴⁶ Právě přísloví jsou přitom v rozhodnutích často využívaným nástrojem a zásady zase mohou být snadno představeny ve formě citace krásné literatury.

Communion lze budovat i aktivním zapojením publika do procesu odůvodňování. Lze to zajistit pomocí apostrof či řečnické otázky nebo rozšířením řečnickova „já“ na „my“, zahrnující vedle řečníka i publikum.²⁴⁷ Řečnických otázek často využívá ve svých disentech soudce Stanislav Balík. Zpravidla přitom samy neobsahují citaci krásné literatury, ale často se nacházejí v její blízkosti jako v případě Balíkova disentu ve věci se sp. zn. II. ÚS 773/07.²⁴⁸

V samotné teorii Nové rétoriky jsou jednotlivé aspekty prezentovány na literárních příkladech. Autoři to vysvětlují tím, že právě umělecká díla, ať už se jedná o romány, divadelní hry nebo projevy jako takové, poskytují nejvhodnější příklady vzhledem ke své částečně zjednodušené formě.²⁴⁹

Jak již bylo řečeno výše, odůvodnění krásnou literaturou nespadá do oblasti formální logiky, a tedy v rámci takové logické argumentace se musí

²⁴³ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 177.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 177.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 177.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 177-178.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 178-179.

²⁴⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 23. srpna 2012, sp. zn. II. ÚS 773/07.

²⁴⁹ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 188.

jevit nadbytečné, a proto chybné. Přesto je představitelné, že se objeví v rámci tzv. quasi-logických argumentů. Ty přitom těží svoji přesvědčivost právě z podobnosti se skutečnými logickými argumenty.²⁵⁰ Jelikož ale i ta má za určitých okolností své opodstatnění, je nutné si její existenci uvědomovat.

Dalším z hlediska odůvodňování krásnou literaturou důležitým argumentem je argument autoritou.²⁵¹ Ten spočívá ve spolehnutí se na prestiž toho, na něhož je argumentem odkazováno. Právě pro tento důraz na zdroj místo na samotný obsah často vede k hodnocení tohoto argumentu jako pseudoargumentu zakrývajícího iracionalitu samotného tvrzení. Perelman a Olbrechts-Tyteca naopak považují tento druh argumentace za zcela zásadní a rozhodně ne vždy defektní. Vadnost jeho použití totiž podle nich nespočívá v použití samotném, ale ve výběru autority, na níž je odkazováno. V tomto ohledu je třeba brát v potaz specifika publika, jež má být daným argumentem přesvědčeno. Obecně lze shrnout, že autoritou může být ten, kdo je danou komunitou považován za moudrého, kompetentního k tomu autoritou být. Specifickou situací z právního hlediska je potom autorita rozhodovat soudní spor, kdy se každý argument soudu stává argumentem autoritou soudce. To má potom důležité dopady i na chápání role precedentů v daném právním systému.²⁵²

V úvahách o přesvědčivosti argumentace je specifickou otázkou symbolická váha argumentu, což platí nejen pro argument autoritou, byť právě tam může být tato zvláštnost obzvláště patrná. Symbol je třeba odlišit od klasického znaku postaveného na vztahu označovaného a značícího a uvědomit si odlišnost vztahu mezi symbolizovaným a symbolizujícím. Perelman a Olbrechts-Tyteca nazývají tento vztah participací a významnou měrou se podílí na vzniku communion díky působení na emoce publika. Požadavek racionality je v případě argumentace symboly nepoužitelný. To, co je a co není symbolem, přitom opět souvisí na kontextu, na vnímání specifického publika. Pokud však symbol funguje, lze ho použít jak jako výchozí bod argumentace, tak jako její vlastní součást. Výjimečnou situací je potom argumentace

²⁵⁰ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 193.

²⁵¹ Tamtéž, s. 305.

²⁵² Tamtéž, s. 270-310.

symbolickou hodnotou v abstraktní rovině, kdy se zpět do úvahy dostává racionalita takové argumentace. V takovém případě řečníka zajímá spíše to, že symbol je zaužíván jako označení ve formě metonymie nebo synekdochy a jako takový může být i volně použit.²⁵³ Citované literární dílo přitom může samo o sobě sehrát roli symbolu jako např. v případě bible jako symbolu křesťanských základů evropské kultury.²⁵⁴

Tak jako podle Perelmana a Olbrechts-Tytecy existují argumenty založené na struktuře reality, lze použít i argumenty díky konkrétním vztahům strukturu reality přímo vytvářející. To znamená, že např. použitím vhodného příkladu lze přesvědčit více než abstraktním vysvětlováním. Jaká jsou ale pravidla výběru a použití takového příkladu? Především posouzení vhodnosti uvedení příkladu coby nástroje pro použití generalizace. Nabízí se totiž použití příkladu jako exemplum in contrarium nebo výjimky. Je třeba také odlišit příklad od ilustrace, která hraje v argumentaci podstatně odlišnou roli. Zatímco příklad pravidlo vytváří, ilustrace ho pouze doplňuje, posiluje. Pomocí přiblížení abstraktního pravidla publiku pomocí konkrétní ilustrace tak řečník zpřítomňuje svoji argumentaci publiku a zvyšuje tak její srozumitelnost. Není nijak výjimečné, že jako ilustrace je použita zaužívaný případ z fikce, někdy až na hranici klišé. Tento postup byl ostatně v rétorice využíván už ve starověkém Řecku.²⁵⁵ Je tak zjevné, že citace krásné literatury budou ve většině případů fungovat jako ilustrace, nikoliv jako příkladem jelikož samotné pravidlo nevytvářejí, to náleží právu samotnému.

Podobného efektu jako uvedením příkladu lze docílit použitím modelu, případně anti-modelu. Rozdíl mezi nimi přitom spočívá v tom, co přesně má takové použití iniciovat. V případě příkladu je to vytvoření pravidla, u modelu samotné jednání na již daném pravidlu založené. Imitace na základě modelu, ať už spontánní nebo ne, je přitom zejména v právu často zamýšleným výsledkem. I v případě modelu je třeba zvážit prestiž použitého vzoru, stejně tak i u anti-modelu.²⁵⁶ Model a anti-model je tak už v právním odůvodnění myslitelný snadněji. Pravidlo vzniklé na půdě práva totiž může iniciovat jednání pomocí propojení s citací literárního díla. Aby nešlo o ilustraci,

²⁵³ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 331-336.

²⁵⁴ Viz např. nález Ústavního soudu ze dne 11. listopadu 2005, sp. zn. I. ÚS 453/03.

²⁵⁵ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 357-362.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 362-371.

je nutný obzvlášť silný vztah mezi konkrétním dílem krásné literatury a situací řešenou v daném případě. Příkladem z analyzovaných rozhodnutí tak může být např. Colomerův příměr k Camusovu *Cizinci*.²⁵⁷

V případě č. j. C 297/07, Staatsanwaltschaft Regensburg proti Klausovi Bourquainovi, použil generální advokát Damáso Ruiz-Jarabo Colomer několik citací krásné literatury ve svém stanovisku ze dne 8. dubna 2008. Meritorně se jedná o konkretizaci principu *ne bis in idem* formou judikatury, konkrétně o možnost opětovného rozhodnutí o exekuci trestu smrti, pokud v původním státě vydání exekučního titulu již exekuce není možná. Colomer navrhl rozhodnout tak, že je to nemožné²⁵⁸ a soudní dvůr se rovněž přiklonil k tomuto výkladu.²⁵⁹

Generální advokát tu hned v třetím odstavci svého stanoviska explicitně zdůrazňuje, že v tomto případě jde o velmi složitou otázku. Důvodem této zvláštní povahy případu je paradoxní chování odsouzeného, který se dožaduje trestu smrti, který mu byl uložen o 47 let dříve a který v současnosti nelze vykonat. Colomer k tomu doslova uvádí: „*Herein lies the greatness and the inadequacy of the law.*“²⁶⁰ aby v závěru svého stanoviska došel k tomu, že soud by měl rozhodnout ve smyslu nepřipustnosti provedení trestu smrti, pokud ve státě, kde byl uložen, už ho nelze nikdy vykonat.

Už hned první citace krásné literatury nabírá v tomto případě nezvyklou podobu, jelikož je obsažena v poznámce pod čarou, která se vztahuje k pojmu „cizinecká legie.“ Text této poznámky je následující: „*Tento elitní sbor francouzských ozbrojených sil, který aktivně zasahoval do války v Alžírsku, byl vytvořen králem Ludvíkem Filipem I. v roce 1831 a zaznamenal*

²⁵⁷ Rozsudek Soudního dvora (druhého senátu) ze dne 11. prosince 2008. Staatsanwaltschaft Regensburg proti Klausí Bourquainovi. Věc C 297/07. In: CURIA [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=75793&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=632973>.

²⁵⁸ Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 8. dubna 2008. Staatsanwaltschaft Regensburg proti Klausí Bourquainovi. Věc C 297/07. In: CURIA [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=71040&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=632973>.

²⁵⁹ Rozsudek Soudního dvora (druhého senátu) ze dne 11. prosince 2008. Staatsanwaltschaft Regensburg proti Klausí Bourquainovi. Věc C 297/07.

²⁶⁰ Tamtéž.

jednu z nejslavnějších kapitol svých dějin dne 30. dubna 1863 v Mexiku při bitvě u Camarónu, ve které 65 vojáků vedených Jeanem Danjou odolávalo celých deset hodin útoku tisíců vojáků řádné mexické armády; tuto historickou epizodu velmi věrně románově zpracoval Mañes J. v *El mito de Camarone*, 2. vyd., vyd. Hergué Editorial, Huelva, 2005.²⁶¹

V tomto případě tak citace krásné literatury dokresluje ne samotnou právní úvahu generálního advokáta, ale jeho vlastní historický výklad, vystavěný navíc zjevně vypravěčskou formou a bez jakékoliv historické literatury jako podkladu. Namísto toho Colomer vybral novelu, která tuto historickou epizodu podle jeho názoru nejlépe vystihuje. Relevantní pro naši výzkumnou otázku je potom to, že vybraná novela je přiznaně španělská a její zdroj je uveden rovněž ve španělské verzi. Z toho se dá dovodit, že v tomto případě vedlo Colomera něco jiného než v ostatních případech citace krásné literatury v právním odůvodňování, jelikož se liší jak postup uvedení citace, tak klíč pro výběr citovaného díla. Přímá citace ani parafráze citovaného díla tu není uvedena v samotném textu stanoviska, dokonce ani vysvětlení v poznámce pod čarou není nutně vybráno či odvozeno z textu díla, jehož bibliografické údaje tu jsou uvedeny. Navíc zde chybí Colomerova jinak obvyklá preciznost v odkazování na zdroj argumentace, když neuvádí historickou literaturu, ze které vycházel.

Důvodem tohoto jeho postupu je pravděpodobně specifický charakter řešeného případu, kde právě pojem cizinecké legie hraje zásadní roli. Jedná se o pojem, který by bylo možné vysvětlit odkazem na příslušnou odbornou literaturu, ale Colomer pracuje s emocemi svého publika, a tak volí raději více vypravěčskou formu svého vlastního vysvětlení a uvedením dalšího zdroje obsahově stejných informací mu pouze dodává větší váhu, než aby z něho čerpal jeho autoritu. Právě specifická forma blízka právě vyprávění a ne odbornému výkladu je přitom nejspíš důvodem výběru literárního zdroje namísto odborného historického, jelikož Colomerově způsobu psaní je bližší a zachovává tak určitou stylovou komplexnost tohoto dílčího vysvětlení v poznámce pod čarou č. 26.

²⁶¹ Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 8. dubna 2008. Staatsanwaltschaft Regensburg proti Klausí Bourquainovi. Věc C 297/07.

Nezvyklou povahu tohoto konkrétního případu však nejlépe dokresluje druhá citace krásné literatury v jeho odůvodnění. Používá totiž metaforu z uměleckého díla, jež by za jiných okolností mohlo být metaforou či volným zpracováním právě tohoto právního případu.

Podle odstavce č. 20 bylo před vojenským tribunálem prokázáno, že odsouzený v r. 1960 zastřelil jiného člena Cizinecké legie, když se pokoušel dezertovat na alžírsko-tuniské hranici v provincii El Tarf, když se mu tento další voják snažil v dezerci zabránit. V poznámce pod čarou k tomuto sdělení přitom Colomer použil toto vysvětlení: „*I při vědomí nepřekročitelné hranice mezi realitou a fikcí připomínají okolnosti této smutné události dílo A. Camuse Cizinec (české vydání Odeon, Praha, 1988), ve kterém tento nositel Nobelovy ceny za literaturu a představitel existencialismu, narozený v Alžírsku, stroze vypráví o osudu Meursaulta, jenž zůstal zcela lhostejný ke smrti své matky nebo ke příležitosti vstoupit do manželství a kterého apatie dovádí k tomu, že vystřelí ze svého revolveru na „Araba“ jen z toho důvodu, že byl oslněn odrazem slunečních paprsků z čepce jeho nože, a tato apatie pokračuje dokonce během líčení, ve kterém je odsouzen ke smrti v důsledku toho, že před rozveselenými účastníky procesu prohlásí, že ho ke jednání pobudila jen denní hvězda.*“²⁶²

Z hlediska zodpovězení naší hlavní výzkumné otázky se jedná o zcela zásadní sdělení. Colomer tu zdůrazňuje, že rozdíl mezi pravdou a fikcí existuje a jím vytvářená nepřekročitelná hranice je nezpochybnitelná a že on si je obojího vědom, ale že daný případ připomíná děj Camusova románu *Cizinec*. Colomer neopomene zdůraznit rozdíl mezi realitou a fikcí hned na začátku poznámky pod čarou a nijak ho ani nezpochybňuje, stejně jako hned poté explicitně připomene tragický charakter událostí reálného případu, aby nijak neohrozil jeho závažnost analogií s dílem krásné literatury. Přesto se pustí do vlastní interpretace zmíněného díla a váhu jeho sdělení cíleně podpoří poukazem na Camusův alžírský původ i jeho oceněné Nobelovou cenou. Zjevně tu Colomerovi jde o skutečný obsah citovaného díla, nikoliv o jeho stylistické mistrovství či samostatnou myšlenku v díle obsaženou. Podstatný je tu celý vývoj díla, jeho zápletky včetně rozuzlení, a proto ho tu Colomer svými slovy shrnuje i se jménem hlavního hrdiny a výsledkem soudního procesu v díle popisovaného.

²⁶² Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 8. dubna 2008. Staatsanwaltschaft Regensburg proti Klausu Bourquainovi. Věc C 297/07.

Z toho, jak Colomer s citací nakládá, je zjevné, že si je vědom toho, jak podobná citace může na publikum působit. Cíleně předchází situaci, kdy publikum sice disponuje znalostí o existenci daného díla a uznává autoritu tohoto textu i uměleckou autoritu jeho autora, ale není mu podrobněji známá zápletku nebo dokonce její právní aspekty. Proto zřejmě volí cestu vlastní interpretace dějové linie díla, aby si mohl být jistý, že tato jeho součást jeho vlastního právního odůvodnění bude dostatečně pochopena. To svědčí i o tom, jak podstatnou roli této konkrétní citace v tomto konkrétním případě příkládá. To je pravděpodobně způsobeno právě nápadnou podobností mezi výchozími okolnostmi reálného případu s těmi, které ve svém díle popisoval Camus.

Citaci Camusova *Cizince* však v tomto případě nelze vnímat samostatně. Colomer tu cituje a vysvětluje i Nietzcheho, konkrétně Soumrak idolů, tak, aby ho i v této oblasti neorientovaný čtenář pochopil. Toto vysvětlení zní takto: „*Nietzsche F., Soumrak idolů, vyd. Votobia, Olomouc, 1995; ukazuje v aforismu 8 Zásady a satiry, který se odvolává na válečnou školu života, na požadí vůle k přežití schopnost lidského rodu využít protivenství slovy „co mě nezabije, to mě posílí“.* Ve Španělsku se v ryzejší podobě říká „*lo que no mata, engorda*“ (po čem se neumírá, po tom se tloustne).“²⁶³

Propojení filozofického textu s příslovím je přitom pro vztah práva a umění příznačné. Jak vysvětluje Martha Nussbaum, úkolem filozofie je vysvětlit, jak má člověk žít,²⁶⁴ přičemž kulturní díla včetně přísloví nebo krásné literatury mohou odpověď na tuto otázku poskytnout stejně dobře jako tradiční filozofická odborná literatura. Colomer tak vědomě využívá jak zdrojů z tzv. vysokého umění, tak lidové moudrosti, aby podpořil jedno své sdělení.

Dalo by se namítnout, že přísloví je natolik svázané s místní kulturou, že je nemožné ho citovat v právním textu překračujícím hranice jednotlivých států. Tato námitka by přitom měla za určitých okolností své opodstatnění. Colomer však tyto okolnosti obrací ve svůj prospěch, když sám Španěl, ve svém původně španělsky psaném stanovisku, otevřeně přiznává původ použité citace, uvádí citované přísloví

²⁶³ Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 8. dubna 2008. Staatsanwaltschaft Regensburg proti Klausu Bourquainovi. Věc C 297/07.

²⁶⁴ NUSSBAUM, Martha C. *Love's knowledge: essays on philosophy and literature*. [Repr.]. New York: Oxford University Press, 1992, s. 23.

v jeho originálním znění a zároveň připojuje srozumitelný překlad. Kreativně tak pracuje s kulturní diverzitou v rámci Evropské unie a její filozofii jednoty v mnohosti.

Extrémně výjimečný případ si však žádá extrémně specifické prostředky. Vedle citace krásné i filozofické literatury tak Colomer přichází i s interpretací výtvarného díla jakožto analogií právní interpretace. V odstavci 2 svého stanoviska tak Colomer vysvětluje: „*Stejně jako při pozorování obrazu vyžaduje správné zhodnocení celku, abychom se vzdálili od zobrazeného předmětu, jinak vyvstává nebezpečí, že naše oční sítnice zachytí pouze obrysy, strukturu a masu barev, aniž bychom pochopili celé dílo.*“²⁶⁵ Celkově lze shrnout, že umělecká díla nejsou (pro Colomera netypicky) v textu stanoviska ani nijak zmiňována a lze je nalézt pouze v poznámkách pod čarou. Nezvyklá je i výslovná úvaha o metodologii přístupu k právu, která je založena na paralele k interpretaci výtvarného umění. Od běžné praxe odlišný je i výběr citovaných umělců (Camus a Mañes). Celkově je pro specifickou závažnost analogie případu s Camusovým Cizincem třeba hodnotit použití citací krásné literatury v tomto případě jako spíše vhodné.

Na pomezí příkladu se nachází i použití metafory. Metafora je trop, který je z hlediska argumentace specifickým „kondenzovaným“ příkladem analogie, který je prezentován jako danost namísto pouhého návrhu. Svoje opodstatnění často čerpá z přiznání svého vzniku a použití a nabývá podoby determinace, adjektiva, přivlastnění, slovesa či identifikace. Každá analogie přitom přirozeně směřuje k tomu, že vytvoří metaforu. To však nevyhnutelně vede k tomu, že metafory rychle erodují a stávají se z nich klišé. Jejich efekt potom může být obnoven pouze novým, kreativním použitím. Vždy je však třeba přizpůsobovat metaforu danému kulturnímu kontextu a dokonce samotné označení za metaforu je dáno prostředím, kde je použita.²⁶⁶ Je zjevné, že v případě nepřímých citací děl krásné literatury půjde vždy o postup na hranici metafory, obzvláště v případě často používaných děl a autorů, např. u absurdních dramát, přirovnání ke kafkovskému

²⁶⁵ Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 8. dubna 2008. Staatsanwaltschaft Regensburg proti Klausu Bourquainovi. Věc C 297/07. In: CURIA [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=71040&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=632973>.

²⁶⁶ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 371-410.

či orwellowskému světu nebo situacím ze Shakespearových děl. Koneckonců jako jednu z přínosných věcí, které svět literatury nabízí světu práva, vyzdvihává M. Škop právě metaforu. Vysvětluje, že: „*Metaforu můžeme chápat jako přenesení, kdy konfrontujeme významy nabržením slova (nebo slovního obratu) slovem (nebo slovním obratem) z jiné oblasti. Metaforu můžeme přiblížit hádance. Nejdůležitější není onšem hádanku rozluštit, ale obohatit ve sféře fantazie nebo emocí. Metafora nabruzuje neznámé známým.*“²⁶⁷

3.1.7 Styl

Rizikem použití nástrojů rétoriky je však jejich otočení proti řečníkovi v tom, že je publikum odmítne jako příliš umělé, jako hru. Tehdy se i přes shodu na hodnotovém základu argumentace může stát, že přesvědčování neuspěje. Může to být přílišnou uniformitou postupů nebo jejich nadužíváním, případně ještě i čímkoliv obdobným, ale to nic nemění na výsledku. A tím je selhání argumentace. Jedinou obranou je přizpůsobení stylu argumentace očekávání publika. Ke slovu se tu dostávají i emoce, a tak řečník může dát přednost i argumentům, které se sice přímo k řešené otázce nevztahují, ale jejich efekt na emoce je nezpochybnitelný.²⁶⁸

Styl argumentace ale není dán jen souhrnem jednotlivých argumentů, jednotlivých nástrojů přesvědčování s jejich samostatnou přesvědčovací silou. To, co dělá styl stylem, je jejich vzájemné provázání, jejich interakce. Sílu argumentů, jejich přesvědčivost lze totiž hodnotit pouze v komplexním pohledu.²⁶⁹ Jak již bylo uvedeno výše, podle Perelmana a Olbrechts-Tytecy je stěžejním momentem posuzování přesvědčivosti argumentace její přizpůsobení publiku. Publikum má svá očekávání, a proto je právě tradice a její kontext tím, co efektivitu argumentace podmiňuje. Každé specifické publikum má přitom svoji vlastní tradici, metodu, kontext. Řečník se jim musí přizpůsobit, ale zároveň s nimi může kreativně nakládat. Jedním ze způsobů je např. otevření jednotlivých argumentů moderací ze strany publika.²⁷⁰ Především je však styl utvářen pořadím jednotlivých argumentů. Jestliže

²⁶⁷ ŠKOP, 2013, op. cit., s. 44.

²⁶⁸ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 450-459.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 461.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 461-467.

u veškerých premis je třeba brát do úvahy jejich zpochybnitelnost, je na řečníkovi, aby jim dal tolik stability, kolik může. Cestou k ní je právě volba správného pořadí jednotlivých argumentů.

V právním kontextu je tradičně rozlišováno šest částí: exordium, narace, důkaz, refutace, shrnutí a epilog.²⁷¹ Exordium se z hlediska posílení premis jeví nejpodstatnější, byť může být za určitých okolností i zcela vynecháno. Plní funkci úvodu, který řečník oslovuje publikum a získává si prostor a pozornost pro svoji argumentaci. Prokazuje svoji autoritu coby řečníka. Mimo jiné často i použitím vhodné citace včetně té převzaté z krásné literatury.²⁷² Frost k tomuto uvádí, že tento specifický sled částí projevu vycházel mimo jiné i z poznatků o reakci publika na emoční apely.²⁷³ Skvělým příkladem je tak praxe generálního advokáta Colomera, který citace krásné literatury zařazuje zpravidla hned na začátek svého odůvodnění, do prvních odstavců textu. Podle tradičního dělení tak patří do exordia a skutečně má literární citace na emoce publika nejlepší vliv právě na tomto místě.

3.1.8 Shrnutí

Použití citací krásné literatury v právním odůvodňování lze tedy z hlediska Nové rétoriky shrnout následovně. Citace krásné literatury v právním odůvodňování slouží primárně k vybudování communion mezi řečníkem a jeho publikem. To vzniká pouze v případě, že v publiku vznikne efektivní komunita myslí, postavená na sdílených hodnotách a otevřenosti přesvědčování. Toto publikum, které může být takovou citací efektivně přesvědčeno, je specifickým publikem na rozhraní mezi univerzálním publikem a interlokutorem, jelikož je omezeno konkrétním kulturním kontextem. Citace krásné literatury je tak v právním odůvodnění vsuvkou z epideiktického žánru, který díky své vazbě na hodnoty právě communion buduje a posiluje. Z hlediska zapojení do zbytku odůvodnění se literární citace často váží s tzv. epitety, které posilují jejich platnost, nebo jsou součástí tzv. loci communes, zejména argumentu ad absurdum. Samotné literární citace se pak nejčastěji vyskytují v podobě řečnických figur posilujících communion. Konkrétně se jedná o aluze, argumenty autoritou, model a anti-model, ilustrace a metafory.

²⁷¹ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 495-496.

²⁷² Tamtéž, s. 495-496.

²⁷³ FROST, 2005, op. cit., s. 63.

V praxi přitom jednotlivé druhy figur posilujících communion splývají a jejich efekty se překrývají, jejich rozlišování je tedy spíše akademickou záležitostí. Nejčastěji jsou přitom citace krásné literatury obsaženy v exordiu projevu, což platí hlavně pro stanoviska generálních advokátů.

3.2 Sociologické aspekty použití Nové rétoriky v právním odůvodňování

Na úvod je třeba uvést, že čtení fikcí je nutno chápat jako praxi sdílenou v určité komunitě, protože fikční reprezentace mají sociální charakter. Když Škop do škály možností kultivace práva uměním přidává hodnoty jakožto základní prvek každé interpretace a aplikace práva, vychází z předpokladu sociálního charakteru zkušenosti s uměním, které právě hodnoty často zrcadlí.²⁷⁴ Soudní proces včetně jeho rozhodnutí stojí na společném prožitku přesvědčení publika jeho odůvodněním, jehož hodnotové základy mohou být představeny právě prostřednictvím citace krásné literatury. Zaměříme se proto nejprve na to, jak tento prožitek probíhá a v čem spočívá jeho charakteristika.

Zde budu vycházet z Durkheimovy teorie rituálů a Schechnerova pojetí performance studies. Ústředním pojmem zde bude *communitas* jakožto prožitek pospolitosti mimo jakékoliv společenské struktury. Následně se zaměříme na otázku, kdo je publikem, ve kterém *communitas* nastává. Zde propojíme myšlenku *communitas* s pojetím publika soudního odůvodňování ve smyslu Nové rétoriky. Na to bude navázána úvaha o možnosti communion, představeného v předchozí kapitole²⁷⁵ jako nezbytného předpokladu vzniku *communitas*. Na závěr budou všechny tyto dílčí úvahy propojeny v zamyšlení nad jejich vlivem na autoritu soudu v závislosti na přesvědčivosti soudního odůvodňování. Zde budu vycházet především z Barshakova pojetí totemické autority soudu. Cílem této kapitoly je nabídnout možné vysvětlení používání citací krásné literatury v právním odůvodňování v soudní praxi, spočívající v propojení vybraných poznatků Nové rétoriky, sociologie a performance studies.

²⁷⁴ ŠKOP, 2013, op. cit., s. 35-37.

²⁷⁵ Viz kapitola 3.1 této práce.

3.2.1 Výchozí poznámky

Z předchozí podkapitoly této práce je dle mého názoru zjevné, že přístup mluvčího i publika k přípustnosti používání specifických nástrojů z oblasti rétoriky je pro pole právního odůvodňování zcela zásadní. Podstatným způsobem totiž mění výchozí pozici pro zodpovězení otázky, jaké způsoby odůvodňování jsou v konkrétním diskurzu vhodné a jako takové i přesvědčivé. Tomu vedle již podrobně představené koncepce Nové rétoriky nasvědčují i stále se rozrůstající sbírka další literatury jak na téma úlohy rétoriky v právní tradici,²⁷⁶ tak i té zabývající se praktickým využitím rétorických poznatků v právní praxi.²⁷⁷

Je však nezbytné si uvědomit, že tato literatura je pro účely zkoumání citací krásné literatury v právním odůvodňování relevantní jen v omezené míře. Většina těchto prací totiž pracuje s tou konstrukcí publika, která odpovídá specifickému specializovanému publiku právní veřejnosti ve smyslu Nové rétoriky. To znamená, že bere v potaz pouze působení argumentace na právní publikum, nikoliv na veřejnost jako celek (tedy v pojmosloví Nové rétoriky na univerzální publikum, byť *sui generis* v důsledku omezení kulturním kontextem a zároveň nedostatkem specializace velké části členů). V důsledku toho jsou veškeré závěry omezeny právě na takové publikum a nelze je bez dalšího zobecnit. To je však v rozporu s předpokládanou motivací použití citace krásné literatury, tedy navázání na obecný kulturní základ společnosti a s ním související přenesení argumentace za hranice výlučně právního diskurzu. Ve zkoumání citování krásné literatury je tak třeba jít za hranice těchto dosavadních zkoumání, která zde budou použita pouze jako nutný základ dalších úvah a ukazatelé relevantního stavu dosavadního poznání dané problematiky.

²⁷⁶ Např. WHITE, James Boyd. *Heracles' bow: essays on the rhetoric and poetics of the law*. Madison: University of Wisconsin Press, 1985, xviii, 251 s.; RANNEY, Frances J. *Aristotle's ethics and legal rhetoric: an analysis of language beliefs and the law*. Farnham: Ashgate, 2005, 202 s.; FROST, Michael H. *Introduction to classical legal rhetoric: a lost heritage*. Farnham: Ashgate, 2005, x, 160 s.

²⁷⁷ Např. ROBBINS-TISCIONE, Kristen Konrad. *Rhetoric for legal writers: the theory and practice of analysis and persuasion*. St. Paul: West, 2009, xxvi, 365 s.; MALPHURS, Ryan A. *Rhetoric and discourse in Supreme Court oral arguments: sensemaking in judicial decisions*. 1st pub. London: Routledge, 2013, xxi, 224 s.; MOOTZ, Francis J. *Rhetorical knowledge in legal practice and critical legal theory: a lost heritage*. Tuscaloosa, Ala.: University of Alabama Press, 2006, xix, 256 s.

Druhým limitem těchto zkoumání bývá omezení jejich závěrů právě pouze na rétorickou rovinu, přičemž ale právní argumentace musí nevyhnutelně pokrýt daleko širší spektrum požadavků, které na ni klade např. již několikrát zmínovaná formální logika. Tento limit se tak týká i této práce, jelikož dané otázky ponechávám mimo rozsah této práce a opětovně zdůrazňuji, že rétorický rozměr právního odůvodňování není a nemůže být jediným ani hlavním ukazatelem, podle kterého je přesvědčivost právní argumentace posuzována. V následující podkapitole se proto zaměříme na ty aspekty právního odůvodňování, které ho činí přesvědčivým i pro univerzální publikum, a na vysvětlení jejich fungování, jakožto i na důvody a podmínky důležitosti takové přesvědčivosti v právní praxi.

Používání mimoprávních či částečně mimoprávních argumentů v právním odůvodňování, kde lze použít citace krásné literatury, není nijak objevným či novým jevem.²⁷⁸ Liší se však použití poznatků z různých neprávních oblastí, čemuž odpovídá i jejich teoretické uchopení v rámci jednotlivých multidisciplinárních směrů jako např. Law and Economics nebo Law and Literature. Zejména v systému common law se ale přitom jedná o poměrně běžnou praxi.²⁷⁹ Přesto je třeba zdůraznit, že v případě citace krásné literatury je situace komplikovanější, jelikož je třeba brát v potaz i literární styl právního odůvodňování v jednotlivých kulturních tradicích, právních systémech a dokonce i v jednotlivých státech. Stejně různorodé jsou potom i přístupy k citované krásné literatuře a jejímu významu pro život společnosti. V obecném pohledu a mezinárodním srovnání se tak sice může použití citace krásné literatury v právním odůvodňování zdát jako nepodstatné či neoriginální téma, avšak jeho vysvětlení v právním kontextu kontinentálního práva, současném kulturním kontextu střední Evropy a „v mnohosti jednotné“ evropské kulturní identity je otázkou dosud neprozkoumanou a s nezpochybnitelnou praktickou důležitostí.

Jak již bylo nastíněno v první kapitole této práce, v současnosti jsou citace krásné literatury v právním odůvodňování sice pouze málo častým, nicméně i tak teoreticky přípustným nástrojem výstavby právního projevu. Současnou

²⁷⁸ Viz např. GLEICHER, Jules. Bard at the Bar: Some Citations of Shakespeare by the United States Supreme Court. *Oklahoma City UL Review* [online]. 2001, roč. 26, s. 327–353 [cit. 27. 1. 2015].

²⁷⁹ Viz např. FROST, 2005, op. cit.

hlavní otázkou (a samozřejmě také hlavní výzkumnou otázkou) této práce je, jak konkrétně tedy taková citace v praxi vypadá. Berme nyní jako nesporné, že v případě této citace jde o součást právní rétoriky, a tedy že konkrétní požadavky na její použití vyplývají z obecných požadavků na právní projev. To nás nutně vede k otázce, zda právě právní rétorika a věda o ní jako celek můžou sloužit zároveň jako nástroj výstavby argumentace *ex ante* i prostředek jejího zpětného hodnocení, nebo jestli je můžeme využívat pouze jako nástroj metodologie analýzy právního projevu *ex post* (a jak byla použita i v druhé části této práce).

Právě zodpovězení této otázky je přitom stěžejní i pro posouzení toho, jestli rétorické postupy (včetně citací krásné literatury) mohou sloužit jako vědomě užívaný efektivní nástroj právního přesvědčování, nebo jestli slouží v nejlepším možném případě pouze jako řečnické ornamenty bez další teoretické opory. V případě pouze zpětného použití by se totiž z právní rétoriky stala výlučně akademická disciplína bez jakýchkoliv opodstatněných nároků na praktické zohlednění. V této části své práce chci nastínit nový pohled na citování krásné literatury v právním odůvodňování v kontextu Law and Literature, a to doplněním dosavadního chápání této problematiky o poznatky performance studies, konkrétně o Schechnerovo pojetí *communitas*.

Použití mimoprávních argumentů a zejména těch založených na společném kulturním základu publika totiž v určitých případech vychází na snaze mluvčího posílit vzájemný vztah mezi ním a publikem právě cestou vytvoření sdíleného prožitku *communitas*. Tento prožitek potom dává vzniknout praktickým dopadům projevu na jeho publikum.

3.2.2 *Communitas*

Communitas je ústředním pojmem v oblasti výzkumu rituálů. Lze ho definovat následujícím způsobem: „*homogenní totalita prožitku communitas je eticky výjimečný stav lidského prožívání, v němž spontánně převažuje rovnost, pokora a nesobeckost,*”²⁸⁰ nebo jako: „*stav rovnosti, družnosti a společné humanity, a to bez běžných společenských rozlišení, rolí a hierarchií.*”²⁸¹ To znamená, že je to prožitek jednot-

²⁸⁰ SANDALL, Roger. Dreams of Communitas. *Society* [online]. 2011, roč. 48, č. 6, s. 483[cit. 9. 9. 2015].

²⁸¹ OLAVESON, Tim. Collective Effervescence and Communitas: Processual Models of Ritual and Society in Emile Durkheim and Victor Turner. *Dialectical Anthropology* [online]. 2001, roč. 26, č. 2, s. 93[cit. 9. 9. 2015].

livce či skupiny, který vzniká (relativně) spontánně a který zahrnuje dojem obecné rovnosti a bratrství. Aby mohl rituál řádně proběhnout, musí jeho účastníci projít právě zkušeností *communitas*, jelikož ta podmiňuje jejich zainteresovanost na rituálu samotném, formuje jejich oddanost výsledku tohoto rituálu a zajišťuje jeho autoritu. Nussbaum přitom uvádí, že už náboženské rituály ukázaly, že rituály jsou extrémně mocným nástrojem vzbuzování emocí.²⁸²

Výzkum rituálů a s nimi neoddělitelně spojeného fenoménu liminality má dlouhou historii, která zahrnuje jména jako Émile Durkheim,²⁸³ Arnold van Gennep²⁸⁴ nebo Victor Turner.²⁸⁵ Výzkumy právě jmenovaných spolu navíc úzce souvisí, přičemž Olaveson připomíná, že mezi Durkheimovým chápáním rituálů a Turnerovou teorií rituálů, sociálního procesu a *communitas* je jasná návaznost.²⁸⁶ Vedle inspirace Durkheimem je u Turnera navíc zjevný i vliv Van Gennepovy teorie stádií rituálu.²⁸⁷ Z pohledu citování krásné literatury je potom důležité, že právě literatura je podle Sandalla ideálním médiem, který by takové turnerovské vytržení mohlo zprostředkovat.²⁸⁸

Důležitost prožitku *communitas* je odbornou literaturou opakovaně zdůrazňována v oblastech antropologie, divadelní vědy i sociálních věd. V současnosti je vyzdvihována zejména role změněných stavů vědomí během prožitku *communitas*,²⁸⁹ tradičně však byl výzkum *communitas* spojován zejména s rituály domorodých kmenů,²⁹⁰ divadlem jako takovým²⁹¹ nebo kulturně-vědnými aspekty tohoto prožitku v kapitalistické společnosti.²⁹²

282 NUSSBAUM, Martha Craven. *Political emotions: why love matters for justice*. London: Belknap Press of Harvard University Press, 2013, s. 64-65.

283 DURKHEIM, Émile. *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2002, 491 s.

284 VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997, 201 s.

285 TURNER, Victor Witter. *Průběh rituálu*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2004, vii, 194 s.

286 OLAVESON, 2001, op. cit., s. 89.

287 Tamtéž, s. 89.

288 SANDALL, 2011, op. cit., s. 484.

289 OLAVESON, 2001, op. cit., s. 114.

290 Viz např. TURNER, Victor Witter. *The ritual process: structure and anti-structure*. New Brunswick: AldineTransaction, c1969, xvi, 213 s.

291 Viz např. FISCHER-LICHTE, Erika. *Estetika performativity*. Vyd. 1. Mníšek pod Brdy: Na konáři, 2011, 334 s.

292 Viz např. LIPOVETSKY, Gilles. *Paradoxní štěstí: esej o hyperkonzumní společnosti*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2007, 443 s.

Nicméně v právním kontextu nebyla dosud tomuto fenoménu věnována žádná pozornost, byť nabízí vysvětlení pro mnoho specifík např. v rámci soudního procesu.

Tradičně je sice *communitas* chápáno v souvislosti s rituály, ale navzdory tomu Turner ve své stěžejní práci *Introduction to Performance Studies*, popisuje *communitas* jako jeden z nejsilnějších lidských prožitků a definuje ho jako zkušenost rituální sounáležitosti.²⁹³ Podle Schechnera je však také nutno si uvědomit rozdíl mezi spontánním a normativním *communitas*. Normativní *communitas* lze vidět např. v kostele, jeho prožitek se automaticky očekává a svým způsobem i vynucuje, zatímco to spontánní je autentičtější, přirozenější a z hlediska *performance studies* také opravdovější. I přes tuto svoji charakteristiku však vyžaduje i jeho vznik určité podmínky.²⁹⁴

Běžně je rituální proces v antropologii nahlížen tak, že jeho hlavní charakteristikou je změna jeho účastníků. Odehrává se v určitém čase a prostoru, má konkrétní fáze a skrze prožitek *communitas* produkuje podmínky zachování společenské kontinuity. To však podle Schechnera platí pouze v případě skutečně liminálních rituálů, nikoliv u liminoidů bez trvalých účinků. V prvním případě je totiž změna účastníků trvalá a jako taková skutečně může budovat kontinuitu, zatímco u liminoidů jsou změna a s ní i účinky příslušného *communitas* pouze dočasné.²⁹⁵ Pokud však jde o liminální rituál a jeho *communitas*, je podle Schechnera jeho role ve společnosti i pro jednotlivce nezastupitelná, protože posiluje jejich vnitřní stabilitu.²⁹⁶ Speciální povaha rituálů potom vede k tomu, že v případě potřeby dané změnami ve společnosti vznikají v jejich důsledku nové rituály.²⁹⁷

V kontextu citací krásné literatury v právním odůvodňování lze předcházející úvahy o rituálech a *communitas* shrnout následovně. *Communitas* je specifický prožitek ne-struktury, ke kterému dochází během liminálního nebo liminoidního rituálu. Dává vzniknout trvalé nebo dočasné změně svých účastníků a posiluje kontinuitu a pořádek ve společnosti. To znamená,

²⁹³ SCHECHNER, Richard; BRADY, Sara. *Performance studies: an introduction*. 3rd ed. London: Routledge, 2013, s. 70.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 71.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 72.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 81.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 88.

že v prvním kontextu lze uvažovat o obou typech rituálů a během soudního řízení může dojít k prožitku obou typů *communitas*, tudíž je třeba ho nahlížet jako specifický druh rituálů, který má však blíže k liminální verzi. *Communitas* vzniklé během soudního řízení potom může být vtěleno do odůvodnění soudního rozhodnutí, a to za účelem přesvědčení širšího publika.

Je přitom nevyhnutelné, že soud výslovně formuje normativní *communitas* kontrolované soudní mocí prostředky vynucování plnění procesních norem při soudním jednání i následně tradiční právníckou argumentací v soudním rozhodnutí. K tomuto dochází automaticky a soud to činí nevědomě, což však nijak neumenšuje význam tohoto normativního *communitas*, které slouží právě jako v případě *communitas* v kostelích. Pro autoritu soudu a soudnictví má nezastupitelnou roli.

Je tu však i možnost spontánního *communitas*. To už funguje v méně vědomé rovině a nemá nic do činění s pozitivním právem nebo tradičními prostředky právního odůvodňování. Je přítomno tam, kde se ke slovu dostávají mimoprávní argumenty a mimoprávní odůvodňování. Spontánní *communitas* vzniká cíleně a účelně, ale spíše než na nadřícené autoritě závisí na samotných účastnících, zda chtějí být jeho součástí. Mohou tuto možnost odmítnout, každý jednotlivý účastník k ní může zaujmout své vlastní stanovisko, stejně jako sám může zvolit svůj postoj k ostatním případným účastníkům rituálu, kteří jsou mu v tu chvíli ve všech myslitelných ohledech rovni.

Neprávní argumenty nejsou určovány žádnými závaznými pravidly používání a s tím souvisí i jejich specifická nezávazná povaha. Jsou vždy jen možnostmi, nabízeným úhlem pohledu. Aby měly přesvědčivou sílu, musí vycházet z určité obecné znalosti, vědomostního základu sdíleného určitou komunitou.²⁹⁸ Napojení citace krásné literatury v právním odůvodňování na tento vědomostní základ může dát vzniknout prožitku spontánního *communitas* před soudem i při čtení výsledného soudního rozhodnutí. Typicky je to např. používání odkazů na svět Haška, Kafky, Orwella nebo bratří Čapků. Takový prožitek potom formuje u publika emoční základ pro přijetí tohoto rozhodnutí, a to včetně právních i neprávních částí odůvodnění.

²⁹⁸ GADBIN-GEORGE, 2013, op. cit., s. 75-93.

Takový stav by byl samozřejmě ideální, protože by vedl k posílení autority jednotlivých rozhodnutí i soudnictví jako celku. Otázkou však je, jak dosáhnout vzniku prožitku spontánního *communitas* mezi členy publika soudního rozhodnutí, když nevzniká samo sebou a automaticky. Jako neefektivnější cesta se jeví využití už výše představených poznatků Nové rétoriky Perelmana and Olbrechts-Tytecy, které byly podle Bolduc and Franka nejdůležitějším dílem tzv. rétorického obratu v poslední třetině 20. století.²⁹⁹ Podle nich totiž přidávají nutný další úhel pohledu k formální logice a propojují je do prakticky využitelného celku. Vycházejí přitom z poznatku, že komplexní vliv času a kulturního kontextu činí z těchto dvou tradičních rivalů spojení, protože jejich rozdíly stírá.³⁰⁰ Shrňme proto, že Nová rétorika díky tomu nabízí přesně ten přístup, který je využitelný v případě právního odůvodňování spojujícího právní i mimoprávní prostředky a který dává prostor i neprávním způsobům odůvodňování, jejichž efekt je založen na předpokladu prožitku *communitas*.

3.2.3 Univerzální publikum

Jak již bylo řečeno výše, podmínkou vzniku *communitas* a jeho efektivního využití při přesvědčování v rámci právního odůvodňování je správné určení publika. Univerzální publikum jako ústřední pojem Nové rétoriky je zpětně hodnoceno jako velmi kontroverzní a matoucí. Využívá totiž vizi největšího možného publika jako ideálního typu, který je však příliš abstraktní pro praktické využití. Park k tomu poznamenává, že publikum je zjevné a zcela zásadní, ale zároveň neurčitě, a proto navrhuje definovat ho v aristotelovském smyslu jako konečný důvod, pro který byla forma projevu vybrána. Sám však ihned přiznává, že tato definice je pro praktické účely bezcenná, a proto navrhuje rozdělit pojem publika na dvě části: interní a externí vůči samotnému odůvodňování podle toho, zda je ovlivněné publikum zvenku navrhované nebo skutečně ovlivňované. Sám přitom dává přednost internímu pojetí a je třeba mu dát za pravdu, jelikož toto vysvětlení je použitelné jak pro mluvenou, tak pro psanou argumentaci a rovněž obsahuje i ohled

²⁹⁹ BOLDUC, Michelle K.; Frank, David A. Chaïm Perelman and Lucie Olbrechts-Tyteca's "On Temporality as a Characteristic of Argumentation": Commentary and Translation. *Philosophy & Rhetoric* [online]. 2010, roč. 43, č. 4, s. 308 [cit. 9. 9. 2015].

³⁰⁰ BOLDUC, FRANK, 2010, op. cit., s. 313.

na kontext odůvodňování chápaný jako rétorická situace, která v sobě zahrnuje všechny myslitelné vnější vlivy formující a definující kontext diskurzu.³⁰¹ Domnívám se, že tato definice odpovídá i původní definici Perelmana a Olbrechts-Tytecy.³⁰²

Když autoři Nové rétoriky považují univerzální publikum za sociální konstrukt,³⁰³ James Crosswhite jim v tomto dává za pravdu, když vysvětluje, že argumentace směřovaná univerzálnímu publiku v praxi není limitována na žádné reálné publikum. Ve snaze najít řešení tohoto problému propojuje s Novou rétorikou Rawlovu teorii spravedlnosti a Habermasovu konsenzuální teorii, ale dochází k závěru, že obojí vychází z ideální situace, která je pro praktickou rétoriku nepoužitelná. Vrací se tak k Perelmanově pojetí s tím, že ono jediné v sobě zahrnuje zároveň veličiny efektivity i platnosti argumentů, takže v případě jeho univerzálního publika mizí všechny dichotomie mezi persuade a convince, mezi rozumem a citem a mezi fakty a hodnotami z toho důvodu, že jejich rozlišování nemá žádný praktický smysl. Univerzální publikum tak může být používáno jako standard relevance argumentace pro určité publikum, které v sobě vždy zahrnuje univerzální partikularitu, dílčí obecnost.³⁰⁴

Koncept univerzálního publika je obzvláště důležitý pro argumentaci postavenou na hodnotách. Crosswhite uvádí, že tam, kde selhává Habermasova teorie, nabízí ta Perelmanova způsob, jak použít zároveň rozum a etiku.³⁰⁵ George W. Christie k tomu přidává, že každá argumentace cílená na přesvědčení publika o univerzálních hodnotách (jako spravedlnost nebo dobro) musí být bez ohledu na pochybnosti o reálné možnosti univerzálního publika právě jemu adresováno.³⁰⁶ To totiž znamená, že v určitých případech vede soudce představa publika k předvídání dopadu jeho rozhodnutí na toto publikum. Uvnitř struktury soudnictví se zdá otázka publika soudních

301 PARK, Douglas B. The Meanings of „Audience“. *College English* [online]. 1982, roč. 44, č. 3, s. 247–257 [cit. 27. 1. 2015].

302 PERELMAN, ÖLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 30.

303 Tamtéž, s. 19–35.

304 CROSSWHITE, James. Universality in Rhetoric: Perelman's Universal Audience. *Philosophy & Rhetoric* [online]. 1989, roč. 22, č. 3, s. 166 [cit. 9. 9. 2015].

305 CROSSWHITE, 1989, op. cit., s. 171–172.

306 CHRISTIE, George C. The universal audience and predictive theories of law. *Law and Philosophy* [online]. 1986, roč. 5, č. 3, s. 343.

rozhodnutí snadná – je to nadřizený soud, a pokud soudce chce, aby jeho rozhodnutí zůstalo zachováno, musí brát v potaz specifika právě tohoto publika.³⁰⁷ To je přitom specifickým publikem ve smyslu Nové rétoriky, publikem specializovaným a limitovaným časem, místem a kontextem.³⁰⁸ Podle Christieho z toho vyplývá, že každý soudce vyjma těch ze soudů na vrcholku soudní hierarchie musí pracovat s ideou prediktivních norem ve smyslu právního realismu. Na druhou stranu i soudci z nejnižší postavených soudů musí brát ohledy na své publikum, akorát identifikace tohoto publika je jiná. Christie ji určuje jako profesní skupinu právníků na stejné úrovni soudní hierarchie, jinými slovy o kolegy ze stejného soudu, dále sem patří soudci soudů nižších úrovní a konečně i zákonodárce a veřejnost jako celek.³⁰⁹

Toto široké chápání publika tedy znamená, že na nejvyšším stupni soudní hierarchie lze mluvit o univerzálním publiku coby adresátovi rozhodnutí v širším smyslu. Patří sem tak vedle stran a jejich právních zástupců a ostatních účastníků i právní a laická veřejnost. Podle Christieho je to minimálně v angloamerickém právním kontextu nevyhnutelný fakt.³¹⁰

I na této úrovni chápání pojmu univerzálního publika však nadále přetrvává otázka jeho praktického vymezení ve vztahu k prediktivní povaze právních norem. Bohužel Christie zde odpovědi nenabízí. Lze však uzavřít, že z čistě rétorického hlediska všichni soudci bez výjimky používají právní normy jako prediktivní, jelikož se vždy musí předem přizpůsobit svému publiku. Rozdíl mezi vnímáním publika na nižších soudech a vyšších soudech spočívá ve vymezení publika, kterému je rozhodnutí určeno. Na nižších soudech je totiž rozhodnutí jen výjimečně prezentováno širší veřejnosti a neslouží jako základ pro ustálenou judikaturu. Díky tomu potom stačí adresovat ho specializovanému publiku – účastníkům řízení a nadřizenému soudu. Tomu ostatně odpovídá i styl psaní takových rozhodnutí, protože soudce tu nepotřebuje přesvědčit každou racionálně smýšlející bytost jako v případě univerzálního publika, ale jen malou a velmi konkrétní skupinu osob.

³⁰⁷ CHRISTIE, 1986, op. cit., s. 346.

³⁰⁸ PERELMAN, OLBRECHTS-TYTECA, 2008, op. cit., s. 31-40.

³⁰⁹ CHRISTIE, 1986, op. cit., s. 346-347.

³¹⁰ Tamtéž, s. 349.

Na druhou stranu, na nejvyšší úrovni soudní soustavy je situace přesně opačná a není tedy divu, že většina příkladů použití citace krásné literatury v právním odůvodňování je právě odsud. Obecně vzato totiž tito soudci neřeší jen jednotlivé případy, ale vytvářejí argumentačně závaznou judikaturu, ovlivňují přímo právní vědomí cestou mediální známosti řešených případů a konečně přesvědčují společnost jako takovou o legitimitě systému práva skrz prožitky *communitas*.

Ve vazbě na Novou rétoriku lze shrnout, že soudci ústavních a obdobných soudů pracují s konstruktem univerzálního publika v praxi, kde se kryje se specifickým publikem v konkrétním kulturním kontextu a je tedy univerzálním publikem *sui generis*, protože jejich reálné publikum je natolik abstraktní, že ho nelze skutečně určit. Navíc platí, že jejich rozhodnutí nejsou tolik ukotvená v určitém čase, protože mají sloužit dlouhodobě v roli judikatury, a také nejsou omezena prostorem díky nadnárodním a mezinárodním vazbám v soudním rozhodování, kde i zahraniční nebo nadnárodní rozhodnutí může sloužit jako inspirace toho vnitrostátního. V praxi to potom znamená, že speciální pozice těchto soudců dostatečně odůvodňuje i specifický literární styl jejich odůvodňování.

Přesto je zjevné, že pro většinu specializovaného právníckého publika je zařazování mimoprávních argumentů do právního odůvodňování až na výjimky nevídané. Je to dáno stylovou konvencí tradičního formálního stylu právních projevů v mluvené i psané podobě. Ta vychází z očekávání publika, které je třeba naplnit. Navzdory tomu právě v případech, kdy publikem není pouze tato skupina, jsou tyto alternativní způsoby odůvodňování přípustné a také i v praxi využívány. Pokud část publika nedisponuje určitou právní znalostí, nelze ji přesvědčit čistě právním odůvodněním. To je potom výchozím předpokladem nutnosti použití mimoprávního odůvodňování.

3.2.4 Communion

Opětovně bych chtěla zdůraznit, že cílem této práce není tvrzení, že neprávní zdroje odůvodňování mohou nahradit ty právní. Přesto nelze opomíjet jejich přesvědčovací sílu. Ta může spočívat jak v přesvědčivosti argumentů založených na neprávním zdroji jako takových nebo může vycházet ze situace, kdy odkaz na neprávní zdroj může sloužit jako zvýraznění právního argumentu

právě návazností na *communitas*. To totiž posiluje pospolitost jednotlivců v publiku, a tím vytváří *communio*. Otázkou, která však musí být co nejopatrněji zodpovězena, je samotné vysvětlení podstaty *communio*.

Communio již bylo zmíněno výše a na první pohled se může zdát lehce pochopitelné (viz předchozí podkapitola). Tento pojem navíc není do českého jazyka možné přeložit bez zkrácení jeho významu. Ve slovenštině se setkáme namísto s *communio* s tzv. *spřítomneniem*³¹¹ a Smejkalová používá pojem společné zkušenosti.³¹² Richard Graff a Wendy Winn přesto popisují tento Perelmanův pojem jako nanejvýš tajemný. Ve své analýze jeho obsahu potom tvrdí, že autoři *New Rhetoric* ho používají velmi obecně jako pojem popisující hodnotovou společenskou dohodu, ale zároveň i v užším smyslu jako objektivní stav v konkrétním diskurzu a jako efekt specifických lingvisticko-stylistických nástrojů. Zdůrazňují tak právě úlohu hodnot v kontextu Nové rétoriky, což s sebou nese i zdůraznění váhy epideiktického žánru. To přitom odpovídá naší úvaze o citaci krásné literatury v právním odůvodňování jako propojení mezi literaturou ve formě epideiktického žánru a specifického žánru právních textů. Pro Graffa a Winn navíc toto specifické propojení hodnot a diskurzu s praktickou rétorikou znamená jeden z největších přínosů Nové rétoriky pro vývoj moderní praktické rétoriky.³¹³

Každý epideiktický projev posiluje sounáležitost myslí v publiku pomocí návaznosti na sdílené hodnoty, a to jak v rámci čistě literárního žánru, tak vně. To znamená, že z hlediska výstavby *communio* se jedná o nutnou součást každé argumentace, protože plní funkci jejího hodnotového zakotvení. Podle Graffa a Winn je právě přijetí řečnickova hodnotového rámce publikem stěžejní pro úspěch jeho projevu, protože diskurz buduje pocit solidarity a pocit společenství mezi jednotlivými částmi publika právě přes sdílení hodnot. Propojíme-li tuto úvahu s pojmoslovím *performance studies*, dojdeme nutně k tomu, že skrz diskurz se přes *communio* vytváří *communitas* jako stav, v němž hodnoty sdílené určitou komunitou podmiňují úspěch jakéhokoliv rétorického projevu.³¹⁴

311 PERELMAN, Chaïm. *Právna logika: nová rétorika*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2014, s. 163.

312 SMEJKALOVÁ, 2011, op. cit., s. 25.

313 GRAFF, WINN, 2006, op. cit., s. 46- 47.

314 Tamtéž, s. 49-50.

Zarámování argumentace do určitých hodnot je však limitováno hranicemi kulturně omezeného univerzálního publika, specifického či specializovaného publika. Takové publikum skutečně musí mít co sdílet a být si zároveň takových hodnot vědomo. Pouze za takové podmínky může mít argumentace přesvědčivý efekt. Existence sdíleného hodnotového rámce je přitom nutně spojena s prožitkem *communitas*.

V případě citace krásné literatury v právním odůvodňování jde o ideální příklady projevu epideiktického žánru, byť na opravdu malém půdorysu. Jejich použití stojí na vytržení nejlepší části jejich obsahu s největším potenciálem k přesvědčení publika přes sounáležitost myslí, neomezenou žádnou profesní limitací členů takového publika. V optimálním případě je jejich pomocí možné přesvědčit kohokoliv s určitými hodnotami uvnitř sdíleného diskurzu, jelikož disponují ideální formou (literární fikce) i nejlepším možným obsahem (ztvárnění hodnot). Literární citace se tak v právním odůvodňování stávají kulturními vysvětlivkami srozumitelnými právníkům i ne právníkům tam, kde samotná právní argumentace nedostačuje. Určité aspekty *hard cases* je totiž vhodné dovysvětlit z vnějšku právního systému, kontextem daného právního pravidla spíše než tím pravidlem samotným. Citace děl Kafky, Dostojevského nebo Orwella, stejně jako odkazy na popkulturu využívají potenciál umění přesvědčovat publikum právního rozhodování tam, kde jsou čistě právní argumenty nedostatečné nebo nesrozumitelné, a tedy neefektivní.

3.2.5 Totemická autorita justice

Nyní se dostáváme k otázce posuzování efektivity přesvědčování. Předpokládejme, že prožitek *communitas* vytvořený za pomocí figur posilujících *communio* a budujících realitu (včetně citací krásné literatury) v právním odůvodňování zakládá, obnovuje a posiluje autoritu práva cestou posílení autority soudu a soudce. Mystický základ autority přitom právu přisuzuje i Deridda.³¹⁵ Autoritou se v tomto případě rozumí autorita v kontextu Barshakova chápání civilního náboženství. V něm se tradičně role soudů podceňuje, ale Barshakův přístup zdůrazňuje Turnerovo pojetí soudu jako

³¹⁵ DERRIDA, Jacques. *Síla zákona: „mystický základ autority“*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenth, 2002, 87 s.

místa sociální performance.³¹⁶ Propojuje ho s poznatky Émila Durkheima o tom, že právo odráží kolektivní vědomí komunity a z toho čerpá svoji svatost. V logice toho, že vše svaté v civilním náboženství čerpá svoji svatost z identifikace s totemem, právo čerpá svoji svatost z identifikace s rozhodováním soudu.³¹⁷

Hlavním bodem této úvahy je samozřejmě identifikace totemu. Barshak při ní vychází z Durkheimovy teorie a chápe totem jako konkrétní reprezentaci identity skupiny a funkci totemu může podle něho plnit objekt, symbol nebo mýtus, který je jako takový skupině znám a je jí tak akceptován. V právním kontextu to znamená, že totemická autorita slouží jako transcendentální zákonodárce a soud tedy tuto autoritu provádí. Soudce ji tak nereprezentuje, nezprostředkovává, ale přímo sděluje. Právo je tak soudem konstantně magicky reprodukováno.³¹⁸

Podle mého názoru v případě, že během soudního řízení dochází k takové magické reprodukci práva, předpokládá tento výsledek předchozí prožitek *communitas* v jakékoliv formě. Barshak však tento úhel pohledu odmítá, jelikož v takto sdíleném prožitku vidí pouze totalitní výjimku.³¹⁹ Je sice pravda, že totalitní *communitas* je třeba chápat jako protiklad sociální struktury a idey svatosti práva založené na diferenciaci svatých entit, ale existují různé druhy *communitas*, a to Barshak explicitně nezohledňuje. Přesto ve svém vysvětlení *communitas* pracuje s vizí situace, v níž mizí individualita a identita, v důsledku toho mizí sociální napětí a narůstá vědomí sebe sama jako součásti celku.³²⁰ Z toho je patrné, že Barshak rozumí i spon-tánnímu *communitas* slučitelnému s demokracií. Panství během *communitas* je podle Barshaka charismatické.³²¹ To znamená, že pokud chce soudce během soudního jednání pomocí figur posilujících *communion* vytvořit podmínky pro prožitek *communitas*, musí na to využít svoji svatou autoritu

³¹⁶ BARSHACK, Lior. The Totemic Authority of the Court. *Law and Critique* [online]. 2000, roč. 11, č. 3, s. 301[cit. 9. 9. 2015].

³¹⁷ Tamtéž, s. 301.

³¹⁸ Tamtéž, s. 305-307.

³¹⁹ Tamtéž, s. 307-312.

³²⁰ Tamtéž, s. 316.

³²¹ Tamtéž, s. 317.

jako charismatický vůdce a *communitas* zformovat jako nezbytnou podmínku vzniku *communio* za účelem udržení magie legitimacy práva vybudované pomocí autority soudních rozhodnutí.

Tuto sekci lze proto shrnout tím, že autorita práva v kontextu odůvodňování rozhodování soudů na nejvyšší úrovni soudní hierarchie je spojeno s používáním zcela či částečně mimoprávních argumentů postavených na společných hodnotách určité komunity, tj. publika. Pouze takové odůvodnění totiž může vytvořit podmínky pro sounáležitost myslí a zformovat díky tomu *communio*. V návaznosti na téma této práce je třeba uvést, že citace krásné literatury v právním odůvodňování je prvkem epideiktického žánru v jinak specifickém stylu soudního rozhodování. Díla tohoto žánru jsou přitom ideálním zprostředkovatelem sdělení o hodnotách. Soudy, jejichž rozhodnutí nejsou přezkoumávána další instancí, jsou zpravidla soudy, které se do takových hodnotových úvah explicitně pouštějí, což jim umožňuje jejich specifické publikum. Jsou tedy ideálními i faktickými adepty na používání citací krásné literatury v právním odůvodňování.³²²

³²² Podkapitola 3.2 byla částečně publikována jako *Communion, Communitas and Legal Reasoning* ve sborníku *Argumentation 2015* (KLUSOŇOVÁ, Markéta, Michal MALANÍK, Monika STACHOŇOVÁ a Martin ŠKOP. *Argumentation 2015 : international conference on alternative methods of argumentation in law*. Brno : Masaryk University, 2015.)

4 ZÁVĚR

Cílem této práce bylo zodpovědět otázku, jak je v současnosti používáno citování krásné literatury v odůvodňování soudů. Nejprve byl v první části práce na základě dosavadních poznatků hnutí Law and Literature shrnut dosavadní vývoj tohoto teoreticko-právního směru a následně byl stanoven pravděpodobný model citace krásné literatury v právním odůvodňování. Tento model vychází především z požadavků umělecké a společenské autority autora citovaného díla i díla samotného a s tím souvisí i jejich absolvování textu časem. Dále je třeba vazba citovaného díla nebo autora ke kultuře publika, jež je adresátem daného odůvodnění, a to buď na národní, nebo na mezinárodní úrovni.

Závěry srovnání teoretického modelu se soudní praxí potom vychází především z výsledků empirického výzkumu, shrnutého v části 2. Z analýz jednotlivých rozhodnutí jsem zjistila, že odpovědi na stanovené specifické výzkumné otázky jsou následující. Citace krásné literatury jsou v českém prostředí nejčastěji používány v odlišných stanoviscích Ústavního soudu, byť nikoliv zanedbatelnou část výskytů lze nalézt ve většinových stanoviscích ÚS a rovněž před NSS se tato praxe stává v poslední době častější.

Ve srovnání s praxí SD EU se ukázalo, že tam všechny citace nalezneme ve stanoviscích generálních advokátů. V umístění citace přitom spočívá i hlavní rozdíl mezi českou praxí a přístupem SD EU, jelikož v ČR lze literární citace nalézt i v textu samotných rozhodnutí. Co se týče žánru citovaného literárního díla, nejčastěji jsou citovány romány, ale lze se setkat i s poezií, dramatem, pohádkou, esejí nebo povídkou. Citace mají formu přímé i nepřímé citace, často jde dokonce pouze o zmínění jména autora, názvu díla nebo označení žánru jako takového. Ve všech těchto charakteristikách se české soudní praxe a přístupu SD EU shoduje, podobnost lze nalézt i v samotném výběru citovaných děl a autorů. Blíže k jednotlivým výskytům viz přílohy č. 1 - 6.

Ve třetí části je zahrnuta interpretace zkoumaných literárních citací ve vybraných sociologicko - právních a rétorických souvislostech. V její první kapitole jsou zjištěné výsledky interpretovány z hlediska Nové rétoriky

Perelmana a Olbrechts-Tytecy. Zde je hlavním závěrem úvaha o budování communion, tj. společná zkušenost či dojem zpřítomnění, mezi řečníkem a publikem, který zakládá hodnotové souznění uvnitř publika. Citace krásné literatury používají ve svých odůvodněních především soudy na vrcholu soudní hierarchie (v českém kontextu především ÚS a NSS) a jejich publikum je ve smyslu Nové rétoriky univerzálním publikem sui generis, jelikož je na hranici mezi univerzálním publikem složeným ze všech racionálně uvažujících bytostí a specifickým publikem omezeným pouze kulturním kontextem, jelikož se jedná o širší veřejnost včetně té laické. V druhé kapitole byly tyto poznatky propojeny s performance studies a ideou totemické autority soudnictví.

Specifickému postavení soudů a jejich publiku potom odpovídá i styl odůvodňování, který musí více zohledňovat specifika takového širokého a různorodého publika. Řečník usilující o přesvědčení takového publika se musí snažit o nastolení communion, tedy dojem společné komunitně sdílené zkušenosti pomocí nastavení podmínek vzniku efektivní komunity myslí, která nastává mezi jednotlivými členy publika dobrovolně akceptujícího řečnickovo odůvodnění. To potom umožňuje prožitek communitas coby spontánně vzniklé pospolitosti v publiku založené na ne-struktuře.

Nová rétorika je tu přitom zjevně ovlivněna Gadamerovým chápáním dějinného vědomí, které působí obdobně. Právě důraz na communion otevírá právní a zejména soudné odůvodňování jeho sociologické funkci a efektivitu přesvědčování váže místo na formální logickou správnost na hodnotový rámec publika, jeho právní vědomí a další sociologické charakteristiky. Je zřejmé, že takové odůvodnění nemůže být ani objektivní, ani racionální v běžném smyslu exaktní vědecké neutrality nebo formální logiky, ale že bude výrazně ovlivněno hodnotami ve společnosti a emocemi publika tak, jak to ve svých textech vysvětluje Martha Nussbaum. Takto nastavené odůvodňování tak spíše než na faktech a předpokladech bude stát na hodnotách a hierarchiích.

Krásná literatura, která spadá nejspíše do epideiktického žánru rétoriky, vůbec není právu cizorodá. Koneckonců je-li právo literatura, je vložení citace krásné literatury do právního odůvodňování jen zkombinování dvou

odlišných, přitom však stále příbuzných, protože literárních, resp. rétorických žánrů. To je o důvod víc, proč nechat umění vstoupit do světa právního odůvodňování.

Zahrnutí citace krásné literatury dělá odůvodňování v právu přesvědčivějším. Dochází k tomu zdůrazněním rozměru hodnot, na které upozorňuje. Hodnoty přitom citace krásné literatury sama nevytváří, slouží pouze jako nástroj připodobnění, a soudce je nikdy nečerpá pouze z literatury, ale vychází z práva a literaturou pouze posiluje rétorické kvality svého odůvodnění. Netýká-li se citace krásné literatury v právním odůvodnění hodnot, jak tomu může být v případě přímých citací užívaných pouze pro jejich literární mistrovství, slouží jako zvýraznění jiného argumentu a je třeba ji hodnotit především ze stylistického hlediska.

Na základě výsledků praktické části této práce i jejich následné interpretace proto k úvodní vizi právníka jako překladatele právní řeči do podoby srozumitelné i laikům přidávám, že právnímu odůvodnění soudu může (za předpokladu dodržení očekávání publika a z něho vyplývajících pravidel, jak byly vytyčeny modelem v první části práce) provázání s krásnou literaturou prospět, a to právě v budování communion, tedy v apelaci na společnou kulturní zkušenost publika a dosahování prožitku *communitas* jakožto emočního základu přijetí rozhodnutí soudu jako přesvědčivého.

5 LITERATURA A DALŠÍ POUŽITÉ ZDROJE

5.1 Odborné publikace

- ARISTOTELÉS. *Poetika*. 6. vyd., v Orbisu 2. Praha: Orbis, 1964, 97 s.
- BARSHACK, Lior. The Totemic Authority of the Court. *Law and Critique* [online]. 2000, roč. 11, č. 3, s. 301–328 [cit. 9. 9. 2015]. ISSN 0957-8536. Dostupné z: doi:10.1023/A:1008957232385.
- BELFIORE, Eleonora; BENNETT, Oliver. *The social impact of the arts: an intellectual history*. New York: Palgrave Macmillan, 2008, 240 s. ISBN 0230572553.
- BEN-DOR, Oren (ed.). *Law and art: ethics, aesthetics, justice*. London: Routledge-Cavendish, 2010, 336 s. ISBN 9780415560214.
- BIRKETT, Justice. Law and Literature: The Equipment of the Lawyer. *American Bar Association Journal* [online]. 1950, s. 891–947 [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/25717434>.
- BOBEK, Michal; KÜHN, Zdeněk. *Judikatura a právní argumentace*. 2., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Auditorium, 2013, 494 s. ISBN 9788087284353.
- BOBEK, Michal; ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Jiné právo literární*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, 407 s. ISBN 9788087284162.
- BOLDUC, Michelle K.; Frank, David A. Chaiim Perelman and Lucie Olbrechts-Tyteca's "On Temporality as a Characteristic of Argumentation": Commentary and Translation. *Philosophy & Rhetoric* [online]. 2010, roč. 43, č. 4, s. 308-336 [cit. 9. 9. 2015]. ISSN 00318213. Dostupné z: doi:10.5325/philrh.43. 4. 0308.
- COMPAGNON, Antoine. *Démon teorie: literatura a běžné myšlení*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009, 328 s. Teoretická knihovna. ISBN 9788072943241.
- CORMACK, Brandin; NUSSBAUM, Martha C.; STRIER, Richard. *Shakespeare and the Law: A Conversation among Disciplines and Professions*. University of Chicago Press, 2013, 352 s. ISBN 9780226924946.
- COVER, Robert M. Foreword: Nomos and narrative. *Harvard Law Review* [online]. 1983, roč. 97, s. 4–68 [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné z: http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3690&context=fss_papers.

- CROSSWHITE, James. Universality in Rhetoric: Perelman's Universal Audience. *Philosophy & Rhetoric* [online]. 1989, roč. 22, č. 3, s. 157–173 [cit. 9. 9. 2015]. ISSN 00318213. Dostupné z: doi:10.2307/40237588.
- CULLER, Jonathan D. *Krátký úvod do literární teorie*. Nové, rozš. vyd. Brno: Host, 2015, 192 s. Teoretická knihovna. ISBN 9788074912337.
- DAVIDSON, Donald. *Subjektivita, intersubjektivita, objektivita*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2004, 260 s. ISBN 8070071907.
- DERRIDA, Jacques. *Síla zákona: „mystický základ autority“*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenh, 2002, 87 s. ISBN 8072980491.
- DOLIN, Kieran. *A critical introduction to law and literature*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 263 s. ISBN 9780521807432.
- DURKHEIM, Émile. *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2002, 491 s. ISBN 8072980564.
- DWORKIN, Ronald. Law as Interpretation. *Critical Inquiry* [online]. 1982, roč. 9, č. 1, s. 179–200 [cit. 9. 9. 2015]. ISSN 00931896. Dostupné z: doi:10.2307/1343279.
- EAGLETON, Terry. *Úvod do literární teorie*. 2. vyd., V nakl. Plus 1. V Praze: Plus, 2010, 318 s. Speculum. ISBN 9788000025872.
- FISH, Stanley Eugene. *Doing what comes naturally: change, rhetoric, and the practice of theory in literary and legal studies*. Oxford: Clarendon Press, 1989, x, 613 s. ISBN 9780198129998.
- FISH, Stanley. Working on the chain gang: Interpretation in law and literature. *Texas Law Review* [online]. 1981, vol. 60, s. 551 – 568 [cit. 9. 9. 2015]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/tlr60&g_sent=1&id=573.
- FROST, Michael H. *Introduction to classical legal rhetoric: a lost heritage*. Burlington, VT: Ashgate, c2005, x, 160 p. ISBN 0754624137.
- GADAMER, Hans-Georg. *Člověk a řeč: (výbor textů)*. Praha: Oikoymenh, 1999, 154 s. ISBN 8086005763.
- GADBIN-GEORGE, Géraldine. Literary references in United Kingdom common law judgments. *GRAAT Anglophone Studies Law and Literature* [online]. 2013, vol. 14, s. 79–95 [cit. 28. 1. 2015]. ISSN 1954-3220. Dostupné z: <http://www.graat.fr/4gadbin.pdf>.

- GADBIN-GEORGE, Géraldine. To quote or not to quote: "Literature in law" in European court decisions and legal English teaching. *ASP. la revue du GERAS* [online]. 2013, roč. 64, s. 75-93 [cit. 9. 9. 2015]. Dostupné z: <http://asp.revues.org/3842>.
- GASKIN, Richard. *Language, truth, and literature: a defence of literary humanism*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2014, xvii, 376 s. Clarendon lectures in English. ISBN 0199657904.
- GLEICHER, Jules. Bard at the Bar: Some Citations of Shakespeare by the United States Supreme Court. *Oklahoma City UL Review* [online]. 2001, roč. 26, s. 327-353 [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein:journals/okcu26&div=10&g_sent=1&collection=journals.
- GRAFF, Richard; WINN, Wendy. Presencing „Communion“ in Chaim Perelman's New Rhetoric. *Philosophy & Rhetoric* [online]. 2006, roč. 39, č. 1, s. 45-71 [cit. 9. 9. 2015]. ISSN 00318213. Dostupné z: doi:10.2307/20697133.
- HAMAN, Aleš. *Literární dílo a soudobá literární věda*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2012, 126 s. Literární věda (ARSCI). ISBN 9788074200274.
- HAMILTON, Alexander; MADISON, James; JAY, John. *Listy federalistů: soubor esejí psaných na podporu nové Ústavy předložené federálním Shromážděním 17. září 1787*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, 537 s. ISBN 8070673907.
- HAMUĚÁK, Ondrej. *Právo v umění a umění v právu: sborník odborných příspěvků z mezinárodní konference Olomoucké debaty mladých právníků 2011*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011, 447 s. ISBN 9788087576144.
- HAWES, J. *Proč byste měli číst Kafku, než promarníte svůj život*. Vyd. 1. Brno: Host, 2011, 316 s. ISBN 9788072944118.
- HENDERSON, M. Todd. Citing fiction. *The Green Bag An Entertaining Journal of Law* [online]. 2008, roč. 11, s. 171-185 [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné z: <http://ezproxy.muni.cz/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,uid&db=edslex&AN=edslex36F4D533&lang=cs&site=eds-live&scope=site>.
- HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, 303 s. ISBN 8086898962.

- HOROWITZ, Arthur. Shylock after Auschwitz: The Merchant of Venice on the Post-Holocaust Stage—Subversion, Confrontation, and Provocation. *Journal for Cultural and Religious Theory* [online]. 2007, roč. 8, č. 3, s. 7–19 [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné z: <http://www.jcrt.org/archives/08.3/Horowitz.pdf>.
- CHRISTIE, George C. The universal audience and predictive theories of law. *Law and Philosophy* [online]. 1986, roč. 5, č. 3, s. 343–350 [cit. 9. 9. 2015]. ISSN 0167-5249. Dostupné z: doi:10.1007/BF00240846.
- JOST, François. *Realita - fikce: říše klamu*. 1. vyd. V Praze: Akademie múzických umění, 2006, 107 s. ISBN 8073310562.
- KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2001, 567 s. ISBN 8072980351.
- KOTEN, Jiří. *Jak se fikce dělá slovy: pragmatické aspekty vyprávění*. Vyd. 1. Brno: Host, 2013, 160 s. Teoretická knihovna. ISBN 9788072948468.
- KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2011, 248 s. ISBN 9788024620015.
- KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře*. Vyd. 2. (přeprac.). Praha: Academia, 1998, 182 s. ISBN 8020006591.
- KRČ, Eduard; ZBUDILOVÁ, Helena. *Úvod do teorie literatury: literární terminologie a analýza literárního díla*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, 161 s. ISBN 9788024429038.
- KÜHN, Zdeněk. *Aplikace práva ve složitých případech: k úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002, 419 s. ISBN 8024604833.
- LANDIS, J. M.; CARDOZO, Benjamin N. Law and Literature. *Yale Law Journal* [online]. 1938, roč. 48, s. 489–507 [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/okcu26&div=10&g_sent=1&collection=journals.
- LIPOVETSKY, Gilles. *Paradoxní štěstí: esej o hyperkonzumní společnosti*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2007, 443 s. ISBN 9788072601844.
- LUHMANN, Niklas. *Realita masmédií*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2014, 143 s. XXI. století. ISBN 9788020023339.
- MALPHURS, Ryan A. *Rhetoric and discourse in Supreme Court oral arguments: sensemaking in judicial decisions*. London: Routledge, 2013, 246 s. ISBN 9780415640046.

- MCCOY, Marina. *Plato on the Rhetoric of Philosophers and Sophists*. Leiden: Cambridge University Press, 2007, 209 s. ISBN 9780511366703.
- MOOTZ, Francis J. *Rhetorical knowledge in legal practice and critical legal theory*. Tuscaloosa, Ala.: University of Alabama Press, c2006, xix, 256 s. Rhetoric, culture, and social critique. ISBN 9780817315368.
- NUSSBAUM, M. C. *Cultivating Humanity*. London: Harvard University Press, 1998, 328 s. ISBN 9780674179493.
- NUSSBAUM, M. C. *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton University Press, 2012, 168 s. ISBN 9780691154480.
- NUSSBAUM, Martha C. *Love's knowledge: essays on philosophy and literature*. [Repr.]. New York: Oxford University Press, 1992, 403 s. ISBN 9780195074857.
- NUSSBAUM, Martha Craven. *Political emotions : why love matters for justice*. Cambridge, Mass.; London : Belknap Press of Harvard University Press, 2013, s. 457. ISBN 9780674724655.
- NUSSBAUM, Martha Craven. Rational Emotions. In HEALD, Paul J. (ed.) *Literature and Legal Problem Solving: Law and Literature as Ethical Discourse*. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press, 1998, s. 99-123. ISBN 9780890897911.
- OLAVESON, Tim. Collective Effervescence and Communitas: Processual Models of Ritual and Society in Emile Durkheim and Victor Turner. *Dialectical Anthropology* [online]. 2001, roč. 26, č. 2, s. 93 [cit. 9. 9. 2015]. ISSN 0304-4092. Dostupné z: doi:10.1023/A:1020447706406.
- OLSON, Greta. De-Americanizing law and literature narratives: Opening up the story. *Law & Literature* [online]. 2010, roč. 22, č. 2 [cit. 9. 9. 2015]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lal22&g_sent=1&id=340.
- PAPKE, David R. Law and Literature: A Comment and Bibliography of Secondary Works. *Law Library Journal* [online]. 1980, roč. 73, s. 421–437 [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lj73&div=31&g_sent=1&collection=journals#439.
- PARK, Douglas B. The Meanings of „Audience“. *College English* [online]. 1982, roč. 44, č. 3, s. 247–257 [cit. 27. 1. 2015]. ISSN 00100994. Dostupné z: doi:10.2307/377012.

- PATOČKA, Jan; VOJTĚCH, Daniel; CHVATÍK, Ivan. *Umění a čas*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004, 543 s. ISBN 8072981137.
- PERELMAN, Chaïm. *Právna logika: nová rétorika*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2014, 270 s. ISBN 9788081018114.
- PERELMAN, Chaïm; OLBRECHTS-TYTECA, Lucie. *The new rhetoric : a treatise on argumentation*. Notre Dame : University of Notre Dame Press, 2008. ISBN 9780268004460.
- PETERS, Julie Stone. Law, literature, and the vanishing real: On the future of an interdisciplinary illusion. *PMLA* [online]. 2005, s. 442–453 [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/25486170>.
- PLATÓN. *Dialogy o kráse*. Praha: Odeon, 1979, 230 s.
- PLATÓN; NOVOTNÝ, František. *Symposion*. 4., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000, 80 s. ISBN 8086005895.
- POSNER, Richard A. *Law and Literature*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2009. ISBN 9780674032460.
- RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, 157 s. ISBN 9788073579197.
- RANNEY, Frances J. *Aristotle's ethics and legal rhetoric : an analysis of language beliefs and the law*. Farnham : Ashgate, 2005 ISBN 9780754625414.
- RICŔEUR, Paul. *Čas a vyprávění*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007, 413 s. ISBN 9788072981052.
- ROBBINS-TISCIONE, Kristen Konrad. *Rhetoric for legal writers : the theory and practice of analysis and persuasion*. St. Paul : West, 2009. ISBN 9780314151841.
- SANDALL, Roger. Dreams of Communitas. *Society* [online]. 2011, roč. 48, č. 6, s. 483–488 [cit. 9. 9. 2015]. ISSN 0147-2011. Dostupné z: [doi:10.1007/s12115-011-9482-z](https://doi.org/10.1007/s12115-011-9482-z).
- SASSATELLI, Monica. *Becoming Europeans: cultural identity and cultural policies*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2009, 233 s. ISBN 0230537421.
- SCHILLER, Friedrich; ŠEDIVÝ, Prokop. *O mravním poslání divadla*. Praha: ČDLJ, 51 s.

- SCHNECK, Peter. *Law and Literature : Rhetoric and Evidence : Legal Conflict and Literary Representation in U.S. American Culture* [online]. Berlin, DEU: Walter de Gruyter, 2011 [cit. 27. 1. 2015]. ISBN 9783110253771. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/masaryk/docDetail.action?docID=10515821>.
- SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1997, 432 s. ISBN 8090191649.
- SILBEY, Jessica M. What we do when we do law and popular culture. *Law & Social Inquiry* [online]. 2002, roč. 27, č. 1, s. 139–168 [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/829096>.
- SKINNER, Quentin. *Forensic Shakespeare*. First edition. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2014, xii, 356 s. Clarendon lectures in English. ISBN 0199558248.
- SOBEK, Tomáš. *Argumenty teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 330 s. ISBN 9788090402454.
- ŠKOP, Martin ...*právo, jazyk a příběh*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2013, 182 s. ISBN 9788087284377.
- ŠKOP, Martin. *Právo a vášně: jazyk, příběh, interpretace*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, 205 s. ISBN 9788021054646.
- TURNER, Victor Witter. *Průběh rituálu*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2004, vii, 194 s. ISBN 8072269003.
- TURNER, Victor Witter. *The ritual process: structure and anti-structure*. New Brunswick: AldineTransaction, c1969, xvi, 213 s. ISBN 9780202011905.
- VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997, 201 s. ISBN 8071061786.
- VEČEŘA, Miloš; URBANOVÁ, Martina. *Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2015, 194 stran. ISBN 9788021077836.
- WARD, Ian. From literature to ethics: The strategies and ambitions of law and literature. *Oxford Journal of Legal Studies* [online]. 1994, roč. 14, č. 3, s. 389–400 [cit. 27. 1. 2013]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/764737>.

- WEISBERG, Richard H. Wigmore's Legal Novels Revisited: New Resources for the Expansive Lawyer. *Northwestern University Law Review* [online]. 1976, roč. 71, s. 17-28 [cit. 9. 9. 2015]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/illlr71 & g_sent=1 & id=21.
- WHITE, James B. *The legal imagination : studies in the nature of legal thought and expression*. Boston: Little, Brown and Company, 1973, xxxv, 986 s.
- WHITE, James Boyd. *Heraclēs' bow : essays on the rhetoric and poetics of the law*. Madison : University of Wisconsin Press, 1985, 270 s. ISBN 0299104141.
- WHITE, James Boyd. *Justice as translation: An essay in cultural and legal criticism*. University of Chicago Press, 1994, 332 s. ISBN 0226894967.
- WHITE, James Boyd. *Living speech: resisting the empire of force*. Princeton, NJ: Princeton University Press, c2006, xii, 236 p. ISBN 9780691138374.
- WIGMORE, JOHN H. List of Legal Novels. *Illinois Law Review* [online]. 1908, roč. 1907-1908, č. II, s. 574–593 [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/illlr2 & div=59 & collection=journals & set_as_cursor=4 & men_tab=srchresults.
- WIGMORE, John H. List of One Hundred Legal Novels. *Illinois Law Review* [online]. 1922, roč. 17, s. 26-41 [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/illlr17 & g_sent=1 & id=36.
- WINTR, Jan. *Česká parlamentní kultura*. Praha: Auditorium, 2010, 2010 ISBN 9788087284131.

5.2 Internetové zdroje

- POKORNÝ, Radek. Kauza Melčák a nevyzpytatelný Ústavní soud. *Ihned.cz* [online]. *Economia*, publikováno 21.9.2009 [cit. 4.9.2015]. Dostupné z: <http://ihned.cz/c1-38383150-kauza-melcak-a-nevyzpytatelny-ustavni-soud>.
- POVOLNÝ, David. Molek: Lidé mají nárok na srozumitelný výklad práva. *Věda.muni.cz* [online]. Masarykova univerzita, publikováno 12. července 2015 [cit. 4. 9. 2015]. ISSN 1805-9759. Dostupné z: <http://www.veda.muni.cz/veda-a-vyzkum/6342-lide-maji-narok-na-srozu-mitelny-vyklad-prava#.Vd2r6iXtmkp>.

5.3 Soudní rozhodnutí

5.3.1 Ústavní soud

- Nález Ústavního soudu ze dne 20. ledna 2000, sp. zn. III. ÚS 150/99. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 30. srpna 2005, sp. zn. Pl. ÚS 43/04. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 11. listopadu 2005, sp. zn. I. ÚS 453/03. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 28. února 2006, sp. zn. Pl. ÚS 20/05. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 3. května 2006, sp. zn. Pl. ÚS 66/04. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 6. června 2006, sp. zn. III. ÚS 291/03. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 19. září 2006, sp. zn. Pl. ÚS 25/06. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 29. listopadu 2006, sp. zn. II. ÚS 549/06. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 29. února 2008, sp. zn. II. ÚS 2268/07. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 28. května 2008, sp. zn. Pl. ÚS 1/08. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 10. září 2009, sp. zn. Pl. ÚS 27/09. In: *ASPI* [právní informační systém].
- Nález Ústavního soudu ze dne 18. února 2010, sp. zn. II. ÚS 775/06-1. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 15. listopadu 2010, sp. zn. I. ÚS 517/10. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 1. března 2011, sp. zn. Pl. ÚS 55/10. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].
- Nález Ústavního soudu ze dne 23. srpna 2012, sp. zn. II. ÚS 773/07. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

Nález Ústavního soudu ze dne 16. října 2012, sp. zn. Pl. ÚS 16/12 – 1. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

Nález Ústavního soudu ze dne 30. května 2013, sp. zn. II. ÚS 1311/13. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

Nález Ústavního soudu ze dne 20. června 2013, sp. zn. Pl. ÚS 36/11. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

Nález Ústavního soudu ze dne 25. 3. 2014, sp. zn. Pl. ÚS 43/13. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

5.3.2 Nejvyšší správní soud

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 7. května 2009, sp. zn. 1 As 29/2009 - 59. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. září 2010, sp. zn. 1 Afs 45/2010 – 159. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. září 2010, sp. zn. 6 Ads 80/2010 – 114. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 10. února 2011, sp. zn. 7 As 62/2010 - 78. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 23. srpna 2011, sp. zn. 5 As 48/2011 - 85. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 8. října 2014, sp. zn. Ars 5/2014 – 28. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 22. října 2014, sp. zn. Ars 4/2014 - 99. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 22. října 2014, sp. zn. Ars 4/2014 - 99. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 21. 8. 2015].

5.3.3 Soudní dvůr Evropské unie

- Rozsudek Soudního dvora (prvního senátu) ze dne 12. února 2009. Christopher Seagon proti Deko Marty Belgium NV. Věc C 339/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=76240&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=940151>.
- Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 16. října 2008. Christopher Seagon proti Deko Marty Belgium NV. Věc C 339/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=66608&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&id=737650>.
- Rozsudek Soudního dvora ze dne 12. prosince 2002. Ralf Sieckmann. Věc C-273/00. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=47585&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1126796>.
- Rozsudek Soudního dvora ze dne 14. září 1999. Komise proti AssiDomän Kraft Products AB a ostatní. Věc C-310/97. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=44684&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1126796>.
- Rozsudek Soudního dvora (čtvrtého senátu) ze dne 16. července 2009. Infopaq International A/S proti Danske Dagblades Forening. Věc C-5/08. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=9ea7d0f130d5cd5ccc9265894cedad05f95b5db0ab04.e34KaxiLc3eQc40LaxqMbn4ObN8Qe0?text=&docid=72482&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=268468>.

Rozsudek Soudního dvora (čtvrtého senátu) ze dne 16. října 2008. Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände proti deutsche internet versicherung AG. Věc C 298/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=66600&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1126796>.

Rozsudek Soudního dvora (druhého senátu) ze dne 11. prosince 2008. Staatsanwaltschaft Regensburg proti Klausu Bourquainovi. Věc C 297/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=75793&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=632973>.

Rozsudek Soudního dvora (prvního senátu) ze dne 15. září 2005. Office national de l'emploi (ONEM) proti Ioannisi Ioannidisovi. Věc C 258/04. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=59732&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1126796>.

Rozsudek Soudního dvora (prvního senátu) ze dne 18. března 2010. Gielen proti Staatssecretaris van Financiën. Věc C 440/08. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=79645&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1117185>.

Rozsudek Soudního dvora (prvního senátu) ze dne 5. října 2006. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=65601&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=632973>.

Rozsudek Soudního dvora (třetího senátu) ze dne 26. května 2005. Kingscrest Associates Ltd, Montecello Ltd proti Commissioners of Customs&Excise. Věc C-498/03. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=9ea7d2dc30ddc5fdd91c04c348caa28a907cefc1a03fe34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuRa390?text=&docid=59798&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1123166>.

- Rozsudek Soudního dvora (třetího senátu) ze dne 28. září 2006. Jan-Erik Anders Ahokainen a Mati Leppik proti Virallinen syyttäjä. Věc C 434/04. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=59732&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1126796>.
- Rozsudek Soudního dvora (třetího senátu) ze dne 7. května 2009. College van burgemeester en wethouders van Rotterdam proti M. E. E. Rijkeboer. Věc C-553/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=74028&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1126796>.
- Rozsudek Soudního dvora (velkého senátu) ze dne 15. března 2005. Španělské království proti Eurojust. Věc C-160/03. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=54112&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1304861>.
- Rozsudek Soudního dvora (velkého senátu) ze dne 17. ledna 2006. Susanne Staubitz-Schreiber. Věc C 1/04. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=57812&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1143926>.
- Rozsudek Soudního dvora (velkého senátu) ze dne 26. února 2008. Sabine Mayr proti Bäckerei und Konditorei Gerhard Flöckner OHG. Věc C 506/06. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=9ea7d2dc30d5fe461506633441508e368f0cd44f36d9.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuQbNv0?text=&docid=72369&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=858154>.

Rozsudek Soudního dvora (velkého senátu) ze dne 26. listopadu 2013. Groupe Gascogne SA proti Evropské komisi. Věc C 58/12 P. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=144942&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1143926>.

Rozsudek Soudního dvora (velkého senátu) ze dne 6. prosince 2005. Gaston Schul proti Douane-Expeditie BV Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Věc C-461/03. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=56528&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1531296>.

Rozsudek Soudního dvora (velkého senátu) ze dne 2. května 2006, Regione Siciliana proti Komisi. Věc C417/04 P. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=57296&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1531296>.

Stanovisko generální advokátky Eleanor Sharpston ze dne 30. května 2013. Groupe Gascogne SA proti Evropské komisi. Věc C 58/12 P. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=137847&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=632973>.

Stanovisko generální advokátky Eleanor Sharpston ze dne 30. května 2013. Groupe Gascogne SA proti Evropské komisi. Věc C 58/12 P. Anglická verze. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=137847&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=632973>.

Stanovisko generální advokátky Eleanor Sharpston ze dne 30. května 2013. Groupe Gascogne SA proti Evropské komisi. Věc C 58/12 P. Španělská verze. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=137847&pageIndex=0&doclang=ES&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=632973>.

- Stanovisko generální advokátky Eleanor Sharpston ze dne 30. května 2013. Groupe Gascogne SA proti Evropské komisi. Věc C 58/12 P. Německá verze. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=137847&pageIndex=0&doclang=DE&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=632973>.
- Stanovisko generální advokátky Verici Trstenjak ze dne dne 12. února 2009. Infopaq International A/S proti Danske Dagblades Forening. Věc C-5/08. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=9ea7d2dc30dde91be5fe63de4a9b800ed2d8630f1d3c.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuRaxb0?text=&docid=72620&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=630381>.
- Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 6. listopadu 2001. Ralf Sieckmann. Věc C-273/00. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=46822&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1126796>.
- Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 9. června 2005. Office national de l'emploi (ONEM) proti Ioannisi Ioannidisovi. Věc C 258/04. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=58357&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1126796>.
- Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 30. června 2005. Gaston Schul proti Douane-Expeditie BV Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Věc C-461/03. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=59860&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1531296>.

Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 18. května 2006. Komise ES proti Francii. C-232/05. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?doclang=CS&text=&pageIndex=1&part=1&mode=lst&docid=72537&occ=first&dir=&cid=632326>.

Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 7. listopadu 2007. Sabine Mayr proti Bäckerei und Konditorei Gerhard Flöckner OHG. Věc C 506/06. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=9ea7d2dc30d5fe461506633441508e368f0cd44f36d9.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuQbNv0?text=&docid=70434&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=858154>.

Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 8. dubna 2008. Beecham Group plc, SmithKline Beecham plc, Glaxo Group Ltd, Stafford-Miller Ltd, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare NV, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare BV proti Andacon NV. Věc C 132/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=71039&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1514430>.

Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 15. května 2008. Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände proti deutsche internet versicherung AG. Věc C 298/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=67503&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1126796>.

Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 22. prosince 2008. College van burgemeester en wethouders van Rotterdam proti M. E. E. Rijkeboer. Věc C-553/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=74304&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1126796>.

- Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 27. října 2009. Gielen proti Staatssecretaris van Financiën. Věc C 440/08. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30d58227188b10a34ca18bf3eac8dd2b8769.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuQbNv0?text=&docid=72633&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=672821>.
- Stanovisko generálního advokáta Damása RUIz-Jaraba Colomera ze dne 7. listopadu 2007. Sabine Mayr proti Bäckerei und Konditorei Gerhard Flöckner OHG. Věc C 506/06. Španělská verze. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné Z. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30d5fe461506633441508e368f0cd44f36d9.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuQbNv0?text=&docid=70434&pageIndex=0&doclang=ES&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=858154>.
- Stanovisko generálního advokáta Damása RUIz-Jaraba Colomera ze dne 7. listopadu 2007. Sabine Mayr proti Bäckerei und Konditorei Gerhard Flöckner OHG. Věc C 506/06. Německá verze. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30d5fe461506633441508e368f0cd44f36d9.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuQbNv0?text=&docid=70434&pageIndex=0&doclang=DE&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=858154>.
- Stanovisko generálního advokáta Damása Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 7. listopadu 2007. Sabine Mayr proti Bäckerei und Konditorei Gerhard Flöckner OHG. Věc C 506/06. Anglická verze. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30d5fe461506633441508e368f0cd44f36d9.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuQbNv0?text=&docid=70434&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=858154>.

Stanovisko generálního advokáta Damása RUIz-Jaraba Colomera ze dne 7. listopadu 2007. Sabine Mayr proti Bäckerei und Konditorei Gerhard Flöckner OHG. Věc C 506/06. Francouzská verze. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30d5fe461506633441508e368f0cd44f36d9.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuQbNv0?text=&docid=70434&pageIndex=0&doclang=FR&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=858154>.

Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 22. února 2005. Kingscrest Associates Ltd, Montecello Ltd proti Commissioners of Customs&Excise. Věc C-498/03. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30ddc5fdd91c04c348caa28a907cefc1a03f.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuRa390?text=&docid=49591&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1123166>.

Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 6. září 2005. Susanne Staubitz-Schreiber. Věc C 1/04. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=59558&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=632973>.

Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 12. ledna 2006, Regione Siciliana proti Komisi. Věc C417/04 P. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=57296&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1531296>.

Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 8. dubna 2008. Staatsanwaltschaft Regensburg proti Klausu Bourquainovi. Věc C 297/07. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=71040&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=632973>.

- Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 12. ledna 2006, Regione Siciliana proti Komisi. Věc C417/04 P. Španělská verze. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=57296&pageIndex=0&doclang=ES&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=370777>.
- Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 12. ledna 2006, Regione Siciliana proti Komisi. Věc C417/04 P. Německá verze. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=57296&pageIndex=0&doclang=DE&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=370777>.
- Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 12. ledna 2006, Regione Siciliana proti Komisi. Věc C417/04 P. Francouzská verze. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=57296&pageIndex=0&doclang=FR&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=370777>.
- Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 12. ledna 2006, Regione Siciliana proti Komisi. Věc C417/04 P. Anglická verze. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=57296&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=370777>.
- Stanovisko generálního advokáta Dámasa Ruiz-Jaraba Colomera ze dne 28. ledna 1999. Komise proti AssiDomän Kraft Products AB a ostatní. Věc C-310/97. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=44385&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1126796>.
- Stanovisko generálního advokáta M. Poiarese Madura ze dne 13. července 2006. Jan-Erik Anders Ahokainen a Mati Leppik proti Virallinen syyttäjä. Věc C 434/04. In: *CURLA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=56636&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1531296>.

Stanovisko generálního advokáta M. Poiarese Madura ze dne 13. července 2006. Jan-Erik Anders Ahokainen a Mati Leppik proti Virallinen syyttäjä. Věc C 434/04. Německá verze. In: *CURIA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=56636&pageIndex=0&doclang=DE&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1531296>.

Stanovisko generálního advokáta M. Poiarese Madura ze dne 13. července 2006. Jan-Erik Anders Ahokainen a Mati Leppik proti Virallinen syyttäjä. Věc C 434/04. Anglická verze. In: *CURIA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=56636&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1531296>.

Stanovisko generálního advokáta M. Poiarese Madura ze dne 13. července 2006. Jan-Erik Anders Ahokainen a Mati Leppik proti Virallinen syyttäjä. Věc C 434/04. Francouzská verze. In: *CURIA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=56636&pageIndex=0&doclang=FR&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1531296>.

Stanovisko generálního advokáta M. Poiarese Madura ze dne 16. prosince 2004. Španělské království proti Eurojust. Věc C-160/03. In: *CURIA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionId=9ea7d2dc30d58227188b10a34ca18bf3eac8dd2b8769.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuQbNv0?text=&docid=72633&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=672821>.

Usnesení předsedy druhého senátu Soudního dvora ze dne 12. března 2009. Beecham Group plc, SmithKline Beecham plc, Glaxo Group Ltd, Stafford-Miller Ltd, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare NV, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare BV proti Andacon NV. Věc C 132/07. In: *CURIA* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 21. 8. 2015]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=77903&pageIndex=0&doclang=CS&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1514430>.

6 PŘÍLOHY

6.1 Chronologický přehled rozhodnutí Nejvyššího správního soudu, která obsahují dohledatelnou citaci krásné literatury

Spisová značka / Číslo jednací	Forma/Způsob rozhodnutí	Datum napadení / rozhodnutí	Účastníci řízení
1 As 29/2009 - 59	Rozsudek	08.04.2009 / 07.05.2009	Občané brněnské aglomerace proti dálničním průtahům svým městům
	zrušeno a vráceno		Krajský úřad Jihomoravského kraje, odbor územního plánování a stavebního řádu
1 Afs 45/2010 - 159	Rozsudek	04.06.2010 / 15.09.2010	Město Karlovy Vary
	zamítnuto		Úřad pro ochranu hospodářské soutěže
6 Ads 80/2010 - 114	Rozsudek	14.07.2010 / 15.09.2010	Krajský úřad Středočeského kraje, Odbor sociálních věcí
	zamítnuto		
7 As 62/2010 - 78	Rozsudek	11.08.2010 / 10.02.2011	Česká televize
	zamítnuto		Rada pro rozhlasové a televizní vysílání
5 As 48/2011 - 85	Rozsudek	04.05.2011 / 23.08.2011	Rada pro rozhlasové a televizní vysílání
	zrušeno a vráceno		Nutricia a.s.
Ars 5/2014 - 28	Rozsudek	19.09.2014 / 08.10.2014	Statutární město Jihlava
	zrušeno		Přípravný výbor pro účely místního referenda ve Statutárním městě Jihlava
Ars 4/2014 - 99	Rozsudek	16.09.2014 / 22.10.2014	Statutární město Ústí nad Labem
	zamítnuto		Přípravný výbor pro konání místního referenda ve Statutárním městě Ústí nad Labem
6 As 113/2014 - 35	Rozsudek	16.05.2014 / 28.01.2015	Oživení, o. s.
	zamítnuto		České dráhy, a.s.

6.2 Chronologický přehled rozhodnutí citací krásné literatury před NSS

Spisová značka / Číslo jednací	Umístění citace	Citovaný autor	Citované dílo	Forma citace	Pozn. pod čarou	Hodnocení
1 As 29/2009 - 59	rozhodnutí	Karel Čapek	Krakatit	zmíněn autor a dílo	není	nevhodné
1 Afs 45/2010 - 159	rozhodnutí	Franz Kafka	Zámek	zmíněn autor a dílo	není	vhodné
6 Ads 80/2010 - 114	rozhodnutí	neuveđen	Kladivo na čarodějnice	zmíněn jen název	není	nelze hodnotit, soud do svého odůvodnění nepřevzal
7 As 62/2010 - 78	rozhodnutí	Jean-Paul Sartre	neuveđeno	zmínka o přímé citaci	není	nelze hodnotit, soud do svého odůvodnění nepřevzal
5 As 48/2011 - 85	rozhodnutí	Franz Kafka	Zámek	zmíněn autor a dílo	není	nelze hodnotit, soud do svého odůvodnění nepřevzal
Ars 5/2014 - 28	odlišné stanovisko - Langášek	neuveđen	O ptáku Ohniváku a lišce Ryšce	zmíněno dílo	není	spíše vhodné
Ars 4/2014 - 99	rozhodnutí	Franz Kafka	Proces	zmíněn autor a dílo	není	nelze hodnotit, soud do svého odůvodnění nepřevzal
6 As 113/2014 - 35	rozhodnutí	1) neuveđen, 2) Franz Kafka	1) Hlava XXII, 2) Zámek	1) zmíněno dílo, 2) zmíněn autor a dílo	není	velmi vhodné

6.3 Chronologický přehled rozhodnutí rozhodnutí Ústavního soudu, která obsahují dohledatelnou citaci krásné literatury

Sp.zn.	Populární název	Soudce zpravodaj	Navrhovatel	Datum rozhodnutí	Forma rozhodnutí
III.ÚS 150/99, N 9/17 SbNU 73	Ke znárodnění majetku v rozporu s platnými předpisy	Holländer Pavel	3 STĚŽOVATELÉ - FO	20.1.2000	Nález zrušení rozhodnutí
PI.ÚS 43/04, 354/2005 Sb., N 139/38 SbNU 59	Platy soudců VI - snížení tzv. dalšího platu za I. pololetí 2004	Holländer Pavel	SOUD - MS Brno	14.7.2005	Nález zrušení právního předpisu
I.ÚS 453/03, N 209/39 SbNU 215	K právu na ochranu osobnosti	Wagnerová Eliška	STĚŽOVATEL - FO	11.11.2005	Nález zrušení rozhodnutí
PI.ÚS 20/05, 252/2006 Sb., N 47/40 SbNU 389	K absenci právní úpravy umožňující jednostranné zvýšení nájemného v bytech	Janů Ivana	SOUD - MS Praha	28.2.2006	Nález odmítnutí a zamítnutí stížnosti
PI.ÚS 66/04, 434/2006 Sb., N 93/41 SbNU 195	Evropský zatýkací rozkaz (eurozatykač)	Duchoň František	SKUPINA POSLANCŮ - Poslanci Parlamentu, SKUPINA SENÁTORŮ	3.5.2006	Nález návrh na zrušení právního předpisu zamítnut
III.ÚS 291/03, N 115/41 SbNU 427	Předstíraný převod	Wagnerová Eliška	STĚŽOVATEL - FO	6.6.2006	Nález
PI.ÚS 25/06 #1, 487/2006 Sb., N 165/42 SbNU 381	Požární řád města Ostrova	Holländer Pavel	MINISTERSTVO - vnitřní	19.9.2006	Nález
II.ÚS 549/06, N 213/43 SbNU 381	Náhrada nákladů řízení v případě jeho zastavení	Nykodým Jiří	STĚŽOVATEL - PO	29.11.2006	Nález

II.ÚS 2268/07 #1, N 45/48 SbNU 527	Kauza faráře Jana Šimsy, signatáře Charty 77, odsouzeného v r. 1978 za útok na veřejného činitele - příslušníka SNB	Wagnerová Eliška	STĚŽOVATEL - FO	29.2.2008	Nález-zrušení rozhodnutí
Pl.ÚS 1/08 #1, 251/2008 Sb., N 91/49 SbNU 273	Návrh na zrušení části zákona č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů - část zdravotnická	Balík Stanislav	SKUPINA POSLANCŮ	20.5.2008	Nález - návrh na rušení zamítnut
Pl.ÚS 27/09 #1, 318/2009 Sb., N 199/54 SbNU 445	Kauza Melčák - zkrácení volebního období Poslanecké sněmovny jednorázovým ústavním zákonem	Holländer Pavel	STĚŽOVATEL - FO - poslanec	10.9.2009	Nález
II.ÚS 775/06 #1, N 29/56 SbNU 327	Ke vztahu výpovědi z nájmu bytu a zákazu výkonu práva v rozporu s dobrými mravy	Lastovecká Dagmar	STĚŽOVATEL - FO	18.2.2010	Nález - stížnost zamítnuta
„I.ÚS 517/10 N 223/59 SbNU 217“	Poskytování informací o členství soudců v KSČ	Güttler Vojen	„STĚŽOVATEL - FO “	15.11.2010	Nález - stížnosti vyhověno
Pl.ÚS 55/10 #1, 80/2011 Sb., N 27/60 SbNU 279	Přijímání zákonů ve stavu legislativní nouze	Wagnerová Eliška	SKUPINA POSLANCŮ	1.3.2011	Nález- zrušení zákona
II.ÚS 773/07 #2, N 139/66 SbNU 135	Restituce versus ochrana nabytých práv v dobré víře	Nykodým Jiří	STĚŽOVATEL - FO	23.8.2012	Nález

Pl.ÚS 16/12 #1, 369/2012 Sb., N 174/67 SbNU 115	Neústavnost lhůty k uplatnění námitek proti směnečnému platebnímu rozkazu	Židlická Michaela	STĚŽOVATEL - FO	16.10.2012	Nález
II.ÚS 1311/13 #1		Nykodým Jiří	STĚŽOVATEL - FO	30.5.2013	Usnesení - zamítnutí stížnosti
Pl.ÚS 36/11 #1, 238/2013 Sb., N 111/69 SbNU 765	Zdravotnické standardy a nadstandardy, zvýšení poplatku za hospitalizaci a sankční pravomoc zdravotních pojišťoven vůči poskytovatelům zdravotnických služeb	Nykodým Jiří	S K U P I N A P O S L A N C Ů - Poslanci Parlamentu	20.6.2013	Nález - zrušení právní úpravy
„ P l . Ú S 43/13 #1 77/2014 Sb.“	Zrušení tzv. lázeňské vyhlášky	Rychetský Pavel	„ S K U P I N A S E N Á T O R Ů „	25.3.2014	„Nález - vyhověno, vykonatelnost odložena“

6.4 Chronologický přehled rozhodnutí citací krásné literatury před ÚS

Sp.zn.	Citovaný autor	Citované dílo	Umístění citace	Forma citace	Poznámka pod čarou	Hodnocení
III.ÚS 150/99, N 9/17 SbNU 73	Joseph Heller	Hlava 22	text rozhodnutí	zmíněn autor a dílo	není	vhodné použití
Pl.ÚS 43/04, 354/2005 Sb., N 139/38 SbNU 59	Dante Alighieri	Božská komedie	odlišné stanovisko Balík	přímo zmíněn autor a v závorce i dílo	přesná v závorce	v kombinaci s příslovím vhodné
I.ÚS 453/03, N 209/39 SbNU 215	Salman Rushdie	Esej + Kniha přísloví, Bible	text rozhodnutí	parafráze slov + přímá citace	v závorce v textu přesná u obou	vhodné + vhodné
Pl.ÚS 20/05, 252/2006 Sb., N 47/40 SbNU 389	Ezop -neuveđen	Ezopovy bajky - z citace nevyplyvá	odlišné stanovisko Balík a Formánková	přímá citace přísloví v latině	není	ornament
Pl.ÚS 66/04, 434/2006 Sb., N 93/41 SbNU 195	Ovidius	žádné přímo	odlišné stanovisko Balík	přímá citace v latině	neúplná sekundární	v dané podobě spíše nevhodné
III.ÚS 291/03, N 115/41 SbNU 427	nelze uvést	obecně detektivní romány	odlišné stanovisko Musil	přímá citace "Vrahem je zahrádník."	není	vhodné
Pl.ÚS 25/06 #1, 487/2006 Sb., N 165/42 SbNU 381	Franz Kafka, George Orwell, Samuel Beckett, Eugene Ionesco	romány a divadelní hry označené druhově	text rozhodnutí	zmínění autoři a díla jen druhově	není	spíše vhodné
II.ÚS 549/06, N 213/43 SbNU 381	Franz Kafka a Jaroslav Hašek	neuveđeno	odlišné stanovisko Balík	zmínění oba autoři	není	vhodné
II.ÚS 2268/07 #1, N 45/48 SbNU 527	H. de Balzac	neuveđeno	text rozhodnutí	zmíněn autor a přímá citace	není	vhodné
Pl.ÚS 1/08 #1, 251/2008 Sb., N 91/49 SbNU 273	1) Patrick Ryan, 2) J. W. Goethe, 3) J. Neruda, 4) neznámý - neuveđeno	1) Jak jsem vyhrál válku, 2) neuveđeno, 3) Dědova mísa, 4) Bible	odlišná stanoviska: Hollander (1), Wágenerová (2, 3, 4)	1) zmíněn autor a dílo, 2) zmíněn autor a pak přímá citace, 3) zmíněn autor a dílo, 4) přímá citace	jen u biblické citace v závorce	vhodné

Pl.ÚS 27/09 #1, 318/2009 Sb., N 199/54 SbNU 445	1) Karel Čapek, 2) Alexandr Hamilton	1)Dvanáctero figur zápasu perem čili příručka písemné polemiky, 2) Listy Federalistů	1)odlišné stanovisko Musil, 2) text rozhodnutí a právní věta	1) zmíněn autor i dílo, 2) zmíněn autor i dílo 1 přímá citace	1) uvedena sbírka v textu, 2) neuvedeno	vhodné
II.ÚS 775/06 #1, N 29/56 SbNU 327	Jack London	Kousek hovězího	odlišné stanovisko - Balík	zmíněn autor i dílo + vysvětlení	není	méně vhodné
“I.ÚS 517/10 N 223/59 SbNU 217”	Antoine de Exupéry	neuvedeno	“text rozhodnutí“	zmíněn autor a nepřímá citace	není	spíše vhodné
Pl.ÚS 55/10 #1, 80/2011 Sb., N 27/60 SbNU 279	neznámý	pohádka O princezně Koloběžce I.	odlišné stanovisko - Balík	zmíněno dílo	není	méně vhodné
II.ÚS 773/07 #2, N 139/66 SbNU 135	Petr Ritter	Wirth versus stát	odlišné stanovisko - Balík	zmíněn autor i dílo	není	v kontextu celého stanoviska méně vhodné
Pl.ÚS 16/12 #1, 369/2012 Sb., N 174/67 SbNU 115	1) Joseph Heller, 2) Josef Čapek	1) Hlava 22, 2) Kulhající poutník	text rozhodnutí	v obou případech zmíněn autor i dílo + vysvětlení	je v závorce	velmi vhodné
II.ÚS 1311/13 #1	Karel Čapek	Povídky z druhé kapsy. Soud pana Havleny	text rozhodnutí	zmíněn autor i dílo, vysvětlení	je v závorce, ale jen obecně	velmi vhodné
Pl.ÚS 36/11 #1, 238/2013 Sb., N 111/69 SbNU 765	Axel Munthe	Knih o životě a smrti	odlišné stanovisko - Balík	zmíněn autor i dílo plus přímá citace	podrobná v závorce	vhodné
“Pl.ÚS 43/13 #1 77/2014 Sb.”	Jan Werich	Fimfárům	“odlišné stanovisko - Balík“	zmíněn autor i dílo plus přímá citace	není	spíše vhodné

6.5 Chronologický přehled rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie, která obsahují dohledatelnou citaci krásné literatury

Číslo jednací	Generální advokát	Datum rozhodnutí	Datum stanoviska	Název
C-310/97	Ruiz-Jarabo Colomer	14.9.1999	28.2.1999	Komise Evropských společenství proti AssiDomän Kraft Products AB, Iggesunds Bruk AB, Korsnäs AB, MoDo Paper AB, Södra Cell AB, Stora Kopparbergs Bergslags AB a Svenska Cellulosa AB
C-273/00	Ruiz-Jarabo Colomer	12.12.2002	6.11.2001	Ralf Sieckmann
C-160/03	Poiares Maduro	15.3.2005	16.12.2004	Španělské království proti Eurojust
C-498/03	Ruiz-Jarabo Colomer	26.5.2005	22.2.2005	Kingscrest Associates Ltd, Montecello Ltd proti Commissioners of Customs & Excise
C-258/04	Ruiz-Jarabo Colomer	15.9.2005	9.6.2005	Office national de l'emploi (ONEM) proti Ioannisovi Ioannidisovi
C-461/03	Ruiz-Jarabo Colomer	6.12.2005	30.6.2005	Gaston Schul proti Douane- Expeditie BV Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
C-1/04	Ruiz-Jarabo Colomer	17.1.2006	6.9.2005	Susanne Staubitz-Schreiber
C-417/04	Ruiz-Jarabo Colomer	2.5.2006	12. 1. 2006	Regione Siciliana proti Komisi
C-232/05	Ruiz-Jarabo Colomer	5.10.2006	18.5.2006	Komise ES proti Francii

C-434/04	Poiares Maduro	28.9.2006	13.7.2006	Jan-Erik Anders Ahokainen a Mati Leppik proti Virallinen syyttäjä
C-506/06	Ruiz-Jarabo Colomer	26.2.2008	7.11.2007	Sabine Mayr proti Bäckerei und Konditorei Gerhard Flöckner OHG
C-132/07	Ruiz-Jarabo Colomer	12.3.2009	8.4.2008	Beecham Group plc, SmithKline Beecham plc, Glaxo Group Ltd, Stafford-Miller Ltd, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare NV, GlaxoSmithKline Consumer Healthcare BV proti Andacon NV
C-297/07	Ruiz-Jarabo Colomer	11.12.2008	8.4.2008	Staatsanwaltschaft Regensburg proti Klausovi Bourquainovi
C-298/07	Ruiz-Jarabo Colomer	16.10.2008	15.5.2008	Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände proti Deutsche internet versicherung AG
C-339/07	Ruiz-Jarabo Colomer	12.2.2009	16.10.2008	Christopher Seagon proti Deko Marty Belgium NV
C-553/07	Ruiz-Jarabo Colomer	7.5.2009	22.12.2008	College van burgemeester en wethouders van Rotterdam proti M. E. E. Rijkeboer
C-5/08	Trstenjak	16.7.2009	12.2.2009	Infopaq International A/S proti Danske Dagblades Forening
C-440/08	Ruiz-Jarabo Colomer	18.3.2010	27.10.2009	F. Gielen proti Staatssecretaris van Financiën
C-58/12	Sharpston	26.11.2013	30.5.2013	Groupe Gascogne SA proti Evropské Komisi

6.6 Chronologický přehled rozhodnutí citací krásné literatury před SD EU

Číslo jednací	Citovaný autor	Citované dílo	Forma citace	Poznámka pod čarou	Hodnocení použití citace
C-310/97	J. W. Goethe	Neurčeno	Přímá	Obsahuje vysvětlení kontextu citace.	Spíše vhodné.
C-273/00	1) J. W. Goethe, 2) M. Proust	1) Neuvedeno, 2) Hledání ztraceného času	1) Přímá, 2) nepřímá	Obsahuje vysvětlení kontextu citace a podrobné bibliografické údaje zdroje.	Spíše vhodné.
C-160/03	1) Pessoa, 2) Camus	1) Livro do Desassossego, 2) neuvedeno	1) Přímá, 2) Zmínění	1) vysvětlení a zdroj, 2) přímá citace.	Spíše nevhodné.
C-498/03	1) M. de Cervantes, 2) Ch. Dickens	1) El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha, 2) The Life and Adventures of Martin Chuzzlewit	1) Přímá, 2) přímá	Neobsahuje.	Spíše vhodné.
C-258/04	J.-P. Sartre	Neurčeno	Přímá	Neobsahuje.	Nelze posoudit..
C-461/03	1) + 2) Homér, 3) A. Camus, 4) Baltasar Gracián	1) Íliás, 2) Odyssea, 3) Mýtus o Sisyfovi, 4) Příruční orákulum a umění moudrosti	1) Přímá, 2) Přímá, 3) Přímá, 4) zmínění	Ve všech případech uveden zdroj.	Spíše nevhodné kvůli rozsahu a četnosti.
C-1/04	1) H. de Balzac, 2) F. Kafka	1) César Biotteau, 2) Proměna	1) Nepřímá citace, 2) Parafráze obsahu	Ve všech případech uveden zdroj a vysvětlení citace.	Vhodné.
C-417/04	W. Shakespeare	Kupec benátský	Přímá	Obsahuje vysvětlení kontextu citace a podrobné bibliografické údaje zdroje.	Velmi vhodné.

C-232/05	1) S. Beckett, 2) G. G. Marquez	1) Čekání na Godota, 2) Plukovníkovi nemá kdo psát	1) Zmínění autora a názvu díla, 2) přímá citace a parafráze obsahu	V obou případech obsahuje podrobné bibliografické údaje zdroje.	Spíše vhodné.
C-434/04	1) W. Shakespeare, 2) neuveden	1) Othello, 2) Bible	Všechno přímé citace.	Obsahuje u všech citací podrobné bibliografické údaje zdroje.	Velmi vhodné.
C-506/06	H. de Balzac	Paměti dvou mladých manželek	Přímá citace a parafráze děje.	Podrobné bibliografické údaje zdroje.	Spíše vhodné.
C-132/07	1) H. de Balzac, 2) J. de Espronceda	1) Třicetiletá, 2) Píseň piráta	1) Parafráze zápletky, 2) přímá citace	Podrobné bibliografické údaje zdroje v obou případech.	Spíše nevhodné.
C-297/07	1) J. Manes, 2) A. Camus	1) El mito de Camerone, 2) Cizinec	1) Zmíněn název a autor díla, 2) Parafráze zápletky	Podrobné bibliografické údaje zdroje.	Spíše vhodné.
C-298/07	M. Proust	Hledání ztraceného času	Parafráze části zápletky	Podrobné bibliografické údaje zdroje.	Vhodné.
C-339/07	H. de Balzac	Otec Goriot	Přímá citace a parafráze děje.	Podrobné bibliografické údaje zdroje.	Velmi vhodné.
C-553/07	M. Proust	Hledání ztraceného času	Přímá citace a parafráze děje.	Podrobné bibliografické údaje zdroje.	Vhodné.
C-5/08	W. Shakespeare	Julius Caesar	Přímá citace	Neobsahuje.	Vhodné.
C-440/08	G. Orwell	Farma zvířat	Parafráze části zápletky	Podrobné bibliografické údaje zdroje.	Vhodné.
C-58/12	Ch. Dickens	Ponurý dům	Přímá citace	Neobsahuje.	Vhodné.

7 RESUMÉ

This thesis deals with the citations of literary fictions in legal reasoning. Its aim is to explore how the citations of literary fictions are used in the judicial practice.

First chapter of this thesis gives an account of the current situation of the Law and Literature movement, both worldwide and in the Czech Republic. It also provides an overview of theoretical sources focused on argumentation by literary fiction. In the end of this chapter, a theoretical model of an ideal citation of literary fiction in the legal reasoning is introduced. This model is based primarily on the requirements of the artistic and social authority of the cited author and of the cited work itself.

Then the second chapter explores the ways in which the citations of literary fictions are used by the Czech courts and by the Court of justice of the European Union. This chapter consists of 46 analysis of particular judicial decisions and opinions of the General advocates and should be seen as the most important part of this thesis. The second chapter also provides a comparison of these practices in the Czech Republic and before the CJEU. The results are as follows. Citations of literary fictions in the Czech Republic are most often used in the dissenting opinions of the Constitutional Court, though not insignificant part of occurrences can be found in the majority opinions of the Constitutional Court and also before the Supreme Administrative Court, where this practice is becoming more frequent lately. Finally, these results were compared with the theoretical ideal model of the citations of literary fictions in the legal reasoning and the results indicate that the judicial practice generally corresponds to this theoretical model.

In the last chapter, results of the empirical research introduced in the second chapter are interpreted from the rhetorical and socio-legal point of view. In the first subchapter the results are interpreted in terms of the New Rhetoric invented by Ch. Perelman and L. Olbrechts-Tyteca. The second subchapter uses the tools of performance studies and the idea of totemic authority of law to explain the persuasiveness of non-legal tools of reasoning. The main conclusion of this chapter is that the literary citations

in judicial reasoning are intended to build the communion. Communion can be explained as a common experience or an impression of the close relationship based on sharing of cultural values between the speaker and the audience, which establishes the value of harmony within the audience. Literary citations are used only by the courts on the top of the judicial hierarchy and their audience can be defined as a universal audience *sui generis*. The style of justification corresponds to the special audience of these courts because it has to take more account of the specifics of such a broad and diverse audience. The speaker seeking conviction of such an audience has to establish the communion, a feeling of communal experience shared by setting the conditions of formation of effective community of minds that occurs only between the members of the audience willingly accepting speaker's reasoning. This communion allows the experience of *communitas* as spontaneously arising in the audience of community-based non-structure. In conclusion, the use of citations of literary fictions makes the legal reasoning more compelling because it emphasizes the cultural values of particular legal reasoning and strengthens its community aspect while such reasoning is addressed to the audience consisting of both professional and lay public. It serves the speaker to build the communion in the audience and to achieve the emotional experience of *communitas* as a basis for adopting a decision of the court as persuasive.

Vědecká redakce MU

prof. MUDr. Martin Bareš, Ph.D.; Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.;
Mgr. Michaela Hanousková; doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.;
doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.; doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.;
Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.; prof. PhDr. Petr Macek, CSc.;
PhDr. Alena Mizerová; doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.;
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.; Mgr. David Povolný;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; prof. RNDr. David Trunec, CSc.;
prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.; Mgr. Iva Zlatušková;
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

HNUTÍ PRÁVO A LITERATURA KONCEM 20. A NA POČÁTKU 21. STOLETÍ

Mgr. Markéta Klusoňová

Vydala Masarykova univerzita v Brně roku 2015
Spisy Právnické fakulty MU č. 535 (řada teoretická, Edice Scientia)

Ediční rada: J. Kotásek (předseda), J. Bejček, J. Hurdík, V. Kalvodová,
V. Kratochvíl, P. Mrkývka, R. Polčák, N. Rozehnalová

Tisk: Point CZ, s.r.o., Milady Horákové 890/20, 602 00 Brno
1. vydání, 2015

ISBN 978-80-210-8025-6